

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTŘEJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
KAREL PEZL, OTTO PICK,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

OBSAH 2/2004 ROČNÍK XXVIII

STR.

SVĚTOZOR	2
MEZINÁRODNÍ PRÁVO A PROBLÉMY SUVERENITY / -zz-	3
MEZINÁRODNÍ PRÁVO A PROBLÉMY SUVERENITY	
SUVERENITA STÁTŮ V MEZINÁRODNÍM PRÁVU / Harald Christian Scheu	4
MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ SUBJEKTIVITA SPOLEČENSTVÍ A EU / Pavel Svoboda	6
KLADIVO NA DIPLOMACII / Filip Tesař	8
MEZE SVOBODY PROJEVU / Jiří Herczeg	10
VZTAHY A PROBLÉMY	
MÁ DÁTI – DAL: ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA NA PRAHU VSTUPU DO EU – NĚMECKÝ POHLED / Kai-Olaf Lang	13
MIESTO A ÚLOHA ČESKA A SLOVENSKA V EURÓPSKOM GEOPOLITICKOM PRIESTORE II. / Štefan Volner	16
ČESKÁ STRATEGIE V EVROPSKÉ UNII / Jan Kubáček	19
POHRANIČNÍ OBLASTI V KONTEXTU BILATERÁLNÍCH VZTAHŮ ČR A SRN / Václav Houžvička	21
ZEMĚMI SVĚTA	
ÍRÁNSKÝ JADERNÝ PROGRAM / Cyril Bumbálek	24
RUSKO PO PARLAMENTNÍCH VOLBÁCH / Jaroslav Šimov	26
VOLNÁ TRIBUNA	
SPOR O EVROPSKÉ DĚDICTVÍ / František Pavel Novotný	30
PANE KEYNESI, PROHRÁL JSTE! / Renata Mudrová	32
HNUTÍ HIZBULLAH / Yvona Šabacká	34
TERORIZMUS AKO OSOBITNÝ DRUH VOJNY / Martin Sviatko	37
RECENZE	
DEMOKRATICKÁ ODPOVĚDNOST A UŽITÍ SÍLY V MEZINÁRODNÍM PRÁVU / Vladimír Handl	40
BELGIE JAKO POKUSNÁ LABORATOŘ EVROPY / Jaroslav Šonka	42
NĚMECKÁ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA V MILITÁRNÍ DIMENZII / Tomáš Zipfel	42
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	43

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

► Vztahy Srbů a Albánců z historické perspektivy ► Válka o Kosovo pět let poté ► Slovensko v předvečer prezidentských voleb ► Křižovatka loajalit ► Bude mezinárodní obchod s environmentálním zbožím dále liberalizován? ► Jaký soud pro Saddáma Husajna? ► Lobbying v Evropské unii ► Nová Evropa a nový svět v pojetí českých (československých) politických stran 1945–1948

LEDEN 2004

1. – Irsko se ujalo předsednictví Evropské unie. Irský premiér Bertie Ahern považuje za jeho priority rozšíření Unie o deset členů a nápravu vztahů se Spojenými státy.

1. – obě komory pákistánského parlamentu a čtyři regionální zákonodárné sbory odhlasovaly prezidentu Parvízi Mušarofovi důvěru. Zaručily mu tak mandát až do roku 2007, tzn. i po jeho odchodu z armády.

1. – byly obnoveny komerční lety mezi Indií a Pákistánem, které byly zastaveny před dvěma roky.

2. – ministři zahraničních věcí zemí jižní Asie se na neformální schůzce v Islámábádu shodli na vytvoření zóny volného obchodu SAFTA. Jejím cílem má být nejenom zlepšení vztahů mezi Indií a Pákistánem, ale má také přispět k boji s terorismem a zlepšení sociální situace v oblasti.

2. – KLDK prohlásila, že do nukleárního komplexu v Jongbjonu vpustí tým amerických odborníků.

2. – v Norsku byl zadržen duchovní vůdce fundamentalistické organizace Ansar Islám mulla Krekar, vl. jménem Nadžmúddín Farahadž Ahmad. Organizace bojuje v horách severního Iráku za vytvoření islámského státu.

3. – v Ekvádoru byl zatčen jeden z vysokých velitelů kolumbijské ultralevicové organizace Revoluční ozbrojené síly Kolumbie Simón Trinidad.

4. – prezidentské volby v Gruzii vyhrál opoziční předák Michail Saakašvili.

4. – afghánská Velká rada schválila novou ústavu, která zajistí silný mandát příštímu prezidentovi země. Ústava zaručuje rovnoprávnost ženám.

4. – průzkumný robot americké sondy Spirit přistál na povrchu Marsu.

5. – v rámci nového systému kontrol na letištích a v přístavech začaly Spojené státy snímat návštěvníků s vízem otisky prstů.

5. – v budově Evropského parlamentu explodovala dopisová bomba adresovaná předsedovi frakce Evropské lidové strany Hansi-Gertovi Pötteringovi.

6. – bylo oznámeno, že Írán a Egypt se dohodly na plném obnovení diplomatických vztahů.

7. – pětadvacetiletý Mijailo Mijailovic se přiznal, že loni zabil švédskou ministryni zahraničních věcí Annu Lindhovou.

7. – americký prezident George W. Bush předložil parlamentu návrh na změnu americké přistěhovalecké politiky. Nová úprava by měla nabídnout zákonný status osobám, které pracují ilegálně ve Spojených státech a stejně tak i dalším zahraničním zájemcům, kteří tam chtějí

získat práci. Podmínkou je volné pracovní místo a potvrzení zaměstnavatele, že na ně nemůže získat Američan.

8. – Irsko oznámilo, že nebude bránit příchodu pracovníků z nových členských států Evropské unie.

9. – Spojené státy oficiálně prohlásily Saddáma Husajna za válečného zajece. Iráčtí oficiální činitelé s tím vyjádřili nesouhlas, protože tento status by mohl znemožnit iráckým soudům soudit Saddáma za zločiny na iráckém lidu.

10. – americká delegace navštívila severokorejský jaderný komplex v Jongbjonu.

12. – Izrael pozval k návštěvě syrského prezidenta Bašára Asáda. Sýrie pozvání odmítla jako "mediální trik".

12. – USA a Čína podepsaly předběžnou dohodu o posílení vzájemné spolupráce v oblasti nešíření jaderných zbraní, bezpečnosti a boje proti terorismu.

13. – italský Ústavní soud zrušil platnost zákona, který zaručoval premiéru Silviu Berlusconiho imunitu po dobu výkonu jeho funkce. Zákon se vztahoval i na další čtyři nejvyšší státní představitele.

13. – Evropská komise rozhodla, že zažaluje členské státy Unie za to, že nechaly Francii a Německo beztrestně porušovat Pakt stability.

13. – ve Stockholmu začal soud s Mijaiilem Mijailovicem, který byl obžalován z vraždy ministryně zahraničí Anny Lindhové.

14. – americký prezident George W. Bush oznámil, že jedním z cílů USA je vyslání člověka na Mars a že do roku 2015 by Američané měli být připraveni vrátit se na Měsíc, kde chtějí vybudovat stálou základnu k misím do sluneční soustavy.

14. – iránský prezident Mohammad Chátámí znovu odsoudil rozhodnutí konzervativní Rady dohlížitelů znemožnit vysokému počtu reformních kandidátů zúčastnit se únorových parlamentních voleb.

15. – americký robot Spirit úspěšně sjel na povrch Marsu a urazil první metry své výzkumné mise.

15. – finská vláda rozhodla, že občané zemí vstupujících do EU nebudou moci ve Finsku svobodně pracovat do 30. dubna 2006.

16. – v Mnichově byl zatčen údajný velitel nacistických masakrů ve slovenských obcích Ostrý Grúň a Klak, Ladislav Nižňanský (86), v kterých bylo po potlačení SNP povražděno 146 civilistů včetně žen a dětí.

20. – Indie podepsala s Ruskem smlouvu, na jejímž základě získá starší letadlovou loď Admiral Gorškov a 12 bojových letounů.

21. – americký prezident George W. Bush v Poselství o stavu Unie zdůraznil, že Spojené státy se nebudou při obraně své bezpečnosti ohlížet na ničí souhlas. Útok na Irák

prezentoval jako krok v zájmu Organizace spojených národů, protože jinak by rezoluce Rady bezpečnosti zůstaly prázdňnými hrozbami.

21. – soud v Tel Avivu obvinil izraelského realitního magnáta Davida Appela z poskytování úplatků dnešnímu předsedovi vlády Arielu Šaronovi a prvnímu vicepremiérovi Ehudu Olmertovi. Koncem 90. let Appel převedl 2,6 milionů šekelů (20 milionů Kč) na účet Šaronova statku v Negevské poušti a za extrémně vysoký plat zaměstnával Šaronova syna. Oba obvinění měli tlačit na aténskou vládu, aby Appelovi umožnila vybudovat na jednom z řeckých ostrovů rozsáhlý hotelový komplex.

22. – ministři zahraničí současných i budoucích členů Evropské unie souhlasili s plánem irského předsednictví dohodnout se během dvou až tří měsíců na společné azylové politice.

22. – jihoafrický prezident Thabo Mbeki, který se snaží být prostředníkem v zimbabwském konfliktu prohlásil, že prezident Robert Mugabe je připraven jednat s opozicí, aby ukončil dlouhodobou ekonomickou a politickou krizi v zemi.

23. – Evropská vesmírná agentura ESA poprvé oficiálně potvrdila přítomnost ledu na povrchu Marsu. Přítomnost vody dokázaly infračervené kamery umístěné na sondě Mars Express obíhající planetu.

25. – na Mars došel americký robot Opportunity. Přistál na zatím vůbec nejvyšším místě planety v historii vyslání sond.

25. – iránské poslanci schválili návrh zákona, který ruší rozhodnutí konzervativní Rady dohlížitelů, která vyloučila několik tisíc reformních kandidátů z únorových voleb. Rada 26. ledna zákon vetovala.

25. – Michail Saakašvili složil přísahu jako nový gruzínský prezident.

25. – odstoupil šéf amerického pátracího týmu David Kay se v rozhovoru pro The Sunday Telegraph připojil ke spekulacím, že část iráckého arzenálu zbraní hromadného ničení se mohla přesunout do Sýrie. Předtím však řekl agentuře Reuters, že nemyslí, že tyto zbraně existovaly.

25. – do Libye přiletěla po 35 letech první oficiální delegace ze Spojených států. Krátce nato odletělo z Libye do USA letadlo s dokumentací a materiály týkajícími se libyjského jaderného programu.

26. – americký ministr zahraničí Colin Powell přijel do Moskvy, kde jednal s prezidentem Putinem. V článku pro deník Izvěstija zveřejněný v době příletu napsal, že politická moc v Rusku ještě není v souladu se zákony. Zmínil se také, že Washington se pozastavuje nad určitými aspekty vnitřní ruské politiky v Čečensku a vůči sousedům.

26. – čínský prezident Chu Ťin-tchao přiletěl na čtyřdenní návštěvu Francie. Promluvil jako první asijský předák v Národním shromáždění. Francouzský prezident Jacques Chirac podpořil čínský odpor proti nezávislosti Tchaj-wanu.

27. – Bílý dům slíbil, že přezkoumá předválečné informace zpravodajských služeb, které hovořily o iráckých zbraních hromadného ničení. Bude k tomu ustavena vyšetřovací komise.

27. – polský prezident Aleksander Kwasniewski neuspěl při návštěvě Washingtonu s požadavkem, aby Spojené státy zrušily vízovou povinnost pro Polsko, a to za účast země na operaci v Iráku.

27. – generální tajemník OSN Kofi Annan oznámil, že OSN je ochotna vyslat do Iráku svůj tým, který prozkoumá možnost uspořádání voleb do prozatímního parlamentního shromáždění.

28. – nezávislý soudce lord Brian Hutton očistil v parlamentu britského premiéra Tonyho Blaira od podezření z jakéhokoli nečestného jednání v souvislosti s loňskou smrtí zbrojního experta Davida Kellyho. Hutton ve své závěrečné zprávě o kauze Kelly tvrdě kritizoval britskou stanici BBC a částečně i ministerstvo obrany za zkreslené zprávy o iráckých zbraních hromadného ničení. Předseda rady guvernérů Gavyn Davies a generální ředitel Greg Dyke podali demisi a BBC se omluvila za chybné informace.

28. – irácký deník Alí Madá zveřejnil informaci, že režim Saddáma Husajna korumpoval od roku 1972 politiky a organizace ze 17 evropských, 16 arabských, devíti asijských, čtyř afrických a čtyř amerických států, a to s cílem obcházet embargo na prodej irácké ropy.

30. – v rámci výměnné operace mezi židovským státem a Hizballázem propustil Izrael přes 400 Palestinců z vězení. Hizballáh předal Izraelcům zajatého obchodníka Elhamana Tannenbauma a těla tří zabítených izraelských vojáků. Výměnu zprostředkovali němečtí diplomaté. Týž den při sebevražedném útoku palestinského policisty v autobuse u sídla premiéra Šarona zahynulo deset lidí a padesát bylo zraněno. Hamás i Hizballáh pohrozili dalšími útoky.

30. – Vladimír Mečiar a Rudolf Schuster oznámili kandidaturu na funkci slovenského prezidenta.

30. – poradkyně amerického prezidenta pro národní bezpečnost Condoleezza Riceová připustila, že ve zpravodajských údajích o Iráku byly před válkou zřejmě nedostatky.

30. – švédský premiér Göran Persson oznámil, že Švédsko omezi příchod pracovních sil z nových členských zemí EU.

Mezinárodní právo a problémy suverenity

Dvě novoroční výzvy týkající se mezinárodního práva, mezinárodních organizací a státní svrchovanosti může dnes studovat česká odborná veřejnost. Tu první díky překladu Britských listů a České biskupské konference. Je v Praze známá již od prosince loňského roku, ale je to poselství papeže Jana Pavla II. k *Světovému dni míru*, kterým byl 1. leden 2004. Druhou byl novoroční projev prezidenta České republiky Václava Klause a i tento projev byl sledován jako výzva týkající se mezinárodní organizace (EU) a suverenity českého státu.

Text Svatého otce je sice určen světové veřejnosti, ale hned v úvodu se píše, že jeho autor se obrací na představitele národů, kteří mají povinnost podporovat mír a také ...*na vás, právníci, kteří jste se zavázali k tomu, abyste vytyčili cesty mírumilovné dohody tím, že připravujete dohody a smlouvy, které posilují mezinárodní zákonnost!* Hlavním tématem je *výchova k míru*, ale můžeme se zde i dočíst, že ta je také *výchovou k zákonnosti*. Zákonností se myslí *dodržování práva*, a to na základě systému vypracovaného Chartou Spojených národů, která má pomáhat vytvářet *nový mezinárodní řád*.

Protože však úřad hlavy katolické církve nedává příliš mnoho jiných možností než apelovat na lidstvo, aby neopomíjelo mír, jedná se spíše o novoroční přání a víru, že přes všechny vřavy válečné dojde lidstvo nějakým způsobem k naplnění ideálu *Omnia vincit amor!* (Láska vítězí nade vším!)

V duchu usmíření se nesla i větší část novoročního poselství prezidenta republiky, až na zmínku o ztrátě části *formální svrchovanosti* ČR po jejím předpokládaném vstupu do Evropské unie. Ta vyvolala zájem politiků a politických komentátorů rozhodně větší než papežovo mírumilovné poselství a výzva k dodržování mezinárodního práva.

Někdy se zdá, že Evropě dlouhověkový zájem o porozumění politice nepřinesl žádné větší a hlubší poznání. Diskuse o evropské ústavní smlouvě, která nás vrací až k zdrojům politiky v Athénách, Římě, v scholastickém i renesančním středověku a k celé moderní politické filosofii, není příliš povznášející a je spíše důkazem, že nejen každá generace, ale i každý jednotlivec se musí přebolet k svému vlastnímu poznání a prokázat do své vlastní historie.

Nejen tedy diskuse o mezinárodním právu, o vzniku a vývoji mezinárodních organizací, ale i prezidentem oživený zájem o *formální svrchovanost* nabízejí novou příležitost hovořit o starých věcech. Doufejme, že nově, v nových souvislostech a s novým zájmem o podstatu věcí, alespoň v takovém rozsahu, jaký tomuto problému přisuzovali v námi už dávno zavržené minulosti.

Chceme v tomto čísle Mezinárodní politiky připomenout to, co se zdálo být dávno zřejmé, ale v souvislostech s vyjednáváním o nové podobě Evropské unie vrací politiky i občany zpět k zdrojům moderního evropského politického myšlení a v jistém smyslu

i k zdrojům evropské kultury a civilizace. Připomeňme si alespoň, že význam slov *suverén* a *suverenita* je z francouzského *souverain* – svrchovaný, nejvyšší, nepodléhající žádné vyšší autoritě. Předcházel mu pojem *suzerén* nebo *suzerenita* (*suzerain* nebo *suzeraineté*), který vyjadřoval vztah podřízenosti, danou a přijatou svrchovanost nad určitým územím. Jednalo se o vztah právní i mezinárodněprávní, protože šlo o práva a objem politické moci na i vně nějakého území, o vztah mezi státy a různorodými politickými entitami.

Dnes rozeznáváme suverenitu vnitřní a vnější, z nichž první stále znamená, že někomu (suverénovi) náleží nejvyšší moc nad nějakým územím, a to mu teoreticky dovoluje disponovat mocí zákonodárnou, výkonnou i soudní bez jakéhokoli omezení. Může bez omezení upravovat své vnitropolitické poměry, i když se to třeba z vnějšku může zdát ideologicky nepřijatelné. Ještě jasnější pak je pojem suverenity vnější, který dává právo uzavírat mezinárodní smlouvy, a toto právo je omezeno jen právem mezinárodním, svrchovaností jiných států a tím, co dnes v sjednocující se Evropě nabývá na významu – *dobrovolně* (smluvně) přijatými závazky.

Pojem svrchovanosti lze nejdále v evropském politickém myšlení hledat u sv. Tomáše Akvinského (1224–1274), který aniž rozhoduje o božském či lidském původu moci, považuje za podstatný znak svrchované moci právo vydávat zákony. Podobně uvažoval i jezuitský politický myslitel Francis Suárez (1548–1617), když si kladl otázku, zda existuje lidská moc schopná dostát úplné (*formální* i *neformální*) svrchovanosti. Všichni lidé se rodí svobodní a nikdo nemá práva přirozeného (politického) soudcovství nad ostatními. Moderní Suárezovou myšlenkou je, že stát vzniká jen na základě nějakého souhlasu, a pak tedy svrchovanost má počátek v souhrnu lidí (ještě ne občanů), pochází od nich a z jejich vůle. Národ, lid je nadřazen vladaři, ale mezi oběma stranami je možné uzavřít smlouvu, která však není smlouvou zmocňovací, ale zcizovací. Je to tedy *darování* nebo *postoupení* svrchovanosti a národ nebo skupina lidí se tím dobrovolně zbavuje své svobody.

Asi nejznámějším novodobým teoretikem svrchovanosti je Jean Bodin (1529–1596), který ve svých *Šesti knihách o státu* píše o pojmu svrchovanost jako o jednom ze základních prvků toho, co nazývá *republikou*, věcí veřejnou nebo státem. Podle Bodina je suverenita *neomezená* a *trvající* politická moc. Skutečným suverénem je pak jen ten, kdo dává zákony bez souhlasu druhých, a dokonce i kdo sám není povinen řídit se vlastními zákony. Jiným znakem suverenity je podle Bodina právo vyhlašovat válku nebo sjednávat mír, dalším ustanovovat úředníky, rozhodovat soudní spory v poslední instanci, a konečně mu patří významné právo milosti. (Znakem suverenity bylo tehdy i vybírat a ukládat daně, razit mince nebo konfiskovat majetek.)

Suverenita je tedy nejen mocí nejvyšší, ale i konečnou, jak se postupně shodli Hobbes, Grotius, Rousseau, Spinoza aj. Přitom konečná svrchovanost jednotlivce se liší od konečné suverenity skupiny jednotlivců proto, že u jednotlivce může jít o suverenitu absolutní, u kolektivu nikoli, a to zejména z důvodů procedurálních. Skupina totiž musí přijímat nějaká pravidla pro své jednání, a tak skupina nikdy nečiní rozhodnutí, která jsou absolutně svrchovaná, protože jsou omezena způsobem činění rozhodnutí nebo uzavírání dohod.

Tradiční učení o svrchovanosti směřovalo až příliš k absolutnímu pojetí a od dob, kdy stát označujeme za demokratický, je za svrchovanost považováno sdílení moci, omezení moci a vláda zákona. I když stále zůstává pojetí svrchovanosti jako nejobecnější autorita, nejvyšší a konečná moc není moc neomezená, nedělitelná a trvalá. Proto považujeme za hlavní znak suverenity dnes jen její konečnost, která je nadřazena pluralitě i dělbě moci.

Setkání Václava Klause s Janem Pavlem II. se tedy nezdá být náhodné. Jejich rozdílné myšlení lze pochopit z jejich odlišného porozumění formální a neformální suverenitě, stejně jako z vyřešených obav či víry, kterými jsou výzvy obou státníků naplněny.

-ZZ-

zboril@iir.cz

Suverenita státu v mezinárodním právu

HARALD CHRISTIAN SCHEU

Koncepce suverenity tvoří neodmyslitelnou součást tradičního a soudobého chápání mezinárodního práva. Předpoklad, že vedle sebe funguje více suverénních entit, je totiž logickou podmínkou pro samotnou existenci mezinárodního práva. Význam suverenity ovšem není zkoumán pouze v rámci teorie mezinárodního práva, ale je též předmětem obecné právní nauky a státovědy.

Kromě právního chápání suverenity existuje také suverenita v politickém či ekonomickém smyslu. Používání pojmu suverenity není monopolem právní vědy. Koncepce suverenity tedy nemusí nutně sloužit jen pro účely teoretického uchopení role státu, popř. jiných entit v současném mezinárodním právu, ale je často spojována s konkrétní politickou strategií či mocenskými představami. V tomto smyslu může pojem suverenity vést k argumentaci, podle které každé citelné omezení jednacího prostoru státu v politických a ekonomických záležitostech je označováno za zásah do suverenity. Vzhledem k tomu, že se do vymezení pojmu suverenity takto promítají různé právní a mimoprávní momenty, není divu, že suverenita je dnes jednou z nejspornějších koncepcí.

Cílem daného článku je představit pojem suverenity ve vztahu k soudobému mezinárodnímu právu. Položíme si otázku, zda lze v současné době hovořit o jedné obecně uznané koncepci suverenity či zda platí paralelně různé koncepce.

Vývoj koncepce suverenity v tradičním mezinárodním právu

Ačkoliv již ve starověku a ve středověku hrála otázka moci panovníků a jejího případného omezení důležitou roli, byla teoretická koncepce suverenity vytvořena teprve v 16. století francouzským právníkem Jeanem Bodinem.¹⁾ Je příznačné, že již u Bodina sloužila koncepce suverenity konkrétním politickým cílům. Bodin totiž zastával zájmy francouzských králů s tím, že byly odmítnuty na jedné straně vnější zásahy ze strany Říše či církve do francouzského království a na straně druhé případné nároky feudálních pánů uvnitř království.

Koncepce suverenity tedy již ve své původní formě kombinuje dva aspekty. Uvnitř politické entity je suverén legitimován k vytvoření nejvyššího norem, které platí nezávisle na případných jiných autoritách. Suverén zcela samostatně určuje vnitřní právní řád. Ve vztahu navenek znamená suverenita nezávislost na jiných suverénních entitách. Zmíněné aspekty suverenity by se daly označit za vnitřní a vnější suverenitu.

Nelze přehlédnout, že teoretici moderního státu koncipovali suverénní stát především jako řešení vnitřních rozporů, které vyústily do občanských válek. Konstrukci společenské smlouvy, např. u Thomase Hobbesa, lze chápat jako apologii centralizace moci a vytvoření monopolního nároku na používání síly uvnitř státního útvaru. Již do Hobbesových úvah se však výrazně promítlo zásadní dilema, které charakterizuje vztah mezi vnitřní a vnější suverenitou. Na teoretické rovině totiž může vytvoření suverénního státu vyřešit problém občanských válek a nepokojů, jinými slovy zaručit přechod od *status naturalis* na *status civilis*. Vzhledem k tomu, že mezi suverénními státy chybí centrální moc, musí ale na mezinárodní úrovni nutně pokračovat válka všech proti všem (*bellum omnium contra omnes*). Aporie tedy spočívá v tom, že pokud je *status civilis* dosaženo na vnitřní úrovni suverénních států, pokračuje mezi těmito státy *status naturalis*, a pokud by bylo *statusu civilis* naopak dosaženo na mezinárodní úrovni, a to pomocí nastolení jediného celosvětového suverénního útvaru, původní koncepce suverenity jako pilíř mezinárodního koordinačního systému by zcela ztratila svůj smysl.

Zmíněné dilema ovlivnilo podobu tradičního mezinárodního práva s tím, že právní úprava koexistence různých suverénních států počítala s možností války. V rámci mezinárodního systému, který byl založen ve Vestfálském míru, mohly proto všechny státy podle vlastních úvah přikročit k válce. Tato volnost státu, která vyplývala z doktríny suverenity, vedla některé autory dokonce k tomu, aby popírali existenci mezinárodního práva. Jeho pravidla považovali za pouhé morální, politické a diplomatické úvahy. Proti tomu však vždy stála koncepce, která platnost mezinárodního práva odůvodnila tím, že suverénní stát ve vztahu navenek, tj. vůči jiným státům, přebírá právní závazky, od kterých pak nemůže jednostranně odstoupit. Mezinárodněprávní závazky, vyplývající především z mezinárodních smluv i obyčejů, platí pouze na základě vůle států a proto neomezuji formální suverenitu.

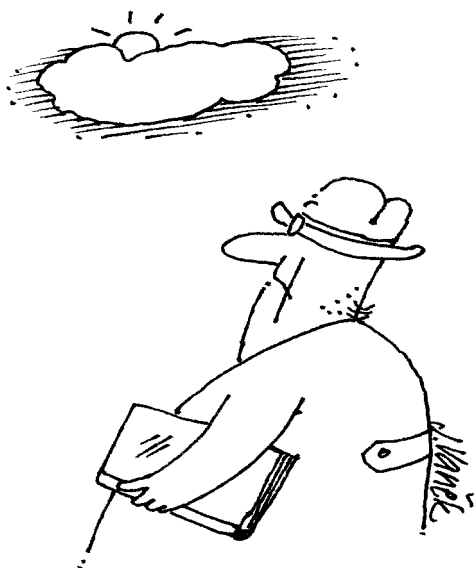
Koncepce suverenity v současném mezinárodním právu

Tradiční doktrína tedy odvozuje platnost mezinárodněprávních závazků ze souhlasu a konkrétního jednání států. Tento přístup nevyvolává větší pochybnosti za situace, ve které normy mezinárodního práva upravují skutečně jen minimální standardy soužití suverénních států a pravidla pro vzájemně vymezování jejich suverénních jurisdikcí.

Pozice suverénních států se stala ovšem problematickejší v průběhu 20. století, kdy došlo k výraznému rozšíření norem mezinárodního práva. Původní volnost států v oblasti vedení války byla postupně nahrazena novým prvkem kolektivní bezpečnosti. Úprava kolektivního mechanismu obsažená v Chartě Organizace spojených národů z roku 1945 znamená pro mezinárodní systém určitou formu centralizace, byť jen s ohledem na omezený okruh otázek týkajících se mezinárodního míru a bezpečnosti. Tato centralizace se přímo promítá do takových věcí, které v minulosti mohl stát v rámci své volnosti řešit zcela autonomně.

Předmětem mezinárodněprávní úpravy po druhé světové válce se staly i další agendy, které podle tradičního mezinárodního práva byly považovány za vnitřní záležitosti suverénních států. Jedna z nejmarkantnějších změn se vztahuje na postavení jednotlivce. Zatímco práva a povinnosti jednotlivce byly původně upraveny pouze vnitrostátním právem, došlo od 40. let 20. století k vytvoření komplexního systému mezinárodní ochrany lidských práv, který se skládá nejen z různých hmotněprávních norem v universálních a regionálních úmluvách, ale též z konkrétních institucí, které se případným porušením práv jednotlivců zabývají.

Významným kritériem současného světového řádu je též regulace mezinárodních obchodních vztahů. Systém Světové obchodní organizace (WTO) je přitom koncipován podle principů liberalizace a zprůhlednění mezinárodního obchodu a ponechává státům jen velmi malý prostor pro klasické protekcionistické nástroje. Nelze ani opomenout roli transnacionálních společností, které se staly mocnými aktéry v rámci světového obchodu a k jejichž právnímu a faktickému postavení

přihlížejí např. smlouvy o ochraně investic a arbitrážní mechanismy pro řešení sporů mezi soukromými společnostmi a státy na mezinárodní úrovni.

Nová podoba soudobého mezinárodního práva přirozeně vede ke kritice koncepce suverenity státu. Diskuse kolem koncepce suverenity přitom ale nejsou typickým jevem 20. století. Již v 19. století byla rigidní formální koncepce suverenity někdy zpochybňována. Proměny mezinárodního systému, ke kterým došlo zejména v posledních desetiletích 20. století, však nepochybně přinesly kvalitativní rozdíl do politického a právního diskursu. Role suverenního státu se zásadně liší v 19. století a v 20. století. Jen z tohoto hlediska lze vůbec chápat tezi o konci významu národního státu jako suverenního činitele na mezinárodním poli. Ačkoliv tato teze nebyla dosud potvrzena zcela přesvědčivými argumenty, je zřejmé, že stará koncepce suverenity státu se přehodnocuje zejména v politických diskusích.

Suverenita a základní funkce státu

Ohledně významu suverenity v soudobém mezinárodním právu je nutno položit otázku, zda existují určité materiální znaky, podle nichž lze suverenitu státu teoreticky uchopit. Jinými slovy, lze určité funkce suverenního státu považovat za tak zásadní, že v případě vzdání se těchto funkcí či jedné z těchto funkcí ztrácí stát svou suverenitu?

Problém při zodpovězení této otázky spočívá v tom, že pojem suverenity byl v teorii koncipován především podle formálních kritérií. Teoretici moderního státu totiž zkoumali souvislost mezi výkonem moci na jedné straně a politickou organizací lidské společnosti na straně druhé. Předmětem zájmu byla analýza fenoménu moci a její legitimity. Otázka, jaké konkrétní funkce musí nositel moci v rámci své vlády nutně přebírat, aby mohl být považován za suverenního, se jevila z tohoto hlediska jako nadbytečná. V období, kdy mezinárodní úprava jen do nepatrné míry zasahovala do vnitřních věcí formálně suverenního politického útvaru, bylo jedině na samotném suverénovi, jak sám definoval základní funkce své státní moci a jakým způsobem je efektivně naplnil.

Případné materiální znaky suverenity se stávají relevantními v souvislosti s často diskutovaným tzv. transferem pravomocí suverenního státu na mezinárodní organizace a instituce. Z tohoto hlediska vyvolává zejména vstup státu do supranacionální struktury Evropského společenství zajímavé otázky týkající se nejen formy, ale také obsahu suverenity.

Jako příklad lze uvést čl. 10a odst. 1 Ústavy České republiky, který daný problém řeší s tím, že mezinárodní smlouvy mohou být některé pravomoci orgánů České republiky přeneseny na mezinárodní organizaci nebo instituci. V důvodové zprávě k ústavnímu zákonu č. 395/2001 Sb., který z legislativního pohledu otevřel cestu České republice do Evropského společenství, resp. do Evropské unie, bylo však výslovně zdůrazněno, že se přenosem pravomocí na mezinárodní organizaci svrchovaný stát nevzdává samotné suverenity. Z jiného pojetí suverenity vycházeli zřejmě slovenští zákonodárci. Podle čl. 7 odst. 2 slovenské ústavy může Slovenská republika výkon části svých práv přenést na Evropské společenství a Evropskou unii. V příslušné důvodové zprávě autoři novely ústavy přitom jednoznačně zdůraznili, že jde o přenos části suverenity.

Tyto příklady již naznačují problematičnost současné terminologie. Autoři, kteří v souvislosti se vstupem do supranacionálního celku hovoří o přenosu suverenity, implicitně předpokládají materiální definici suverenity. Problém však spočívá v tom, že současně neuvádějí, které materiální znaky podle nich ve skutečnosti zakládají suverenitu. Pokud se na tento problém podíváme opět z pohledu mezinárodního práva, můžeme konstatovat, že neexistují jasné stanovená a obecně uznaná pravidla pro určení jakéhosi materiálního obsahu suverenity.

Pomocí materiálních aspektů by zřejmě nešlo suverenitu vyjasnit. Koncepce suverenity by se proměnila v zcela vágní pojem nepoužitelný pro účely právního diskursu. Diskuse ohledně materiálního obsahu suverenity musí totiž nutně narazit na problém tzv. vnitřních záležitostí státu, do kterých nelze z pohledu mezinárodního práva zasahovat. V této souvislosti stačí např. odkaz na zmíněnou úpravu lidských práv v mezinárodním právu. Zatímco postavení jednotlivce bylo podle tradičního mezinárodního práva považováno za výlučnou vnitřní věc státu a ještě po druhé světové válce řada států odmítla jakoukoliv kritiku za porušování lidských práv odkazem na své vnitřní záležitosti, je tato strategie z právního hlediska dnes považována za nepřijatelnou. Již z tohoto příkladu vyplývá, že obsah a podoba vnitřních záležitostí suverenního státu podléhá výrazným změnám. Ty se ovšem promítají pouze do materiálního rozsahu vnitřních záležitostí státu, a nikoliv do roviny formální suverenity.

Materiální pojetí suverenity lze odmítnout dalším argumentem. Jak již bylo naznačeno výše, souvisí koncepce suverenity se vznikem a vývojem moderního státu. Stát je *per definitionem* suverenní. Z hlediska mezinárodního práva (a též z pohledu obecné státovědy) jsou tři prvky státnosti považovány za konstitutivní, a to území, obyvatelstvo a (efektivní) veřejná moc, která se na dané území a obyvatelstvo vztahuje. Na první pohled se

tedy jedná o faktická kritéria, kterým je přisuzován normativní význam, tj. vznik státu.

Co se týče konkrétního plnění kritéria efektivní státní moci, trvají v teorii a praxi mezinárodního práva vážné rozpory, které lze dokumentovat na příkladě Čečenska. V letech 1996 až 1999 totiž panoval na území Čečenska fakticky stav, který měl ke splnění teorií vyžádaných atributů státnosti alespoň velmi blízko. O státnosti Čečenska by mezinárodní právníci přesto hovořili pouze velmi opatrně. Mohli bychom se setkat s různými názory. Někteří autoři by poukázali na (spíše zastaralou) koncepci, podle které kromě tří zmíněných faktických kritérií musí být jako čtvrté kritérium splněna podmínka uznání mezinárodním společenstvím, a státnost Čečenska by odmítli. Jiní autoři by upozornili na to, že sice vycházíme jen z uvedených faktických kritérií, avšak tato kritéria musí být splněna dlouhodobě. I tento argument by vedl k popření státnosti Čečenska s tím, že tři roky nejsou z hlediska mezinárodního práva dostatečně dlouhou dobou.

Již tyto stručné příklady podle mého názoru jasně dokazují, že materiální pojetí suverenity vede prakticky k nepoužitelnosti koncepce suverenity. Problém vágnosti jakési materiální suverenity by mohl být vyřešen pouze pomocí pevného seznamu základních funkcí státu nezbytných pro jeho suverenní existenci. Shodu ohledně konkrétních funkcí, které by měly být zahrnuty do katalogu materiálních znaků suverenity, však nelze čekat. Základní otázka spočívá naopak v tom, zda určitou politickou entitu lze vůbec považovat za stát, tzn. zda splňuje kritéria státnosti. V případě kladné odpovědi se jedná o stát, který je *per definitionem* suverenní.

Závěr

Pro účely dané studie jsme si položili otázku, zda lze z pohledu mezinárodního práva hovořit o pevně dané koncepci suverenity či zda existují různé uznávané koncepce. Úvahy o podobě současného mezinárodního práva hovoří jednoznačně ve prospěch teze, že suverenitu lze smysluplným způsobem uchopit pouze z formálního hlediska. V právním kontextu je tedy vhodný pouze ten přístup, podle něhož je každý stát považován za plně suverenní. Pokusy o materiální vymezení pojetí suverenity pomocí teorie základních funkcí a znaků státnosti nejsou úspěšné.

Formální koncepce suverenity ovšem nezávisí na obsahových proměnách, ke kterým došlo v rámci současného mezinárodního práva. Z teoretického hlediska lze tedy tvrdit, že se měnila a stále mění postavení a funkce státu v mezinárodním systému, což souvisí též s faktickými závislostmi, které mezi státy panují např. v poli politickém a ekonomickém. Formální status státu, který je z právního pohledu relevantní, však tím není dotčen.

schau@prf.cuni.cz

¹⁾ Ve francouzském znění svého hlavního díla „Les six livres de la République“ z roku 1576 Jean Bodin používal výraz „souveraineté“. Latinská verze vycházela z pojmu „suma potestas“.

Mezinárodněprávní subjektivita

Společenství a EU

PAVEL SVOBODA

Problém mezinárodněprávní subjektivity Evropské unie („EU“) je problémem především politickým, od něhož se odvíjí velmi nepřehledná situace právní. Evropská unie je postavena na třech pilířích: na stávajících Společenstvích a na dvou politicky citlivých oblastech společné zahraniční a bezpečnostní politiky a policejní a justiční spolupráce ve věcech trestních.

Členské státy zjevně nemají vůli podříditi tyto dva posledně uvedené pilíře rigidním rozhodovacím pravidlům komunitárním (a to ani v návrhu „ústavní“ Smlouvy pro Evropu), chtějí být pány v těchto oblastech a toto si pojistily tím, že se brání přiznat EU mezinárodněprávní subjektivitu. Paradoxní na této situaci je, že – jak z následujících odstavců vyplývá – právní podmínky vzniku této subjektivity jsou splněny, ale vůle k jejímu uznání chybí.

Nejprve proto budeme zkoumat, jaké podmínky je obecně třeba splnit ke vzniku mezinárodněprávní subjektivity, a poté nahlédneme, jak jsou splněny v případě Evropské unie.

Pojem mezinárodněprávní subjektivity obecně

Mezinárodněprávní subjektivitou rozumíme způsobilost být nositelem práv a povinností na úrovni mezinárodního práva veřejného, tj. na úrovni suverénů mezinárodního společenství – států a mezinárodních organizací s právní subjektivitou.

Mezinárodněprávní subjektivita má dva aspekty:

- konstitutivní – založení v souladu s mezinárodním právem,
- deklaratorní – uznání mezinárodním společenstvím.

Evropská unie není stát. Pokud by došlo ke shodě o její subjektivitě, byla by považována za mezinárodní organizaci; proto je třeba přihlídnout ke specifikám subjektivity mezinárodních organizací. Její případná subjektivita je především omezena rozsahem svěřených pravomocí: „Zatímco stát má všechna mezinárodní práva a povinnosti uznaná mezinárodním právem, práva a povinnosti ... organizace závisejí na jejich cílech a funkcích.“¹⁾

Na rozdíl od států mohou existovat mezinárodní organizace bez mezinárodní subjektivity. Sdružení států, které samo o sobě nemá právní subjektivitu, ale koordinuje pouze činnost svých členů, také existují (např. EFTA).

Konstitutivní aspekt mezinárodní subjektivity: založení podle mezinárodního práva

Kritéria existence organizace s mezinárodněprávní subjektivitou jsou:

1. *Mezinárodněprávní základ: mezinárodněprávní subjektivitu mezinárodní organizace lze dovést ze tří typů zdrojů:*

a) Z výslovného ustanovení mezinárodní smlouvy (přísná – úzká smluvní teorie);

b) Z úkolů a funkcí, které jsou mezinárodní organizaci svěřeny, jsou-li skutečně vykonávány (teorie implicitních pravomocí); to zahrnuje dvě podmínky:

• Existence úkolů a pravomocí vykonatelných na mezinárodní úrovni a nejen v rámci národních systémů jednoho nebo více států. Tento požadavek rozlišuje vnitrostátní a mezinárodní právní subjektivitu.

• Skutečný výkon těchto pravomocí. Jde o funkční test: v případě OSN prozkoumal Mezinárodní soudní dvůr (MSD) úkoly, pravomoci a jejich výkon a došel k závěru, že plnění úkolů mezinárodní organizace bez výslovně zakotvené mezinárodní subjektivity (v daném případě OSN) na mezinárodní úrovni „lze vysvětlit pouze na základě existence velké míry mezinárodní subjektivity.“²⁾

Mezinárodní soudní dvůr prohlásil, že „OSN byla zamýšlena k výkonu a nabytí a skutečně vykonávala a nabyla funkce a práva, která mohou být zdůvodněna pouze na základě nabytí široké mezinárodní subjektivity a schopnosti jednat na mezinárodní úrovni ... Je třeba mít za to, že její členové,

tím že jí svěřili jisté funkce se zamýšlenými povinnostmi a odpovědnostmi, ji nadali pravomocí, potřebnou k efektivnímu výkonu těchto funkcí.“³⁾ MSD tedy vytvořil teorii implicitních pravomocí, podle níž právní subjektivita mezinárodní organizace nemusí být výslovně stanovena v jejích základacích dokumentech, ale dá se též odvodit od jejích úkolů a funkcí, jež jsou v takových dokumentech obsaženy a v praxi vykonávány.⁴⁾

c) Z uznání mezinárodněprávní subjektivity členy mezinárodního společenství *ex post*, cestou obvykle jakožto pramene mezinárodního práva, je-li mezinárodní organizace nadána alespoň minimální mírou autonomie, orgánem, oprávněným přijímat rozhodnutí a zastupovat ji navenek (obyčejová teorie). Obyčejová teorie nečiní – na rozdíl od smluvní teorie a teorie implicitních pravomocí – vznik mezinárodněprávní subjektivity závislým na smlouvě, jakožto vyjádření vůle zakladatelů mezinárodní organizace, ale na jejím skutečném uznání v mezinárodní praxi.

2. „Postavení oddělené od svých členů“,⁵⁾ zahrnující

a) schopnost vyjadřovat vůli odlišnou od svých zakladatelů, projevující se zejména schopností uzavírat s vlastními členy smlouvy a rozvíjet další aktivity, ovlivňující organizaci, nikoliv však přímo všechny její členy (např. přistoupení k jiné mezinárodní organizaci, jejímiž členy nejsou všechny státy přistupující organizace; takové organizace bývají označovány za nadnárodní);

b) užívání výsad a imunity na území svých členů; to předpokládá

c) nejméně jeden vlastní orgán, včetně závazku členů mezinárodní organizace přimout a vykonávat rozhodnutí těchto orgánů.

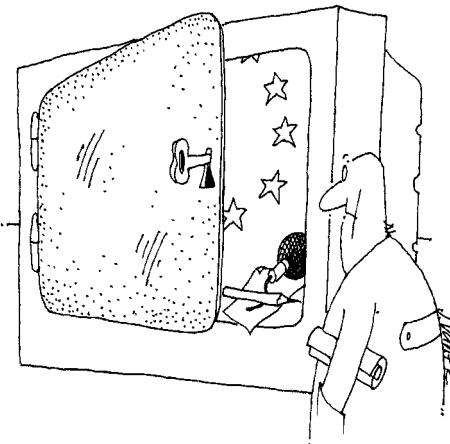
Deklaratorní aspekt:

uznání mezinárodním společenstvím

O uznání již byla řeč výše jako o jedné možnosti vzniku mezinárodní subjektivity podle mezinárodního práva. Uznání však je zapotřebí i v případě, že existenci samu lze právně dovést ze smlouvy nebo z existence úkolů a jejich výkonu: bez uznání by mezinárodní subjekt nemohl své pravomoci vykonat a vlastně touto faktickou cestou přestal mít jeden ze základních atributů mezinárodního subjektu.⁶⁾

Pojem a druhy uznání

Výkon mezinárodněprávní subjektivity, pokud jde o bi- a multilaterální vztahy, závisí na jejím uznání mezinárodním společenstvím (tzv. pasivní uznání – na rozdíl od aktivního uznání třetích mezinárodních osob uznávající osobou). Mezinárodní praxe zatím nevyvinula minimální požadavky pro uznání mezinárodních organizací, jak je má pro státy. Komise mezinárodního práva OSN připravila zatím neúčinné, resp. nepřijaté návrhy Úmluvy o zastoupení států v jejich vztazích k mezinárodním organizacím univerzální povahy (Víděň 1975) a Úmluvy o smluvním právu mezi státy a mezinárodními organizacemi nebo mezi mezinárodními organizacemi (Víděň 1986), ale neexistuje obecná úmluva o právní subjektivitě mezinárodních organizací. Tyto normy je te-

dy třeba hledat v obyčejovém mezinárodním právu.

Forma uznání

Uznání může být vyjádřeno buď výslovně tím, že se nový subjekt stane členem mezinárodní organizace, nebo jiným výslovným prohlášením, anebo implicitně uzavíráním smluv, výměnou diplomatických misí, nebo navazováním jakéhokoli jiného druhu vzájemných vztahů.

Význam uznání

V právním slova smyslu má uznání třetími stranami – pasivní uznání – pouze deklaratorní hodnotu, která závisí na významu uznávajícího a uznávaného. Je jisté, že uznání nového státu ze strany OSN je důležitější než uznání jakýmkoli jiným státem. Uznání však má praktický význam: Mezinárodní subjekty mohou navazovat bilaterální a multilaterální vztahy jenom vůči jiným subjektům mezinárodního práva, s nimiž se navzájem uznávají. Pasivní uznání samozřejmě není třeba pro jednostranné úkony vůči třetím subjektům, je ale otázka, zda takový úkon není aktem aktivního uznání. Proto například stačí, že mezinárodní organizace může mít mezinárodněprávní subjektivitu založenou na uznání svými členy, jakkoli ji žádný jiný mezinárodní subjekt neuznává.

Mezinárodní subjektivita Evropské unie

Existence právní subjektivity EU, a tudíž i její mezinárodněprávní subjektivita, je navýsost sporná. Doktrinální diskuse osciluje u této otázky od převažujícího odmítání této subjektivity až k závěru, že EU má též embryonální právní subjektivitu včetně mezinárodněprávní subjektivity. Ta není odvoditelná na základě přísné smluvní teorie, protože členské státy EU ve Smlouvě o EU výslovně mezinárodněprávní subjektivitu nedohodly. Proto je třeba zkoumat, zda je EU nadána úkoly a orgány, které by mohly jinak než podle přísné smluvní teorie takovou mezinárodněprávní subjektivitu založit.

Konstitutivní aspekt

Zatímco Smlouvy ES a ESAE explicitně vyjádřily vůli založit mezinárodní subjekt nadaný právní subjektivitou, Smlouva o EU ve vztahu k EU takové výslovné ustanovení neobsahuje. Nahradit absenci takového ustanovení judikaturou Soudu však ani od účinnosti Smlouvy z Nice není možné, protože Soud je v jejím rámci příslušný pouze k přezkumu výkladu a aplikace tzv. III. pilíře EU – policejní a justiční spolupráce v trestních věcech.

A. První podmínka subjektivity: pravomoc a úkoly EU

Pravomoc a úkoly Evropské unie budeme zásadně zkoumat v úzkém smyslu II. a III. pilíře Smlouvy o EU (SEU): nezapomínejme ale, že EU zahrnuje i všechna Společenství, protože „Unie je založena na Evropských společenstvích“ (čl. 1 SEU).

Evropská unie má explicitně omezenou pravomoc navazovat smluvní vztahy ve věcech společné zahraniční a bezpečnostní politiky a policejní a justiční spolupráce

v trestních věcech (čl. 24 a 38 SEU), jinak ale musí tak činit prostřednictvím evropských Společenství, na nichž je založena (čl. 1/3 SEU), např. přidružením (čl. 310 SES) nebo členských států, např. přistoupením k EU (čl. 49 SEU). I sama existence občanství EU (čl. 17–22 SES), umožňující každému občanovi členského státu EU využívat diplomatická zastoupení ostatních členských států EU, je více než pouhá spolupráce členských států EU: těžko si představit, že může existovat občanství k subjektu, který by neměl právní subjektivitu. Konečně institut přistoupení se vztahuje pouze k EU, nikoli již jen k ES, neboť přistupující stát na sebe musí vzít závazky vyplývající nejen ze smluv komunitárních, ale i z druhého a třetího pilíře (čl. 24 SEU). S institutem přistoupení souvisí i další pravomoc EU: pozastavit některá práva členskému státu, včetně práv hlasovacích (čl. 7 SEU). Toto rozhodnutí patří Radě EU kvalifikovanou většinou s odhlédnutím od hlasů dotčeného členského státu. Rada EU o tomto rozhoduje ve složení z hlav států nebo vlád, tj. jako Evropská rada bez zástupce Komise. Prvek právní subjektivity v tomto ustanovení můžeme spatřovat v nadřazenosti Rady EU nad členskými státy: rozhoduje se pouze kvalifikovanou většinou, od hlasů dotčeného členského státu se odhlíží a zdržení se hlasování není důvodem pro zamítnutí návrhu.

B. Druhá podmínka subjektivity: orgány Evropské unie

Je nepochybné, že Evropská unie vlastní orgány má: Evropská rada (čl. 4 SEU), jejíž pravomoc se vztahuje na všechny tři unijní pilíře, dále předsedající Rady EU, Vysoký zmocněnec pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (čl. 18 SEU), zvláštní zmocněnec pro politické otázky (čl. 18/5 SEU), Politický výbor (čl. 25 SEU), Koordináční výbor (čl. 36 SEU). Kromě toho vystupuje Rada EU, Evropská komise a Soudní dvůr ES též jako orgány EU. V tomto smyslu je třeba číst čl. 3 SEU, podle něhož „Unie má jednotný institucionální systém, který zajistí spojitost a kontinuitu činností uskutečňovaných k dosažení jejích cílů, při respektování *acquis communautaire* a jeho rozvoje“.

Společná zahraniční a bezpečnostní politika, tzv. II. pilíř EU, do pravomoci Soudního dvora nespadá.

Deklaratorní aspekt

Nečiní-li potíže dovodit konstitutivní aspekty mezinárodněprávní subjektivity EU (vůle členských států založit EU jako mezinárodněprávní subjekt, dovoditelná explicitně nebo implicitně ze základacích smluv), pak deklaratorní aspekt – uznání mezinárodním společenstvím – je obtížnější. Například Nizozemsko se za svého předsednictví v Radě EU vyjádřilo jasně ve prospěch Evropské unie jakožto právního subjektu tím, že ve svém návrhu Amsterdamské smlouvy do čl. A/2 vepsalo slova „Unie má právní subjektivitu“ (srov. dokument CONF/25 00/96 add. 1, 48). Vyskutnutí tohoto a dalších navazujících navrhovaných ustanovení svědčí o tom, že není-li právní subjektivita EU uznávána uvnitř sa-

motné EU, pak asi v ostatním mezinárodním společenství bude všeobecné uznání EU otázkou dlouhodobější.

Zároveň je ale nutno podotknout, že členské státy mohou vyloučit tzv. aktivní subjektivitu EU, tj. subjektivitu k činění právních úkonů. Za současného právního stavu však nemohou vyloučit pasivní (odpovědnostní subjektivitu).

Obsah mezinárodněprávní subjektivity EU

Formálně se v mezinárodním právu veřejném ustálil následující obsah mezinárodněprávní subjektivity: právo diplomacie a legace, jednostranných opatření, uzavírání mezinárodních smluv, dále mezinárodněprávní odpovědnost, výsady a imunity. Z pohledu EU má praktický smysl zmínit pouze problém případné aktivní legace, jednostranných opatření a uzavírání mezinárodních smluv.

Aktivní legace

Aktivní legace Evropské unie není explicitně upravena, a to z toho důvodu, že členské státy se brání mít diplomatické mise EU u cizích států do doby, než bude opravdu existovat společná zahraniční politika. I když formálně právně EU nevysílá své zástupce k třetím státům, činí tak Rada EU i Evropská komise.

Rada je zastoupena velvyslanectvím členského státu, který jí v dané době předsedá (čl. 20 SEU a čl. 203/2 SES). Předsedající členský stát odpovídá též za provádění společné zahraniční a bezpečnostní politiky („SZBP“). Trvalým výkonným orgánem SZBP však je generální tajemník Rady, vykonávající funkci Vysokého zmocněnce pro SZBP (čl. 18/22 a 26 SEU).

V návrhu Ústavní smlouvy nebyla prozatím dostatečně vyřešena otázka zastupování EU v zahraničních věcech. Předseda Komise je tak oprávněn zastupovat EU v zahraničních věcech kromě případů, kdy Ústavní smlouva stanoví něco jiného, což je případ společné zahraniční a bezpečnostní politiky a oblasti bezpečnosti a justiční a policejní spolupráce ve věcech trestních záležitostí. V těchto případech mají Evropskou unii zastupovat prezident Evropské rady a ministr zahraničních věcí EU.

Jednostranná opatření

Evropská unie vytváří jednostranné akty společné zahraniční politiky (embarga, uznání cizích států či režimů⁷⁾, protesty⁸⁾ apod.), jež mohou být jak obchodní povahy, ale zejména půjde o přerušování diplomatických styků, kulturní spolupráce apod. Nepochybně nejdůležitější roli hrají hospodářské sankce zahraničněpolitické povahy, založené na společném postoji Rady (čl. 15 SEU) a provedené komunitárními akty podle čl. 301 a 60/1 SES.

Uzavírání mezinárodních smluv v rámci II. a III. pilíře EU

Evropské primární právo svěřuje Evropské unii (čl. 24 a 38 SEU) právo uzavírat smlouvy s třetími státy a mezinárodními organizacemi. Pojem „smlouva“ však nevy-

mezují. Podle Evropského soudního dvora (který však zásadně nemá příslušnost pro II. a III. pilíř EU) má pojem smlouvy „*obecně označovat jakýkoliv závazek přijatý podle mezinárodního práva, který je závazný, bez ohledu na jeho formální označení*“ (posudek 1/75, bod 2), např. rozhodnutí OECD (posudek 2/92). Proto „smlouva“ či „dohoda“ v rámci vnějších vztahů má stejný význam jako „smlouva“ podle čl. 2/1(a) Vídeňské úmluvy o smluvním právu (1969⁹) i 1986).

Postup pro přijímání těchto mezinárodních smluv je následující: Rada EU zmocní svého předsedajícího k zahájení jednání. Předsedající, případně za pomoci Komise jednání provede; dohodu uzavírá Rada jednomyslně. Bližší vztah společné zahraniční a bezpečnostní politiky k mezinárodnímu právu veřejnému však je zřejmý z toho, že taková dohoda nezavazuje ten členský stát EU, jehož zástupce v Radě EU prohlásí, že dohoda musí vyhovět ústavně procesním požadavkům příslušného členského státu.

Závěr

Na absenci mezinárodněprávní subjektivity EU v současném stavu věcí můžeme usuzovat ne proto, že by nebyly splněny výše uvedené podmínky právní, jako spíše z důvodu neochoty mezinárodního společenství uznat tuto subjektivitu, a to v čele s členskými státy EU. Návrh „ústavní“ Smlouvy pro Evropu mj. předpokládá spojení stávajícího Evropského společenství a Evropské unie do jediné entity – Evropské unie, tentokrát s výslovně stanovenou právní subjektivitou. Problém právní subjektivity EU, který vznikl z politických důvodů, týkajících se citlivého obsahu II. a III. pilíře EU a z toho vyplývající neochoty podržet tyto oblasti rigidním rozhodovacím procesům komunitárním, snad tedy bude odbourán s definitivní platností.

pavel@svoboda.com

¹) Reparation Case, ICJ Reports 1949, 33; srv. stejný test u implicitních pravomocí – teorie paralelismu vnitřních a vnějších pravomocí ESD, 22/70 AETR.

²) Reparation Case, ICJ Reports 1949, 26.

³) Reparation Case, ICJ Reports 1949, 33.

⁴) Reparation Case, ICJ Reports 1949, 37.

⁵) Reparation Case, ICJ Reports 1949, 41–47.

⁶) Nicméně ve vztahu k potřebě uznání OSN MSD prohlásil, že členské státy OSN mohly založit OSN jakožto mezinárodní subjekt *erga omnes*, tj. bez potřeby čekat na uznání mezinárodním společenstvím (Reparation Case, ICJ Reports 1949, 185).

⁷) Zpravidla implicitní uznání, kdy neuznání může mít dramatické ekonomické důsledky; srv. 432/92 R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food o uznání Severního Kypru a možnosti přijmout doklady o původu nebo fytoosanitární osvědčení, nevydaná kompetentními orgány Kyperské republiky.

⁸) Srv. společnou akci 96/668 (ÚL 1996 L 309,7) podle bývalých čl. J.3 a K.3 SEU jakožto reakci EU na Helms-Burtonův zákon USA; srv. též nař. 2271/96 (ÚL 1996 L 309,1) jako odpověď na DeAmatův zákon USA, sankcionující majetkové účasti společností podnikajících v USA, které současně podnikají s Kubou, Íránem či Libyí.

⁹) U nás publikováno pod č. 15/1988 Sb.

Kladivo na diplomacii

FILIP TESAŘ

Obrazek soudce, klepajícího kladivkem do stolu, aby zjednal klid, zná asi každý, kdo se v životě podíval na detektivku klasického anglosaského střihu. Haagský tribunál pro bývalou Jugoslávii je ostatně strážěn podle anglosaského práva. Během deseti let jeho praktického fungování však soudcovské kladívko narostlo do rozměrů kladiva, kterým jiná ruka než ta soudcova hrozí neposlušným mimo soudní síň. Aniž tak byl koncipován, začal být tribunál postupem let využíván jako mocenský nástroj k urovnání poměrů v bývalé Jugoslávii.

Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – ICTY) byl zřízen v roce 1993 spíše z vůle zemí třetího světa, především islámských. V době svého vzniku byl víceméně neúčinnou pákou islámských zemí a omezené skupiny intelektuálů hájících lidská práva proti nedůslednému a pragmatickému postupu Západu, jenž v bývalé Jugoslávii jednal o míru s lidmi celkem zjevně odpovědnými za válečné násilí. Zmíněná skupina intelektuálů se od vypuknutí války v Bosně a Hercegovině (BaH) v roce 1992 pokoušela dokázat a (marně) přesvědčit západní politiky o tom, že násilí je skutečnou podstatou konfliktu v této zemi.

Organizace spojených národů tehdy zřídila expertní komisi pro vyšetření případů porušování mezinárodního humanitárního práva v bývalé Jugoslávii, vedenou Cherifem Bassiounim (mimořádně později jednoho z hlavních architektů Mezinárodního trestního soudu). Komise shromažďovala svědectví o válečných zločinech a vytvořila databázi, která se stala základem práce pozdějšího tribunálu, zřízeného za blaholinného přihlížení Západu o rok později.¹) Ten od začátku trpěl chronickým nezájmem velmocí, vyjádřeným chronickým nedostatkem peněz. Přesto se o několik let později stal jedním z hlavních nástrojů, pomocí nichž se poměřovala důvěryhodnost toho kterého nástupnického státu bývalé Jugoslávie. Ruku v ruce s takto pojímanou důvěryhodností – která v sobě nese i uznání míry demokracie a záštity lidských práv v dané zemi – plyne i finanční pomoc Západu. Spolupráce s tribunálem je tedy jedním z nástrojů, pomocí kterých jsou země bývalé Jugoslávie nuceny k přijetí určitých postojů.

Ačkoli byl tribunál zamýšlen jako apolitická instituce, je spolupráce s ním zvláště v Srbsku a v Chorvatsku politickou záležitostí první třídy, ovlivňující pravděpodobně i výsledky voleb. V důsledku toho je i sám tribunál pokládán často za politickou instituci, řízenou a cíleně využívanou západními velmocemi.

Tribunál bezpochyby zcela apolitický není. Ani nemůže být, když vyšetřuje především takové případy, které byly součástí určité politické strategie, nebo přímo čelné politiky – autory těchto strategií. Uvnitř tribunálu musíme navíc rozlišit tři přirozené

struktury: vyšetřování, úřad žalobce a soud samotný. Nejpolitizovanějším prvkem je samozřejmě úřad žalobce. Také rozsudky vynášené soudem mají politický dopad, a to tím více, čím vyšší politickou nebo vojenskou pozici dotčený obviněný zastával. K hlavním kritikům tribunálu pak patří ti, kteří jsou nějakým způsobem s obviněnými spjatí, nebo cítí souvislost mezi vlastními politickými postoji a postoji obviněných. Mohou to být stejně tak místní nacionalisté, jako američtí odpůrci globalizace a „nového světového pořádku“.

Stupnice beráneků a vlků

Díky úřadu žalobce se postupně v mezinárodní diplomacii zažila určitá stupnice míry „zločinnosti“ jednotlivých národů účastníků se válek, potažmo jejich národních států. Na pomyslný nejnižší stupeň, vyjádřeno počtem obvinění a daty jejich zveřejnění, se dostali Srbové. O stupeň výše stáli Chorvaté, ještě nad nimi Bosňáci. Tato stupnice v sobě obsahovala určitý poměr kategorií „agresor“ a „oběť“; Srbové byli podle toho tedy obecně vnímáni jako agresori, Bosňáci především jako oběť a Chorvaté jako něco mezi tím. Soud, a zvláště úřad žalobce zachovával jakousi nepsanou politickou korektnost, která například nedovolovala, aby byl chorvatský prezident Franjo Tudjman, podezřelý z odpovědnosti za válečné zločiny, oficiálně obviněn, vydán a souzen dříve než jugoslávský (dříve srbský) prezident Slobodan Milošević, jemuž byla přičítána větší míra odpovědnosti.

Samy země bývalé Jugoslávie toto hodnocení do značné míry přijaly; samozřejmě zvláště BaH a Chorvatsko, Srbsko spíše negativně, neustálým zaujímáním obranného postoje. Milošević se ze spodní příčky pokusil kontrovat obviněním NATO za válečné zločiny v SR Jugoslávii, avšak neuspěl. Ze strany Bosny a Hercegoviny a Chorvatska nešlo jen o pocit, že shovívavost západních zemí legitimizuje jejich nároky vůči podle stupnice „níže postaveným“, ale i o vědomou snahu získat konkrétní ústupky nebo podporu ze strany Západu. Něco podobného bylo vidět i uvnitř svazku Srbska a Černé Hory, dokud byl Milošević ještě u moci. Černohorská vládnoucí garnitura, která se distancovala od Miloševiče a snažila se vůbec distanco-

vat od Srbska, zvláště od nepřijemného problému Kosova, se tímto způsobem pokoušela získat příslib uznání nezávislosti. Verbální podporu činnosti haagského tribunálu přitom doplňovala naznačováním, že Černá Hora je první Miloševićovou obětí.

Evropská unie, ale i USA se zprvu držely spíše zásady rovnosti všech zúčastněných (válčících) stran, to znamená, že na dodržování či nedodržování určených podmínek se hledělo v zásadě stejně přísně. Od skončení války v BaH se v diplomacii postupně zdolmáčení uvedené pomyslné stupnice pojilo i s mírou shovívavosti, s níž se přistupovalo k jednotlivým zemím, národům, či nejprve řečeno národním politickým elitám. Plnění podmínek určených mezinárodní diplomacií se měřilo různým metrem zvláště Bosňákům a Srbům. Na tom se určitě podílelo i rozhořčení vyvolané ostudným účinkováním západních příslušníků mírové mise OSN při masakru ve Srebrenici, ale nepochybně také pragmatická úvaha o tom, že budovat mír s lidmi přímo odpovědnými za systematické násilí nelze. Dokud trvala válka, byl jejich souhlas nutný k jejímu ukončení, mír však už byl uzavřen. Obvinění z válečných zločinů se stalo vítaným prostředkem, pomocí kterého byly z politiky odstraněny bosenskosrbské a bosenskochorvatské politické a vojenské špičky z doby války. Jistá privilegovanost Bosňáků jako celku coby kolektivní oběti trvala několik let, postupem doby však sílilo poznání, že tento přístup je kontraproduktivní. Bosňácké politické špičky díky tomu ve velkém zneužívaly mezinárodní pomoc na poválečnou obnovu země. S konečnou platností skoncovaly s povoleným přístupem obavy z napojení bosňáckých zpravodajských struktur na teroristická uskupení.

Také vydání Miloševiče do Haagu v roce 2001 uvolnilo ruce při vyšetřování mnohých případů, dříve omezenému politickému korektnosti. Poněvadž byl Milošević pokládán za hlavního viníka všech válek, které se do roku 1999 odehrály na území bývalé Jugoslávie, nebránily už politické ohledy obvinění dalších politických a vojenských špiček jiné národnosti. Nyní se obvinění z válečných zločinů používají jako prostředek nátlaku na všechny strany. Energická Carla del Ponteová, hlavní žalobkyně ICTY od roku 1999 (roku války mezi NATO a SR Jugoslavií), která se při své práci řídí očividně i politickými ohledy, se stala novým aktérem na mezinárodní diplomatické scéně. Formálně zástupce neutrální instituce, ale vybavena prostředky, a především politickým zájmem, o kterém si mohl nechat jen zdát její první předchůdce, někdejší bojovník proti jihoafrickému apartheidu Richard Goldstone, napomáhala velkou měrou určovat politické postoje velmocí vůči zemím bývalé Jugoslávie.

Pokud hledíme na instrumentalizaci práce Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii v mezinárodní diplomacii, můžeme si povšimnout zajímavé souvislosti. Nezáměr Západu o činnost ICTY se časově kryje s obdobím, kdy tento tribunál vyšetřoval hlavně zločiny, které způsobily v islámských a zčásti i mezi veřejností v evrop-

ských zemích na počátku války v BaH rozhořčení, a to byly případy srbských koncentračních táborů v Bosně. Když se pozornost vyšetřovatelů přenesla z osob, které se na zločinech přímo podílely, na osoby, které vydávaly pokyny nebo poskytovaly politické krytí, což se časově shoduje s masakrem ve Srebrenici, začali i představitelé západních velmocí hledět na tribunál jako na politický prostředek k vynucení a udržení míru. USA bezprostředně po uzavření míru v BaH zařadily otázku plné spolupráce s ICTY mezi body, jimiž podmiňovaly odvolání zbylých sankcí vůči Miloševićovi SR Jugoslávii.²⁾ Tento prostředek začal být využíván šfeji zvláště poté, co byl Milošević zatčen a nakonec vydán. Je ovšem zajímavé, že snaha skutečně napomoci v řešení důležitých případů často scházela. Nejviditelnější to bylo v případě dvou klíčových figur války – Radovana Karadžice a Ratka Mladiće – kteří byli oficiálně na útěku, aniž však byla po několika let vyvinuta jakákoli snaha je najít a zadržet. Částečně to lze vysvětlit obavami z obtíží při zatýkání (předpokládá se, že oba jsou neustále chráněni početným ozbrojeným doprovodem), ale také politikou hrou – obavou, že by Karadžičovo zatčení vedlo k obvinění Miloševiče, s nímž se tehdy jednalo o Kosovo – anebo také prostým nezájmem.

Jiná zatčení naopak proběhla s velkým efektem. Ze způsobu zatčení lze nepřímo usuzovat i na politický tlak, pokud ho prováděli příslušníci mírové mise IFOR/SFOR, jež je pod velením NATO a poměrně silným americkým vlivem. Okázale zatýkání speciálně vycvičenými a po zuby ozbrojenými commandos, často před očima rodinných příslušníků nebo jiných svědků, ať už se jedná o bývalého předsedu bosenskosrbského vzdoroparlamentu nebo bosňáckého velitele Srebrenice,³⁾ totiž kromě jiného určitě sloužily i k zastrašení a demonstraci síly a moci.

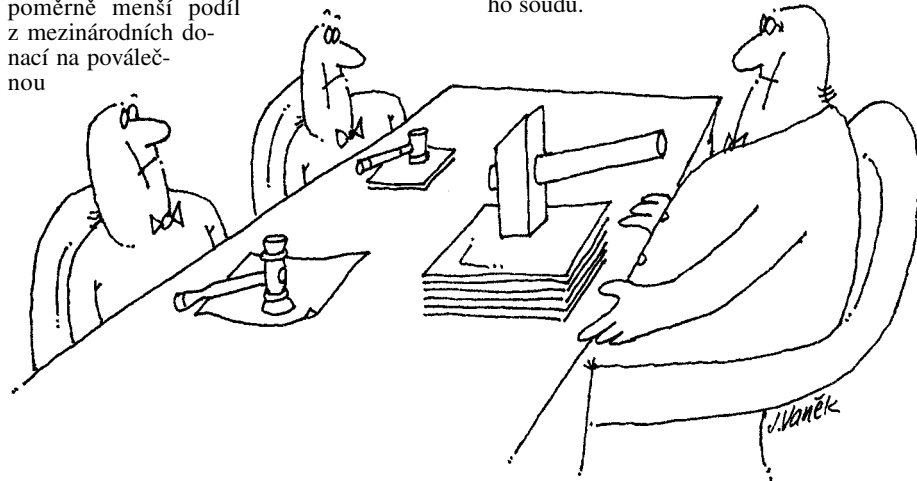
Mít, nebo nemít, soud proti soudu

Zastrašování však pochopitelně není jedinou pákou, která má vynutit spolupráci s ICTY a prostřednictvím toho i spolupráci s USA a EU obecně. Je spíše doprovodným efektem. Mnohem důležitější pákou jsou peníze. Republika srbská v BaH (konstitutivní republika poválečné BaH) v porovnání s bosňácko-chorvatskou sestrou dostala nepochybně menší podíl z mezinárodních donací na poválečnou

obnovu. Oficiálním důvodem byla dlouhou nedostatečná spolupráce s ICTY, především obstrukce spojené s Karadžičovým případem. Po politickém pádu Slobodana Miloševiče na podzim roku 2000 se peníze staly důležitým nástrojem při nátlaku na novou srbskou vládu. Protože se vláda dostala k moci díky proreformně naladěnému proudu veřejnosti, ale zchudlá země neposkytovala prostředky potřebné k provedení reform, o nichž vláda navíc věděla, že jsou zcela nezbytné, byla silně závislá na zahraničních sponzorech, v prvé řadě na USA, které pomoc podmiňovaly extradicí. Označení přístupu USA v srbském tisku se v té době pohybovalo od výrazu „nátlak“ až k „vydírání“.⁴⁾ Tlak na vydávání dalších obviněných ze Srbska (včetně prezidenta republiky) průběžně pokračoval i v následujících letech. Haagský tribunál, resp. jeho hlavní žalobce, tak plnil – možná nechtěně – roli Damoklova meče visícího nad hlavou srbského premiéra.

Nátlak ale nebyl vždy takto okatý. Politický vůdce Bosňáků Alija Izetbegović, který se stal z různých důvodů nepohodlným, byl postupně donucen k rezignaci na státní i stranické funkce. Poněvadž se období největšího tlaku na něj krylo s obviněním velitele zvláštní jednotky bosenské armády, která za války podléhala přímo Izetbegovićovi jakožto prezidentovi, spekulovalo se, nejspíš oprávněně, že i Izetbegović byl vydírán možností obvinění z odpovědnosti za zločiny. Poněvadž však bývalý prezident mezitím zemřel, tak jako bývalý prezident chorvatský, proti němuž nebylo z politických ohledů zveřejněno obvinění dříve, než byl Milošević vydán do Haagu, se už pravdu možná nikdy nedovíme.

Bývalí prezidenti však nejsou v tuto chvíli neaktuálnější záležitostí. Stále více nabývají na významu případy vojenských velitelů, z nichž režim udělal národní hrdiny a zakrýval, že byli přitom poskvrněni válečnými zločiny. V současné době je to živou otázkou zejména v Chorvatsku. Politizace Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii se však díky ustavení Mezinárodního trestního soudu dostala mezitím do nové fáze. Zásadní roli zde hraje to, že hlavní velmocí, která svou autoritou a vlivem zaštiťuje ICTY, jsou USA, hlavní oponent stálého Mezinárodního trestního soudu.

Chorvatskou veřejnou debatou hýbe zvláště případ generála Ante Gotoviny, jehož Tudjmanův režim prezentoval jako muže, který porazil srbské vzbouřence a který je oficiálně na útěku (i když chorvatská zpravodajská služba o místě jeho pobytu ví, nebo by ho jistě dokázala operativně najít). Bývalá vláda, složená z protitudjmanovské opozice, se ho neodvážila vydat ze strachu z reakce veřejného mínění. Odmítla také s USA podepsat dvoustrannou dohodu o nevydávání amerických občanů Mezinárodnímu trestnímu soudu, a k tomu kritizovala americký zásah v Iráku a odmítla poslat do Iráku vojáky na první výzvu. Tím vším se pochopitelně dostala pod silný americký tlak, vyjádřený mimo jiné i kritikami na účet spolupráce s ICTY. Nacionalistická strana bývalého prezidenta Tudjmana, která vyhrála volby koncem loňského roku, se naopak netajila tím, že podporuje uzavření dohody o nevydávání amerických občanů. Neslibuje si od toho nic menšího než uvolnění tlaku na vydávání chorvatských občanů ICTY.⁵⁾ To, že se z obou mezinárodních soudů staly spojené nádoby, potvrzují svými vystoupeními nepřímou i odpůrci činnosti ICTY v americkém Kongresu.⁶⁾

Otázka mít, nebo nemít, je v případě malých a chudých nástupnických států bývalé Jugoslávie velmi důležitá. Spojené státy jako hlavní dárce jsou pro ně, jako příjemce, natolik důležitým partnerem, že s Američany v této otázce licitují i o záležitostech spojených s válečnými zločiny. Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii však nebyl zřízen za účelem politického nátlaku. Jeho prvotním účelem mělo být vyrovnání se s minulostí, tedy něco podobného, k čemu sloužily i norimberský a tokijský tribunál. Tento cíl se bohužel postupně zamotal do přediava politických zájmů. Hráčem, který by mohl napomoci opětovnému návratu k prvotní myšlence, by mohla být Evropská unie, která zatím zaujímalu poměrně pasivní postoj. Tím, že EU převzala do značné míry patronát nad souzením jednotlivých zločinů spáchaných v Kosovu v letech 1998 a 1999, se tato otázka přímo nabízí. Ovšem tím, že se EU v případě Kosova od počátku pokouší v zájmu udržení minimálního politického konsenzu zachovat jakousi dobu politické korektnosti, příznáčně dříve i pro ICTY, jako by zároveň dávala částečnou odpověď.

tesar@iir.cz

¹⁾ O tribunálu i případech zmiňovaných v článku viz <http://www.un.org/icty>.

²⁾ Stedman, Stephen John: The Former Yugoslavia. In: Haass, Richard N. (ed.): *Economic Sanctions and American Diplomacy*. New York, 1998, s. 188–189.

³⁾ Zarić, Miroslav: Komandosi stigli u zoru. *Večernje novosti*, 14. 1. 2003. Tulić, Z.: Zapovjednik obrane Srebrenice – u Hagu. *Slobodna Dalmacija*, 12. 4. 2003.

⁴⁾ Čubela, Ana: Sve osumnjičene treba poslati u Hag. *Blicnews*, 13. 2. 2001.

⁵⁾ Rajić, Vlado: Globalna pravda uz iznimke. *Vjesnik*, 14. 9. 2002; Američka pljuska Hrvatskoj. *Večernji list*, 10. 10. 2003.

⁶⁾ Smajlović, Ljiljana: Desant na Hag. *NIN*, 30. 8. 2001.

Meze svobody projevu

JIRÍ HERCZEG

Upozornění prezidenta republiky na možnost ztráty formální suverenity ČR po jejím vstupu do EU nabízí otázku, kromě diskuse o pojmu suverenity, zda by neměla proběhnout podobná diskuse o tom, čemu jsme zvyklí říkat občanské svobody. Kromě svrchovaného práva vydávat a přijímat zákony se jakoby nově mohou vykládat i práva na svobodu projevu, myšlení, svědomí a náboženského vyznání, vědeckého bádání a umělecké tvorby a na ně navazující právní ustanovení o právu na informace, nepřipustnosti cenzury, a tedy svobodě tisku, rozhlasového a televizního vysílání atd.

Jde tedy také o to, že bychom mohli nově analyzovat střet svobody projevu s jinými kolidujícími zájmy, právy či svobodami a z příkladů konkrétních soudních rozhodnutí vyvodit obecnější závěry či náměty *de lege referenda*. Snad bychom mohli začít vymezením pojmu *svoboda projevu*, jak je definován v článku 17 Listiny základních práv a svobod (dále jen Listina) a v mezinárodních úmlouvách, které jsou dle čl. 10 Ústavy ČR součástí právního řádu.¹⁾ Ještě náročnější by bylo zabývat se i tím, jak je omezení svobody projevu zakotveno v právním řádu ČR, včetně odkazů na příslušnou judikaturu a literaturu. Nepřiliš bohatá judikatura Ústavního soudu ČR by mohla být doplněna judikaturou Evropského soudu, neboť jeho rozhodnutí, a zejména některé obecné principy formulované v jeho rozhodnutích jsou významným vodítkem jak pro rozhodovací praxi obecných soudů i soudu Ústavního, tak i pro tvorbu nové legislativy.²⁾ Rozsah této stati však nedovoluje obsáhnout vše, co se v souvislosti s touto diskusí nabízí, a proto se soustředuji jen na vymezení pojmu svoboda projevu, její meze a vztah k čl. 10 Ústavy ČR a odkazují na odbornou literaturu, která se celou problematikou zabývá širěji a hlouběji.³⁾

Svoboda projevu dle článku 17 Listiny

Svoboda projevu byla jednou z prvních občanských svobod, kterou si lidé v historii vydobyli. Již v roce 1789 tvůrci francouzské Deklarace práv člověka a občana v čl. 11 prohlásili, že svobodné projevování myšlenek a názorů je jedním z nejcennějších práv člověka. Byla to svoboda *proti* králi. Svým cílem to ovšem byla svoboda *proti* cenzuře, předběžné i následné, v dalším vývoji i *proti* autocenzuře, jejímž vykonavatelem nebylo ostré cenzorovo pero, ale strach či politické donucení. Cenzura zmizela, svoboda projevu zůstala, byť má dnes poněkud jiný obsah, než měla v době svého vzniku. Prolíná se totiž také se svobodou získávání a rozšiřování informací.

Svoboda projevu je v právním řádu ČR zakotvena v čl. 17 Listiny, a to jako první mezi politickými právy. Podle tohoto ustanovení svoboda projevu a právo na informa-

ce jsou zaručeny a každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.

Svoboda projevu je subjektivním právem veřejnoprávní povahy, jemuž odpovídá povinnost každého, včetně (a zejména) státu, aby nikomu ve vyjadřování jeho názorů nebránil. Svoboda projevu je negativní svoboda chránící individuum před státní despotií, před rozpínavostí státní moci. Svoboda projevu je v jistém smyslu základem každé svobody, *the matrix, the indispensable condition of nearly every other form of freedom*.⁴⁾

Svobodu projevu řadí Listina mezi politická práva, a tím je vyjádřena její nejvýznamnější funkce: bez ní je nemyslitelná pluralitní demokracie. Slovy Evropského soudu pro lidská práva: Svoboda projevu představuje jeden ze základních pilířů demokratické společnosti, který je základním předpokladem pro pokrok společnosti jako celku a pro rozvoj každého jednotlivce.⁵⁾ Pro svobodu projevu proto platí čl. 22 Listiny. Zákonná úprava svobody projevu, její výklad a používání musí umožňovat a ochraňovat svobodnou soutěž politických sil v demokratické společnosti.

Svoboda projevu neznamená jen svobodu si něco myslet, ale i svobodu svůj názor projevit, tj. učinit ho přístupným někomu jinému, a to veřejně, *erga omnes*, nebo i jen vůči svým spolustolovníkům v hospodě, což je, jak říká Knapp, odedávna oblíbený způsob projevoování politických názorů.⁶⁾ Pavlíček chápe svobodu projevu jako právo na vyjádření svých myšlenek, idejí, vědomostí, znalostí, představ či přání.⁷⁾ Stejně judikoval Ústavní soud SR, když uvedl, že svobodou projevu se člověku umožňuje vyslovit nebo zamlčet své city, myšlenky a názory.⁸⁾

Článek 17 Listiny chrání všechny verbální i neverbální formy komunikace, kterými je sdělována nějaká myšlenka či názor. Patří sem i symbolické projevy, jako je spálení či hanobení vlajky. Svoboda projevu zahrnuje i právo neprojevit se vůbec.⁹⁾ Například Nejvyšší soud USA judikoval, že odmítnutí vzdát poctu státní vlajce je nepochybně formou projevu, který je chráněn Prvním dodatkem ústavy. Právo mlčet je tak jako *ne-*

gativní právo rovněž chráněno čl. 17. Listiny.¹⁰⁾ V poslední době se ochrana svobody projevu rozšiřuje i na projevy výsostně komerční, na tzv. *free commercial speech*. V případě *Casado Coca* Evropský soud judikoval, že svoboda projevu zahrnuje i komerční prezentaci názorů, včetně reklamy a inzerce, bez ohledu na to, zda sledovaným cílem je či není vytváření zisku.¹¹⁾

Demokracie je svou podstatou založena na principu zpochybňování *establishmentu*, podvracení konvenčních myšlenek. Je postupnou aproximací k pravdě. Motorem tohoto procesu je neustálá kritická veřejná diskuse a zpochybňování myšlenkového *statu quo* společenskými kritiky a disidenty. Dokud neproběhla veřejná diskuse, není nikdy jasné, zda jsou vyjádřené názory *správné* či *nesprávné*. I poté, co společnost dospěla v dané věci k určitému konsenzu, musejí být všechny otázky neustále otevřené. Právo kritizovat a zpochybňovat *zavedené* názory musí mít každý a *neustále*.

John Stuart Mill se k problému názorové svobody vyjádřil ve známém pojednání *O svobodě* takto: *Kdyby celé lidstvo minus jeden jednotlivec zastávalo jeden názor a pouze jediná osoba by měla názor odlišný, právo lidstva umlčet jednotlivce by nebylo o nic větší než právo tohoto jednotlivce, pokud by měl tu moc, umlčet celé lidstvo*. Jako pozitivistický logik uvedl Mill čtyři důvody a důkazy oprávněnosti svého názoru:

Za prvé, když umlčujeme názor, možná že umlčujeme pravdu.

Za druhé, dokonce i nesprávný názor může obsahovat zrno pravdy, které nám pomůže najít pravdu celou.

Za třetí, dokonce i v případě, že obecně uznávaný názor je celou pravdou, tento názor by neměl být z racionálních důvodů zastáván, pokud se nepodrobí zkoušce a není obhájěn.

Za čtvrté, pokud obecně uznávané mínění nečelí čas od času výzvám, ztrácí svou životní sílu a svůj účinek.

Svoboda projevu je tak chráněna nezávisle na tom, zda je vyjádření racionální nebo emotivní, odůvodněné nebo bezdůvodné, či zda je ostatními přijímáno jako užitečné nebo škodlivé, hodnotné nebo bezcenné.¹²⁾ Ústavní ochrana se neomezuje pouze na *cenné* názory, či, jak uvádí Nejvyšší soud USA, *První dodatek nezná špatné myšlenky*.¹³⁾ Samalík poznamenává, že *podmínkou existence svobody slov je svoboda i pro prasečinky*.¹⁴⁾ Stejně judikoval i Evropský soud v rozhodnutí *Handyside*, kde uvedl, že svoboda projevu se vztahuje nejen na *informace* nebo *myšlenky*, které jsou přijímány příznivě či považované za neškodné či bezvýznamné, nýbrž i na *informace*, které *zraňují*, *šokují* či *znepokojují* stát nebo skupinu obyvatel. Tak tomu chtějí pluralita, tolerance a duch otevře-

nosti, bez nichž není demokratické společnosti.¹⁵⁾

Sdělení určité skutečnosti není přisné vzato vyjádřením žádného názoru, protože chybí charakteristické znaky projevu názoru. Z tohoto důvodu ovšem skutková tvrzení nejsou vyloučena z ochrany čl. 17 Listiny. Skutková tvrzení jsou chráněna svobodou projevu, protože a pokud jsou předpokladem pro tvorbu názorů, jejich vyjadřování čl. 17 zaručuje. Z tohoto pohledu se zdá, že nepravdivá informace, tj. dezinformace, nemůže mít žádnou hodnotu pro tvorbu názorů. Ochrana skutkových tvrzení proto končí tam, kde nemohou pro tvorbu názorů nic přinést, což platí u prokazatelně nebo vědomě nepravdivých skutkových tvrzení. Na druhou stranu ovšem nemohou být požadavky na pravdivost takových tvrzení tak vysoké, aby tím funkce svobody projevu utrpěla.¹⁶⁾

Nejvyšší soud USA v případě *Gertz v. Welch* uvedl, že nepravdivá skutková tvrzení jsou bezcenná a brání hlavní úloze volného trhu myšlenek, kterou je hledání pravdy. Ale i když jsou nepravdivá tvrzení jako taková bezcenná, nelze se jich ve volném boji myšlenek vyvarovat, a předpis, který by vydavatele činil za každé nepravdivé tvrzení odpovědným, by měl bezesporu zastrážující účinek na určité výroky, které jsou namířeny proti veřejně činným osobám a mají ústavněprávní váhu.¹⁷⁾

Obdobnou pozici zastává i Spolkový ústavní soud. Ten judikoval, že proces komunikace by byl postižen, pokud by ochrany požívala pouze jasně a nezpochybnitelně pravdivá tvrzení a omyl o jejich případné nepravdivosti by vedl ke ztrátě ústavní ochrany.¹⁸⁾ Potom by existovalo nebezpečí, že ze strachu před sankcemi by byla potlačena i trefná sdělení či oprávněná podezření. Jak uvádí John S. Mill ve shora uvedeném díle *O svobodě*: *I nepravdivé výroky mohou být považovány za cenný přínos k veřejné diskusi, jelikož přinášejí jasnější pohled a živější obraz pravdy, který vzniká při její konfrontaci s omylem*.

Co je pokládáno za názor, je chráně-

no čl. 17 Listiny. Tato ochrana je neodvislá od toho, zda předmětný názor porušuje něčí práva, ohrožuje společenské zájmy nebo zpochybňuje základní principy politického a sociálního pořádku. Tyto aspekty mohou být relevantní až při posuzování omezení tohoto práva, nikoli při tom, zda spadá pod ochranu čl. 17 Listiny. Vtažení určitého výroku pod ústavní ochranu svobody projevu neříká nic o přípustnosti takového projevu a neznamená, že takový projev je dovolený, ale určuje možnost jeho omezení dle čl. 17 odst. 4 Listiny a spouští ochranné mechanismy a záruky.

Meze svobody projevu

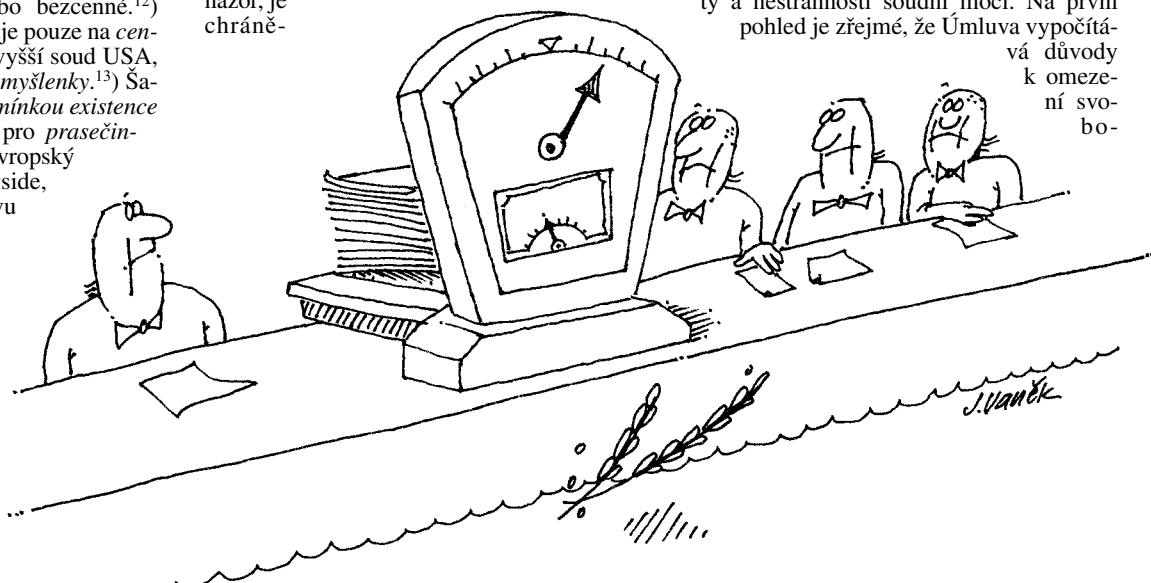
Svoboda projevu nepatří mezi neomezená práva. Kromě pojmového omezení, tj. omezení *per definitionem*, může být svoboda omezena zákonem. Ale toto omezení nevyplyvá z pojmu svobody samotné, je to omezení zvenčí, omezení mocí. Dalo by se tedy říci, že svoboda projevu spočívá v tom, že si každý může povídat, co chce, a nikdo mu v tom nesmí bránit, ledaže by mu v tom bránil směl.¹⁹⁾ Omezení svobody projevu je výslovně předvídáno v čl. 17 odst. 4 Listiny, podle kterého lze omezit svobodu projevu a právo na informace za podmínky:

1. že se tak děje zákonem,
2. jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytné pro:
  - 2.1 ochranu práv a svobod druhých,
  - 2.2 bezpečnost státu,
  - 2.3 veřejnou bezpečnost,
  - 2.4 ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

Uvedené ustanovení předpokládá, že svoboda projevu je omezena zákonem, že omezení svobody projevu sleduje legitimní cíle, a že použité omezující opatření je k dosažení tohoto cíle v demokratické společnosti nezbytné.

Úmluva o ochraně lidských práv a svobod (dále jen Úmluva) v čl. 10 odst. 2 umožňuje omezení svobod v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci. Na první pohled je zřejmé, že Úmluva vypočítá-

vá důvody k omezení svobody

dy projevu obsažněji než Listina, a je proto otázkou, zda je možné omezit svobodu projevu například z důvodů zachování autority a nestrannosti soudní moci, když Listina takový důvod omezení svobody projevu neuvádí. Přímá aplikace Úmluvy, která by znamenala omezení svobody projevu nad rámec zaručený Listinou, by byla nepřipustná. Přednost Úmluvy podle čl. 10 Ústavy je pouze aplikační a ještě pouze před obyčejnými zákony, nikoli před Listinou jako součástí právního pořádku.

Omezit svobodu projevu z důvodu, který stanoví Úmluva, je tedy možné jen tehdy, pokud konkrétní omezení lze podřadit pod některý zájem uvedený v článku 17 odst. 4 Listiny. Přitom je třeba uvést, že pojmy uvedené v čl. 17 odst. 4 Listiny musí být jako výjimky z pravidla obecné přípustnosti projevu vykládány restriktivně.²⁰⁾

Ústavní soud ČR vychází z toho, že právo vyjadřovat své názory zaručené čl. 17 bez ohledu na případně možné omezení zákonem je již obsahově omezeno právy jiných, ať již tato práva plynou jako ústavně zaručená z ústavního pořádku republiky, či z jiných zábran daných zákonem chránícím celospolečenské zájmy či hodnoty.

Svoboda projevu dle článku 10 Ústavy ČR

Ústavní zákon č. 395/2001 Sb. (dále jen Euronovela) přinesl s účinností od 1. června 2002 nové znění čl. 10 Ústavy ČR, podle něhož *vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*

Text Euronovely schválený Parlamentem ČR, se výrazně liší od původního vládního návrhu. Jak uvádí Malenovský, *obětí snižování laťky se při politických jednáních v parlamentu stal pojem ustanovení o lidských právech a svobodách v mezinárodních smlouvách, které jsou součástí právního řádu a mají přednost před zákonem.*²¹⁾ Vládní návrh rovněž výslovně předpokládal, že mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách ve smyslu dosavadního čl. 10 Ústavy budou i po 1. červnu 2002 součástí právního řádu s předností před zákonem. Výsledný text toto ustanovení nicméně nepřevzal.

Euronovela tak zrušila mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách jako právní pojem samostatně existující v českém právním řádu. Žádné mezinárodní smlouvy s předností před zákonem *stricto sensu* nadále neexistují. Namísto toho jsou nyní tyto smlouvy součástí širší kategorie v zásadě *prezidentských* mezinárodních smluv a jejich právní síla je postavena naroven běžným mezinárodním smlouvám. Euronovelou došlo namísto k inkorporaci dosavadních zhruba tří set lidskoprávních smluv ke generální inkorporaci asi tisíce mezinárodních smluv. Odpadnou tím spory, které smlouvy jsou smlouvami o lidských právech a základních svobodách, a spory o tom, kdo je určí.

K polemice mezi Pavlíčkem a Filipem o síle mezinárodních smluv ve vztahu k Ústavě ČR konstatuje Malenovský, že i po 1. červnu 2002 jsou součástí právního řádu ČR všechny mezinárodní smlouvy:

1. které byly ratifikovány,
2. k jejichž ratifikaci dal souhlas československý nebo český Parlament,
3. které zavazují v současnosti Českou republiku,
4. které byly vyhlášeny, nezávisle na tom, zda byly součástí právního řádu již před tímto datem.²²⁾

Z mezinárodních smluv, které zaručují svobodu projevu, jsou nejvýznamnější *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* a *Úmluva o ochraně lidských práv a svobod*.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (dále jen Pakt) byl spolu s Mezinárodním paktem o hospodářských a sociálních právech jménem Československé socialistické republiky podepsán dne 7. října 1968. S oběma Pakty vyslovilo souhlas Federální shromáždění ČSSR a prezident republiky je ratifikoval. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech vstoupil pro ČSSR v platnost dne 23. března 1976 a ve Sbírce zákonů byl vyhlášen pod č. 120/1976 Sb.

Úmluva o ochraně lidských a základních práv ve znění Protokolů 3, 5 a 8 byla jménem České a Slovenské Federativní Republiky podepsána dne 21. února 1991. S Úmluvou a Protokoly vyslovilo souhlas Federální shromáždění ČSFR a prezident ČSFR je ratifikoval. Úmluva vstoupila pro ČSFR v platnost dnem 18. 3. 1992 a ve Sbírce zákonů byla vyhlášena pod č. 209/1992.

Obě tyto mezinárodní smlouvy:

- jsou uvedeny v seznamu vyhlášených mezinárodních smluv, který vede MZV ČR, k jejich ratifikaci dal souhlas zákonodárny sbor a jimiž je ČR vázána,²³⁾
- splňují čtyři podmínky uvedené v hypotéze normy článku 10 Ústavy, a jsou proto součástí právního řádu a použijí se vždy, když stanoví něco jiného než zákon.

Pro případ obsahového konfliktu mezi zákonem a mezinárodní smlouvou tak čl. 10 Ústavy stanoví ústavněprávní interpretační zásadu *pactum derogat legi*. Norma mezinárodního práva však neruší normu práva vnitrostátního. Zásada *pactum derogat legi* v tomto případě znamená pouze aplikační přednost, nikoli derogační účinky. Zákon si ce nebude použit, nebude to však mít důsledky v rovině jeho formální platnosti či účinnosti v českém právním řádu. Zákon neaplikovatelný pro rozpor s konkrétní mezinárodní smlouvou může být aplikován v jiné situaci. Nebude-li aplikován trvale, může být zrušen, avšak zášahem Parlamentu, nikoli zášahem soudů. Derogovat právní předpisy může Ústavní soud pouze pro rozpor s ústavním pořádkem, který je jasně definován v čl. 112 Ústavy ČR.

Mezinárodní smlouva se podle čl. 10 prosadí tehdy, pokud jedinci zaručuje větší rozsah základních práv a svobod, ale i v případě, kdy je zákonná úprava pro jedince příznivější. Ačkoli tedy příznivější zákon

stanoví něco jiného než mezinárodní smlouva (dává jedinci více práv), bude použit v důsledku zpětných odkazů příslušných mezinárodních smluv. Podle čl. 53 Úmluvy platí, že *nic v této Úmluvě nebude vykládáno tak, jako by omezovalo nebo rušilo lidská práva a základní svobody, které mohou být uznány zákony každé Vysoké smluvní strany.* ○

herczeg@teryngel.cz

¹⁾ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

²⁾ Viz Rozhodnutí Ústavního soudu ČR ze dne 8. 2. 2000, sp. zn. I ÚS 156/99, které se odvolává na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Linges v. Rakousko a Obeschlick v. Rakousko. Dále srov. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu tiskového zákona, která se přímo odvolává na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Goodwin v. Spojené království, tisk 245.

³⁾ Viz Herczeg, Jiří: Meze svobody projevu, Praha: Nakladatelství Orac 2004, připraveno k tisku a zde rozsáhlá bibliografie na s. 137–141.

⁴⁾ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ze dne 15. 1. 1958, sp. zn. I BvR 400/51.

⁵⁾ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. 12. 1976, sp. zn. 1/1976/17/30, ve věci Handyside v. Spojené království.

⁶⁾ Knapp, V.: Antinomie a iluze svobody projevu, in: Tolerance svobody projevu a její meze, Sborník z vědecké konference, AUC Jurdica 1–2/1996, Praha: Univerzita Karlova, 1996, s. 89.

⁷⁾ Pavlíček, V. a kol.: Ústava – ústavní řád České republiky. Komentář, 2. díl, Práva a svobody, 2. vyd., Praha: Linde 2003, s. 160.

⁸⁾ Nález Ústavního soudu Slovenské republiky ze dne 12. 5. 1997, sp. zn. II ÚS 28/96.

⁹⁾ Stejný závěr k čl. 10 Úmluvy in Frowein, J.: Europäische Menschenrechtskonvention, Kommentar, 2. vyd., Strassbourg: Engel 1996, s. 387.

¹⁰⁾ Srov. Rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ze dne 14. 6. 1943, sp. zn. 319 U.S.624 (1943) ve věci West Virginia State Board of Education v. Barnette.

¹¹⁾ Např. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 2. 1994, sp. zn. 8) 1993/403/481, ve věci Casado Coca v. Španělsko aj.

¹²⁾ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ze dne 12. 12. 2000, sp. zn. I BvR 1762/95, IU BvR 1787/95, in: Právní rozhledy č. 6/2001, s. 301.

¹³⁾ Usnesení Spolkového ústavního soudu ze dne 24. 2. 1971, sp. zn. I BvR 435/68.

¹⁴⁾ Šamalik, F.: Vztah listiny základních práv a svobod k Ústavě České republiky, Právník č. 1/2002, s. 1 an.

¹⁵⁾ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. 12. 1976, sp. zn. 1/1976/17/30, ve věci Handyside v. Spojené království.

¹⁶⁾ Usnesení Spolkového ústavního soudu ze dne 22. 6. 1982, sp. zn. I BvR 1376/79.

¹⁷⁾ Rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ze dne 25. 6. 1982, sp. zn. 418 U.S. 323, ve věci Gertz v. Robert Welch Inc.

¹⁸⁾ Usnesení Spolkového ústavního soudu ze dne 22. 6. 1982, sp. zn. I BvR 1376/79.

¹⁹⁾ Knapp, cit.d., s. 89.

²⁰⁾ Filip, J.: Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe. Časopis pro právní vědu a praxi č. 4/1998, s. 632.

²¹⁾ Malenovský, J.: Postavení mezinárodních smluv o lidských právech v českém právu po 1. červnu 2002, Právník 9/2002, s. 917, stejně Kühn, Z. a Kysela, J.: Euronovela Ústavy ve světle překvapivého nálezu ústavního soudu č. 403/2002 Sb, Soudní rozhledy č. 12/2002, s. 421 an.

²²⁾ Tamtéž, cit. d., s. 917 a 421.

²³⁾ <http://www.mzv.cz>

Má dáti – Dal:

česká zahraniční politika na prahu vstupu do Evropské unie

německý pohled

Desáté narozeniny České republiky daly v mnoha ohledech příčinu k bilancování. Pod drobnohledem se tak pochopitelně ocitla i zahraniční politika českého státu. Pohled zpátky by ovšem při podobném hodnocení měl být orientovaný také do budoucnosti. Je to logické, neboť pokud se země stane 1. května 2004 členem Evropské unie, bude česká zahraniční politika sice i nadále konfrontována se starými a známými problémy, bude se ale muset také soustředit na nové úkoly, souvislosti, mechanismy.

KAI-OLAF LANG

V následujícím textu se proto pokusím o resumující pohled na uplynulé desetiletí a zároveň o formulaci závěrů týkající se české zahraniční politiky, která se v rostoucí míře stává součástí evropského celku. Nejde mi přitom o to, podobně jako v nějakém účetním výkazu, stavět úspěchy české zahraniční politiky proti jejím neúspěchům, ale poukázat na některé slabé a silné stránky české zahraniční politiky.

Má dáti...

Bilaterální vztahy

Nejprve se pokusím o pohled na některé slabiny české zahraniční politiky. Ze všeho nejdřív tu stojí za zmínku oblast *bilaterálních vztahů*. Zatímco pro Českou republiku není problémem zapojit se do multilaterální kooperace, jako daleko těžší se naproti tomu jeví její spolupráce a přímý kontakt s některými důležitými partnery v Evropě. Velkým výkyvům například podléhají vztahy s Německem. Jistě, díky německo-české deklaraci se podařilo zcela určitě udělat velký krok vpřed, vytvořit solidní základnu pro vzájemnou spolupráci a díky tomu vymanit vztahy obou zemí ze zajetí minulosti. Ale stále znovu a znovu se v uplynulých letech mezi Bonnem/Berlínem a Prahou objevovalo jisté rozladění, kdy si obě strany vzájemně vytýkaly chybějící ochotu k dialogu, popřípadě návrat k postojům, které považovaly za dávno překonané. Je otázkou, proč podobné negativní spirály vůbec vznikají a která strana za ně nese odpovědnost. Faktem ale je, že existují. I když se dá jako pozitivní označit skutečnost, že německo-česká nedorozumění většinou po nějaké době vyprchají, nemělo by se zapomínat, že bez zásadní změny ve vzájemném nazírání obou národů se mohou kdykoli znovu vrátit.

Avšak nejenom úroveň kontaktů se sousedem na západě leží pod hranicí možného.

Pošramocené jsou i vztahy s Rakouskem. Spory o jadernou elektrárnu v Temelíně, odmítavý postoj Prahy vůči první vládní koalici lidovců a Svobodných anebo neústupnost Vídně ve věci tzv. Benešových dekretů otevřely na obou stranách hluboké rány. Na jaře roku 2002 se navíc prezidentské dekrety staly také důvodem pro zhoršení vztahů s Maďarskem, když tehdejší maďarský premiér Viktor Orbán označil v době vrcholící předvolební kampaně dekrety za překážku pro vstup České republiky do Evropské unie.

Rovněž česká pozice během války v Iráku a ostrá kritika, jež v této souvislosti zazněla z Paříže, nebyly pro beztak málo dynamické vztahy s Francií přínosné. V nejlepším případě ambivalentní vztahy panují také mezi Českou republikou a Polskem, neboť Varšava dělá všechno pro to, aby se profilovala jako vůdčí stát středoevropského regionu, aniž by přitom brala vždy dostatečně v úvahu stanoviska svých menších sousedů. Vztahy Prahy a Londýna jsou bez ohledu na stranickou příslušnost aktuální pražské vládní garnitury sice na vysoké úrovni, a to hlavně v oblasti obranné a bezpečnostní politiky, což se ještě posílilo během války v Iráku. Přesto ale nedokážou vynikající vztahy s Velkou Británií být náhradou těsné spolupráce s takovými evropskými „těžkými váhami“, jako jsou Německo anebo Francie, popřípadě s menšími a středně velkými sousedy ve střední Evropě.

Fragmentace

Pokud je na zahraniční politiku České republiky nahlíženo zvenčí, budí v některých fázích dojem jisté rozpolcenosti a chybějící jednoty. Mezi hlavními „státotvornými“ stranami sice existuje shoda v otázce hlavních cílů zahraniční, bezpečnostní a evropské politiky, ale částečně se zde jedná pouze o nejmenší společný jmenovatel. Nejvýrazněji se to projevuje hlavně v názorech na

další směřování evropské integrace. Vstup do Evropské unie sice podporovaly všechny umírněné politické strany; zcela diametrálně se ale liší v pohledu na případné prohloubení další evropské integrace a z toho plynoucí roli České republiky v Unii. Stanoviska přitom sahají od stoupenců hlubší integrace v řadách sociálních demokratů, křesťanských demokratů a Unie svobody až po část opoziční ODS, která prosazuje „euroskeptický“ mezivládní přístup. Celkový obraz zahraniční politiky státu je navíc komplikován i tím, že ne všichni hlavní aktéři české zahraniční politiky se chovají vždy podle předem očekávaných vzorců. Například Václav Klaus, který je silně ovlivněn anglo-americkým myšlenkovým světem a je proatlanticky orientovaný, kritizoval během války v Kosovu anebo Iráku počínání NATO, resp. Spojených států. Naproti tomu sociální demokrat Vladimír Špidla navzdory pochybnostem členské základny vlastní strany prosazoval důsledně proamerický kurz před válkou v Zálivu i po ní.

Váha domácí politiky

Posledně zmíněná skutečnost může souviset také s tím, že zahraničněpolitické otázky mají v české republice často jasnou vnitropolitickou dimenzi. To souvisí jednak s tím, že se zahraničněpolitické otázky stávají často nástrojem domácí politiky; zároveň mohou mít dalekosáhlé důsledky, neboť se týkají otázek, jež jsou politicky i společensky velmi citlivé. Z tohoto hlediska se kontroverzní témata, jako jsou evropská integrace, Benešovy dekrety anebo německo-české vztahy hodí v očích významných politických aktérů ideálně k polarizaci, k udávání tónu v politice a k získávání politického kapitálu. Postoj Špidlovky vlády během konfliktu v Iráku a aktivní podpora Spojených států byl jedním z nepříliš častých příkladů toho, kdy vláda jednala v oblasti zahraniční politiky proti většinovému veřejnému mínění. Jeho motivem byla zřejmě skutečnost, že dlouhodobé strategické a bezpečnostněpolitické úvahy váží v očích vlády více než momentální odpor domácí veřejnosti proti jejímu kurzu.

Nedostatečná koordinace

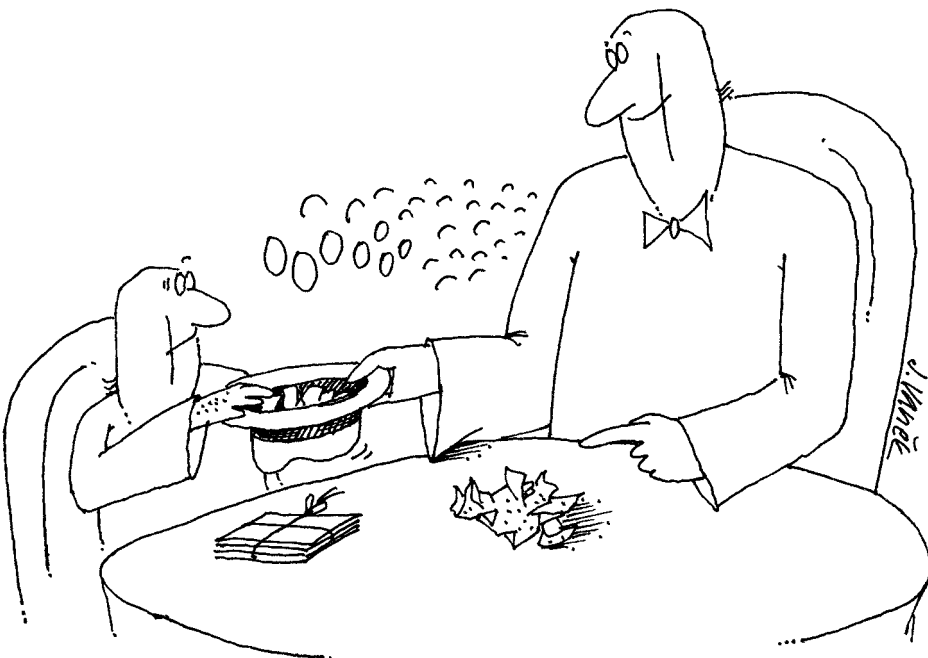
Neshody v zahraničněpolitické orientaci České republiky se v posledních letech objevovaly zejména na ose prezident – vláda a jejich míra se zřejmě nezmenší ani v nejbližší budoucnosti. Protichůdná prohlášení například ve věci dalšího osudu visegrádské spolupráce, evropské integrace anebo vztahu ke Spojeným státům přispěla k tomu, že se konzistence a předvídatelnost české zahraniční politiky v očích některých zahraničních partnerů snížila. Na vyřešení těchto neshod a objasnění pozic by se proto měli pokud možno podílet všichni hlavní představitelé české zahraniční politiky. Nezávisle na tom bude také důležité vytvořit efektivní koordinační a řídicí centrum ve vztazích mezi Prahou a Bruslem. A tím se dostávám k poslední slabíně české zahraniční politiky.

Vnitřní předpoklady české zahraniční politiky

V české veřejnosti byly v posledních letech ostře kritizovány některé chybné tendence v administrativních institucích, které se v nejširším slova smyslu také podílejí na tvorbě české zahraniční politiky. Sem patří například nesrovnalosti při činnosti nově založeného Národního bezpečnostního úřadu (NBU) anebo při koordinaci činnosti tajných služeb. Přesto se ale u těchto případů ukázalo, že samoregulační mechanismy jsou už natolik vyvinuté, že dokázaly být nápomocny odstranění zmíněných nedostatků. Potvrdilo se tak, že hlavní problémy v souvislosti s českou zahraniční politikou nevznikají na úrovni administrativních struktur, ale spíše ve sféře předparlamentní a předdiplomatické, která se na vytváření zahraniční politiky také podílí. Bude proto zapotřebí, aby se zvýšily zahraničněpolitické schopnosti a kapacity parlamentu, aparátů poslaneckých klubů a stran, jednotlivých poslanců a jejich asistentů. Parlament se bude mimo jiné také podílet na kontrole evropských institucí a na vytváření evropských právních norem, a musí být proto na tyto úkoly připraven po stránce materiální i personální. Užitečné by v této souvislosti také bylo prohloubení spolupráce českých stran se spřízněnými a sesterskými stranami v jiných evropských zemích. Například občasné bilaterální napětí mezi Německem a Českou republikou svědčí také o tom, že komunikační kanály mezi politickými stranami obou zemí nefungují vždy optimálně.

Střední Evropa

Česká republika zatím nedokázala zformulovat jasnou politiku vůči středoevropskému regionu. Na místo spontánního přihlášení se k středoevropské myšlence a k existenci visegrádské skupiny v krátkém období československé zahraniční politiky přišla ve vrcholném období Klausových vládní linie české výlučnosti, která vedla ke zcela vědomému zdůrazňování odlišností ve vztahu k sousedům v regionu. Teprve změna vlády v roce 1998 přinesla změnu českého postoje. Visegrádská myšlenka byla znovu oživena, a skutečnou renesanci zažívala zejména s ohledem na Slovensko. Poté, co byla v Bratislavě nahrazena Mečiarova garnitura, zdála se Visegrádská skupina představovat pro Českou republiku účelové spojení na podporu slovenských euroatlantických aspirací. Počáteční elán z obnovené spolupráce ovšem velmi záhy vyprchal navzdory pevnému odhodlání Visegrádské čtyřky pokračovat ve spolupráci i po vstupu zúčastněných zemí do Evropské unie. Opakovaně se to ukázalo v situacích, kdy se naplno projevil rozdílný zájem zúčastněných zemí. Visegrádskou spolupráci ohrožoval nejenom spor o tzv. Benešovy dekrety, ale také kritika z české a slovenské strany na adresu Polska a neústupnosti jeho vlády ve věci návrhu evropské ústavní smlouvy. V zásadě pozitivní postoj české vlády vůči ideji visegrádské spolupráce byl v očích některých sousedů relativizován

protichůdnými prohlášeními českého prezidenta. Zdrženlivě až odmítavě byly v rámci středoevropského regionu naopak přijímány návrhy Rakouska na vznik „strategického“ anebo „regionálního“ partnerství. To jenom potvrzuje fakt, že i při formulování „středoevropské politiky“ hraje bilaterální rozměr důležitou roli: s výjimkou specifických (nadstandardních) vztahů se Slovenskem se jedná spíše o problematiku anebo silnou nedůvěrou poznamenané oboustranné vztahy, které proto mohou působit jako faktory komplikující celou situaci.

... dal

Zmíněné nedostatky ovšem nemohou zastínit některé výrazné klady české zahraniční politiky.

Mnohostranné vazby

Na rozdíl od mnohdy komplikovaných bilaterálních vztahů si počíná Česká republika v rámci multilaterálních vztahů většinou velmi zdatně. Akteři zahraniční politiky si evidentně uvědomují, že menší země může uplatnit své možnosti daleko lépe v rámci úzce spolupracujících mezinárodních struktur, než kdyby o to usilovala sama. Návrh typu „česko-řecké iniciativy“ pro řešení kosovského konfliktu jistě způsobil vrásky na čele v metropoli nejednoho členského státu NATO, ale od té doby je Česká republika považována za spolehlivého partnera, který se nikdy nesnaží nastolovat zvláštní bezpečnostněpolitické problémy, nýbrž se konstruktivně podílí na transformaci Aliance. Rovněž do Evropské unie vstoupí Česká republika bez nálepky neústupného „euroskeptického brzdiče“, což je charakteristika, která například doprovází Polsko nejpozději od ztroskotání mezivládní konference. Na rozdíl od Varšavy a její neústupné evropské politiky se

český přístup vyznačuje *pragmatismem a pružností*. Polsko vzbudilo nevoli mnoha „Staroevropanů“ svým výrazně proamerickým postojem během války v Iráku a tím, že se snažilo výrazně uplatnit své zájmy při jednáních o návrhu evropské ústavní smlouvy. Tím si vysloužilo pověst země, která se úzce zaměřuje na své národní zájmy a již schází cit pro celoevropskou optiku. V důsledku toho se výrazně ochladily vztahy Polska s Německem a Francií. Jinak tomu bylo v případě České republiky. Už sama skutečnost, že tzv. „dopis osmi“ nepodepsal předseda vlády, nýbrž prezident, signalizovala, že Praha patří v rámci Evropy nikoli do tábora tvrdých, ale umírněných stoupenců transatlantické spolupráce. Rovněž v souvislosti s konečným návrhem Konventu o budoucnosti Evropské unie a postoji před mezivládní konferencí sice Česká republika výrazně definovala své pozice, ovšem ani při diskusích na téma „malé členské státy vs. velké členské státy“ a ani při sporech o rozdělení hlasů jednotlivých států nezaujímal Praha ve vztahu k ostatním fundamentální postoj. Pružný postoj Prahy našel ocenění i ve skutečnosti, že stoupenci myšlenky „dvourychlostní Evropy“ při úvahách o potenciálních členech „evropského jádra“ zmiňovali vedle Maďarska i Českou republiku. Pragmatismus a pružnost jsou důležitým předpokladem pro úspěšné prosazování českých zájmů v rámci rozšířené Evropské unie, neboť umožňují přizpůsobovat se měnícím se zájmovým konstelacím a pomáhají při hledání nových partnerů.

Specializace

Menší státy jsou sotva schopné pokrýt všechny oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky, a jsou proto nuceny soustředit se pouze na některá specifická témata. Stano-

vení podobných priorit napomáhá k jejich profilaci a k prosazování zájmů na mezinárodním poli. Na to také zcela evidentně sází česká bezpečnostní a obranná politika, jak vyplývá z plánované reformy ozbrojených sil a chystané specializace v rámci NATO. Na mezinárodní úrovni by přitom mohla Česká republika přijít s jistými akcenty v oblasti Blízkého a Středního východu – pochopitelně za předpokladu, že by to bylo zarámováno do aktivit Unie jako celku. V rámci Evropské unie by si mohla Praha vybrat jisté oblasti, na které kladě zvláštní důraz a u nichž by mohla hrát roli toho, kdo by udával potřebné akcenty.

Kromě toho by mohla Česká republika v těchto případech v rámci Evropské unie na sebe upozornit a projevit se jako aktivní člen Společenství. Důležité ale přitom bude neutápět se v maličkostech. Například v otázkách budoucí politiky Unie vůči sousedům by to mohlo vést k soustředění se pouze na jeden region, tzn., že by veškeré své snahy mohly směřovat k východním sousedům, a tím by hrozila ztráta pozornosti pro politiku vůči jihovýchodní Evropě, anebo naopak. Je třeba zdůraznit, že v české zahraniční a evropské politice ještě nejsou patrné podobné tendence ke specializaci, jaká se už projevuje v bezpečnostní oblasti. O kladech takového specializovaného přístupu se přitom dosud hovoří zejména v odborných kruzích. Se svojí pragmatickou pružností ovšem má Česká republika nejlepší předpoklady k tomu, aby také zde pokročila.

Kontinuita

Přes význam a důležitost vnitropolitických faktorů a jistou rozpolcenost při formulování stanovisek se česká zahraniční politika vyznačovala, pokud jde o její zásadní cíle, silnou kontinuitou, a to navzdory opakovaným změnám vlád. Kromě již zmíněné flexibility k tomu jistě přispěla i skutečnost, že během uplynulého desetiletí byly všechny vlády tvořeny koalicí několika stran, anebo se jednalo přinejmenším o kvazikoalice (v dobách opoziční smlouvy), což znamenalo, že se v jejich rámci mohla uplatňovat různá politická stanoviska.

Rusko

Ještě před několika lety byly česko-ruské vztahy označovány jako „nedobré“ a postoj Moskvy vůči Praze podle slov Luboše Dobrovského jako „nevlídný“. Na jaře roku 2000 vyjádřil tehdejší ruský velvyslanec v Praze Rjabov své „vážené znepokojení“ v souvislosti s úrovní vzájemných vztahů. Po vstupu České republiky do Severoatlantické aliance a přijetí některých opatření ve vztahu k Rusku, která souvisela s budoucím členstvím v Evropské unii (například zavedení vízové povinnosti), či vyřešení některých oboustranných problémů, jako třeba hodně diskutované řešení pro splacení ruského dluhu, se zdá být nyní česko-ruská doba ledová překonána. Obě strany mají sice ve věci zintenzivnění vzájemných kontaktů stále ještě značné rezervy, ale přesto se podařilo pokročit v politické spolupráci, která

vychází z vědomí členství ČR v Evropské unii a NATO a která je také doprovázena postupně se normalizující intenzitou návštěvní diplomacie mezi oběma zeměmi. Po svém vstupu do Unie Česká republika nevnesla do Společenství nic, co by mohlo být ve vztahu k Rusku označeno za potenciálně rušivý element. To dává Praze šanci přicházet s případnými návrhy ve věci unijní „východní politiky“.

Úkoly a výzvy

Kde leží nejdůležitější výzvy, před nimiž stojí česká zahraniční politika? Zcela jistě nebude na závalu, když se budou hlavní představitelé české zahraniční politiky snažit odbourat výše uvedené nedostatky ve vzájemné komunikaci, a naopak posilovat silné stránky české zahraniční politiky. Bez ohledu na to ovšem existují určité úlohy, jež leží jaksi „napříč“, a tudíž se dotýkají jak kladů, tak nedostatků zahraniční politiky České republiky.

Pokud bude chtít Česká republika v otázkách, které považuje za prioritní, být úspěšná a posílit svou pozici, měly by být v dostatečné míře posíleny diskuse a interakce mezi sférou administrativy, politiky, akademickým výzkumem, hospodářstvím a občanskou společností. Důležité by bylo především, aby se v oblasti bezpečnostní politiky vytvořila „strategická komunita“ a byla také posílena „komunita evropská“. Posílení takovéhoto struktury by mohlo usnadnit definování problémů a témat a výhledově přispět ke zlepšení zahraničněpolitického a bezpečnostněpolitického myšlení. V rámci relativně malé země takovéto snahy pochopitelně musejí narazit na jisté hranice, zároveň ale existují výhody v podobě krátkých vzdáleností a možností přímé komunikace.

Česká republika stojí před úkolem diverzifikovat svou zahraniční politiku. Jde přitom o nalezení vhodné kombinace, pokud jde o orientaci na evropské i mimoevropské strategické partnery, účast na bilaterálních anebo multilaterálních kooperacích či v rámci subregionálních iniciativ. Členství v Evropské unii například přinese z horizontálního hlediska možnost spolupráce se zeměmi, které stály až dosud mimo hlavní pozornost Prahy. Na vertikální ose přitom půjde o to aktivovat různá „patra“ zahraniční politiky, a to sice vedle „vysoké zahraniční politiky“ také politiku méně nápadnou a drobnou.

Bude také důležité neustále zvyšovat váhu České republiky v Evropě zlepšováním rámcových podmínek pro tvorbu zahraniční politiky. Sem patří důsledné uskutečnění reformy ozbrojených sil s cílem, aby se Česká republika neocitla mimo hlavní dění. Důležitou součástí tohoto procesu je ale také udržení hospodářské dynamiky, zapojení do vnitřního trhu Evropské unie, výstavba moderní infrastruktury anebo modernizace státní správy.

Pro českou politiku se nyní otevřela možnost dát vztahům s Německem novou dynamiku. Během uplynulých deseti let vznikl

v Německu dojem, že se například vztahy s Polskem vyvíjejí podstatně lépe než vztahy s Českou republikou. Vliv citlivých „minulostních témat“ se zdál hrát u německo-polských vztahů podstatně menší roli, než jak tomu bylo u německo-české spolupráce. Obě strany měly vzhledem k nadřazeným evropským záležitostem a k ochraně strategického polsko-německého partnerství zájem, aby se konflikty pramenící z minulosti nedostaly do popředí. To se ovšem během uplynulého roku změnilo. Berlín dnes vnímá Polsko jako zemi, která v Evropě vyvolává neklid, a masivně se také vrátila problémy související s minulostí, jak se to ukázalo v souvislosti s plánovaným „Centrem proti vyhnání“. Česká republika se naopak tomu zdá být podstatně méně „problematickým“ partnerem, což ukázala nejen debata o evropských záležitostech (s výjimkou občasných výpadů ze strany českých euroskeptiků), ale především podstatně méně emocionalizované diskusní příspěvky na téma „Centra proti vyhnání“. Pokud by se české politice podařilo, například symbolickou politikou ve vztahu k sudetským Němcům, vyslat do Německa signál, mohlo by mezi Prahou a Berlínem dojít k výraznému politickému oteplení.

V rámci českého zahraničněpolitického myšlení a jednání se během uplynulých deseti let vykrystalizovaly tři hlavní proudy. Prvním z nich je *vlástenecká reálná politika*, která zdůrazňuje ochranu českých národních zájmů, aspekty národní suverenity a usiluje o autonomii ve vztahu k velmocím, vůči sousedům a ve vztahu k Evropské unii. Poněkud zjednodušeně se dá prohlásit, že tento proud reprezentují ODS a KSČM. Druhý směr je *hodnotová politika morální reflexe*, která vlastně představuje „nepolitickou politiku“ přenesenou na mezinárodní úroveň. Odchodem Václava Havla z prezidentského úřadu ovšem ztratila svého hlavního protagonistu, a tím i dynamiku. Poslední proud, který je zároveň největším protihráčem české realpolitiky, je *evropský aktivismus*, který usiluje o konstruktivní spolupráci a angažmá v rámci Evropské unie, stejně jako v jiných multilaterálních organizacích, a přitom si dostatečně uvědomuje význam vztahů se sousedy. Všechny zmíněné proudy mají v české politické skutečnosti svou legitimitu a význam. Bylo by ale žádoucí, kdyby dokázaly vstoupit do kontinuálního dialogu, který by dokázal zabránit jejich odchylování a vzájemnému vymezování, a zároveň by ulehčil stanovení společných zahraničněpolitických cílů.

Co říci závěrem? Česká zahraniční politika je lepší než její pověst a má dobré předpoklady k tomu, aby v rámci Evropské unie dokázala definovat své postoje a bránit své zájmy. Měla by se ale oprostit od některých vnitropolitických pout, čelit své vnitřní fragmentaci a pracovat na lepších bilaterálních vztazích s evropskými partnery. To není vůbec jednoduchý záměr, nýbrž námět pro houževnatou a mravenčí práci expertů.

kai-olaf.lang@swp-berlin.org

Miesto a úloha Česka a Slovenska

(II.) v európskom geopolitickom priestore

ŠTEFAN VOLNER

Nová geopolitická pozícia a funkcie Európy, teda aj Česka a Slovenska, je kauzálna spojená s jej integráciou. Integrácia do Európskej únie z geopolitického hľadiska nie je len proces rozširovania. (Obrázok č. 1) Jedná sa o proces, ktorý po geopolitickom završení integrácie celej Európy zásadne posilní a ovplyvní jej miesto a úlohu v globálnej geopolitickej štruktúre, posilní jej geopolitickú pozíciu a funkcie v eurázijskom geopolitickom priestore. Pravdepodobne to bude mať i vplyv na zmenu geopolitického postavenia v ameroeurópskom geopolitickom priestore.

Integrácia do Európskej únie vyvoláva i pochybnosti a diskusiu o samotných geopolitických hraniciach Európy, ktoré sú zatiaľ neisté a pohyblivé (Obrázky č. 1–2). Ide o proces dobrovoľného budovania novej Európy. Spojenie pôvodných pätnástich členských štátov Európskej únie so štátmi strednej a východnej Európy, ktoré podpísaním Maastrichtskej zmluvy (1992) vyjadrujú svoj záujem o členstvo v Únii (dvanásť v roku 1998). Na rokovaní Európskej rady v Luxembursku 12.–13. 12. 1997 bolo rozhodnuté o zahájení vyjednávania s prvými štátmi, tzv. Luxemburskou skupinou kandidátov (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Estónsko, Slovinsko a Cyprus). Zároveň sa vyčlenila druhá tzv. Helsinská skupina (Bulharsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko, Malta a Slovensko). Na summite v Helsinkách v roku 1999 boli zrovnoprávnení všetci kandidáti (čo má pre Slovensko veľký význam). Na stretnutí v Nice bolo podmienené, že rozhovory s kandidátmi musia byť ukončené v takom čase, aby sa mohli uskutočniť voľby do Európskeho parlamentu v roku 2004 (Obrázok č. 1). Kandidátske krajiny musia vyzrieť na rovnakú úroveň pokroku, aktívne sa spolupodieľať na rozvoji a bezpečnosti tohoto nového geopolitického aktéra. Osobitne to platí pre balkánske krajiny.

Hlavnými geopolitickými aktérmi v európskom geopolitickom priestore sú Francúzsko, Nemecko a Veľká Británia.

U Francúzov sa objavuje vykresľovanie Európy ako integrovanej, ako projektu moci, so svojou vojenskou organizáciou (vojenská kontrola Európy a Stredozemného mora). Snaha je tu vybudovať multipolárny svet, v ktorom by mala Európa silnejšiu

geopolitickú pozíciu. Jej geopolitický záujem smeruje aj na Stredozemné more a severnú Afriku.

Nemecko sa usiluje, aby bolo obkľúčené stabilnými európskymi, demokratickými štátmi. Jeho geopolitickou prioritou je rozširovanie svojho vplyvu, pôsobenia do strednej Európy a na východ, teda do priestoru, kde ležia Česko i Slovensko. Zaujímalo by pozíciu strednej, teda odmieta pozíciu západnej hranice politickej Európy a Euroameriky, ktorú zaujímalo do roku 1991. Integráciou nových členských štátov do Európskej únie, by Nemecko riešilo i problém svojej vnútornej („soft security“) a vonkajšej bezpečnosti („hard security“).

Tony Blair vyzval k ukončeniu britského izolacionizmu v Európe, ku konštruktívnej angažovanosti, umožňujúcej Británii vrátiť sa na svetovú politickú scénu, posilniť svoj vplyv na svetovú politiku, na skončenie s predstavou o Británii ako „mocnosti v dôchodku“ prejav Britain in Europe (Chatham House, 5. apríla 1995).¹⁾ Ide o úsilie plnej participácie na európskych záležitostiach.

Z mocenskopolitického hľadiska by v budúcnosti vznik politicky jednotnej Európy mohlo mať za následok zásadný posun v rozdelení moci vo svete, zmenu mocenskej rovnováhy síl v Eurázii. Dnešná realita je však taká, že v súčasnosti nie je ani jedna strana dobre pripravená na vyrovnanie sa s takouto možnosťou, geopolitickou zmenou. Mocenská asymetria, ktorá medzi nimi existuje, sa najskôr ešte zväčší v prospech Spojených štátov. Je nepravdepodobné, že by Európa bola schopná v najbližšej budúcnosti preklenúť tento rozdiel.

V dôsledku opätovného zjednotenia Nemecka však už nikto v Európe, mimo Francúzska, nepredpokladá, že by sa Francúzsko mohlo stať vedúcou silou v novej Európe, nikto si však v Európe taktiež nepraje, aby sa jej dominujúcou vedúcou silou stalo Nemecko. Európa sa bude zväčšovať, ale smerom horizontálnym než vertikálnym. Z dlhodobejšieho hľadiska sa však rozšíreniu nemožno vyhnúť. Európa, bez krajín strednej a východnej Európy sa nemôže stať skutočnou Euróпой. Z geopoliticky prázdneho priestoru medzi Európou a Ruskom by hrozilo zvyšovanie napätia, záujme o jeho nepolitické vyplnenie. Západná Európa by začala ekonomicky i spoločensky stagnovať.

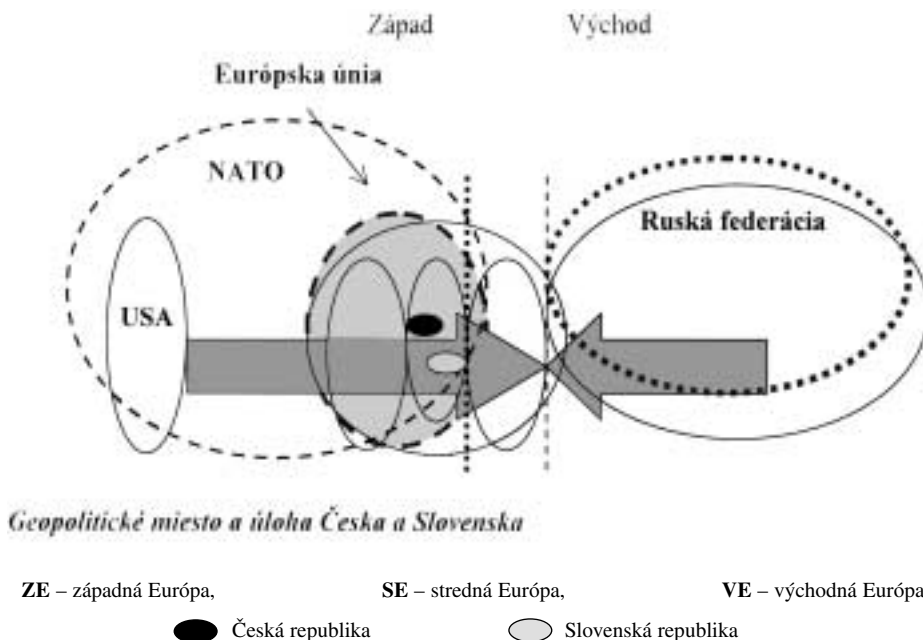
Geopolitické miesto a úloha Česka a Slovenska

Historický náčrt

Po skončení prvej svetovej vojny až po súčasnosť prešlo Česko a Slovensko štyrmi fázami svojho geopolitického vývoja, postavenia v európskom priestore:

• *Česko a Slovensko ako súčasť nového štátu – Česko-Slovenska.* Česko-Slovensko sa objavilo na mape Európy ako predtým

Obrázok 1. Mapa Európy v roku 2004 (očakávanie)

neexistujúci štátny útvar a nový politický fenomén, nový geopolitický aktér. Stali sa súčasťou západného demokratického sveta so všetkými z toho plynúcimi dôsledkami pre vývoj spoločnosti. Najväčší prínos spočíval v tom, že prvý raz bol uznávaný ako samostatný geografický a geopolitický subjekt s presne vymedzenými hranicami. Svojou geopolitickou polohou vytváral významnú nárazníkovú zónu proti dvom geopolitickým tlakom: nemeckému a ruskému. Vznik Československa je výsledkom európskej geopolitickej politiky, ako úsilie víťazných európskych štátov o zmenu geopolitickej štruktúry Európy, zmenu pomeru síl európskych geopolitických aktérov. (Obrázok č. 2-4)

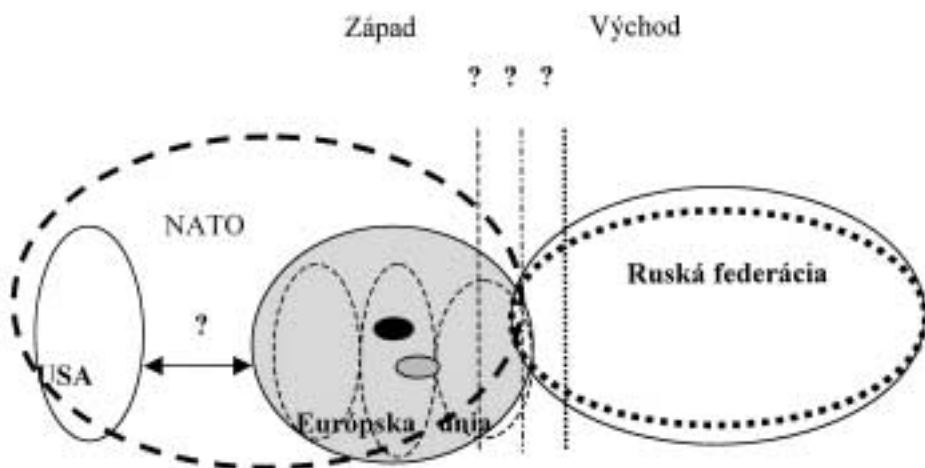
• *Česko ako protektorát Nemecka* bol to výsledkom úsilia nacistického Nemecka o ovládnutie celého geopolitického priestoru Európy, snaha o „zväčšovanie svojho životného priestoru“. Vznik *samostatného Slovenského štátu* bol kompromisným výsledkom konkrétneho-historického pôsobenia dvoch základných tlakov: jednak národno-emancipačného tlaku z vnútra krajiny, a jednak vojensko-politického tlaku Nemecka.

• *Vznik Československa.* Česko a Slovensko sa opäť spojili v jeden štát. Geopolitické príčiny a okolnosti však boli iné. Na rozdiel od vzniku prvého štátu Čechov a Slovákov vznik druhého štátu súvisel so zásadnou štrukturálnou zmenou predovšetkým globálnej geopolitickej štruktúry, s nástupom dvoch supervelmocí, a to USA a ZSSR. Osud celej Európy bol v rukách týchto dvoch svetových geopolitických hráčov. Slovensko sa stalo súčasťou geopolitického priestoru nazývaného „Východ“ (Obrázok č. 3). Geopolitickou úlohou Československa bolo tvoriť geopolitickú bariéru silám a tlakom Západu, hranicu dotyku medzi Východom a Západom, medzi Varšavskou zmluvou a NATO.

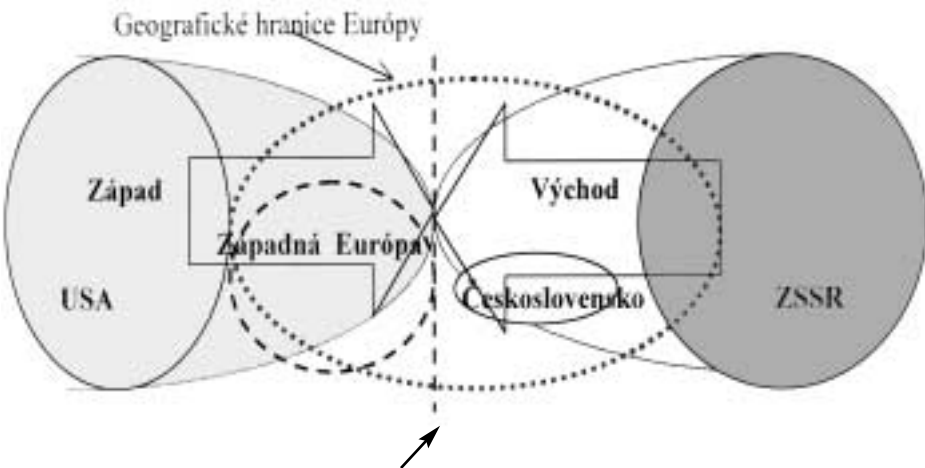
• *Vznik samostatnej Českej a Slovenskej republiky.* Je výsledkom zrútenia tzv. železnej opony, výsledkom skončenia studenej bipolárnej vojny medzi Východom a Západom, je výsledkom porážky Východu a usporiadavania zásadne novej geopolitickej štruktúry sveta, ale i Európy. Česko i Slovensko sa stávajú súčasťou Západu, čím sa hranica medzi Západom a Východom posúva smerom na východ. (Obrázok č. 3-6) Ich základná geopolitická orientácia a hlavné geopolitické ciele sú: integrácia do európskych (Európska únia) a transatlantických štruktúr (NATO). Dochádza k rozpadu dovtedy existujúcej vojenskostrategickej rovnováhy – ako základu fungovania celého systému medzinárodných vzťahov od skončenia druhej svetovej vojny – a budovaniu novej globálnej i Európskej geopolitickej štruktúry, na základe unipolárnej štruktúry a hegemonistického postavenia USA.

Pri skúmaní geopolitického miesta a úlohy takých malých štátov, ako sú Česko a Slovensko, je potrebné si uvedomiť, že malé štáty nie sú dôležitými komponentami

Obrázok 2. Mapa Európy od roku 2004 (2010–2015)

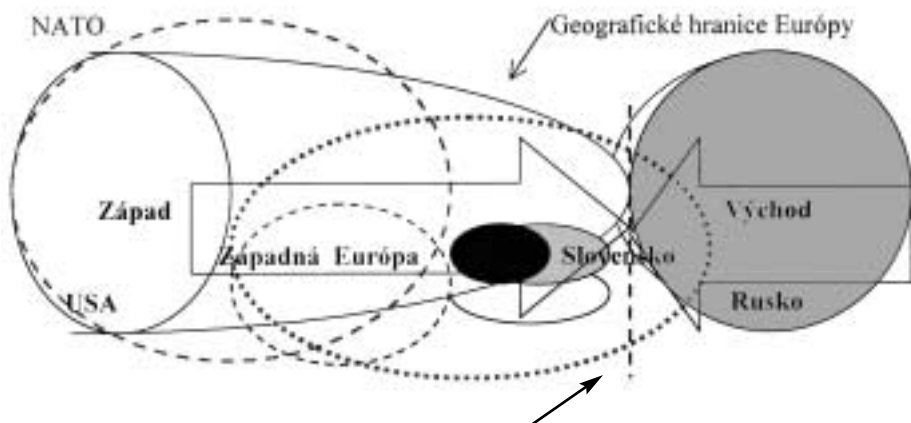

Obrázok 3. Geopolitické postavenie českého a slovenského národa po druhej svetovej vojne

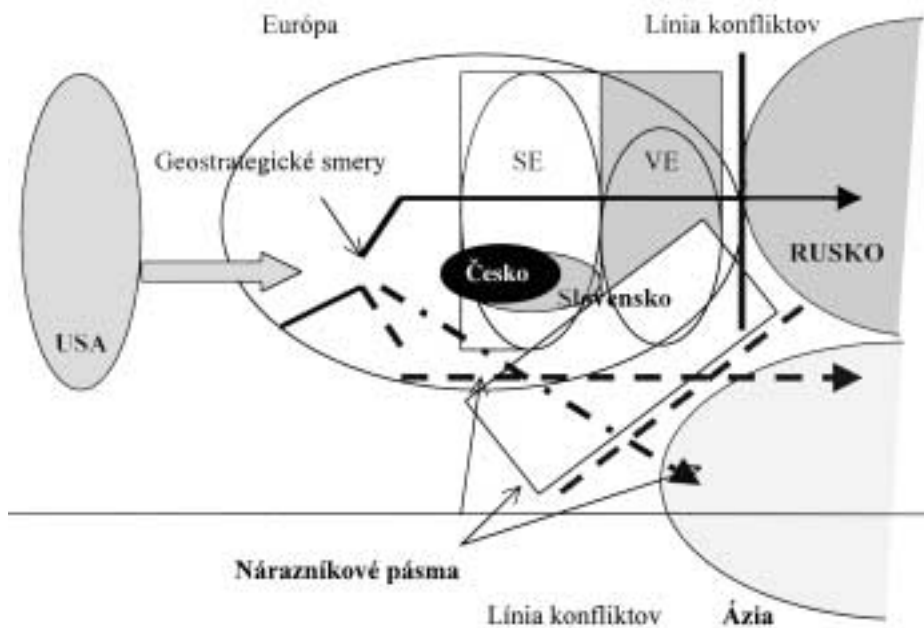
Konfrontačná línia, hranica stretu medzi Východom a Západom

Obrázok 4. Geopolitické postavenie Česka a Slovenska po skončení studenej vojny

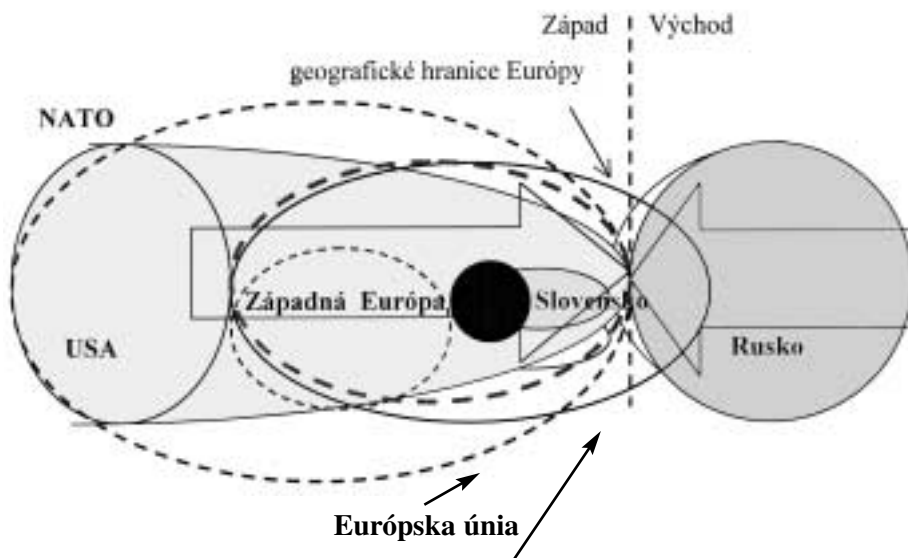

Konfrontačná línia, hranica medzi Východom a Západom

Obrázok 5. Geopolitické postavenie Česka a Slovenska po skončení studenej vojny

Obrázok 6. Možná geopolitická mapa v roku 2005

Konfrontačná línia, hranica medzi Východom a Západom

svetového politického systému, globálnej geopolitickej štruktúry, ale sú súčasťou vzťahov mocností. Preto aj geopolitické miesto a úloha Česka a Slovenska sú určované ich geopolitickou polohou v mocenských svetových a európskych siločiarach, úlohou v mechanizme ich rovnováhy. Česko i Slovensko ležali a ležia na križovatke mocenských záujmových siločiar globálnych a európskych veľmocí. Od ich zahraničnopolitickej orientácie sa zákonite bude odvíjať i ich geopolitika. Pričom kľúčoví geostrategickí hráči – USA a Rusko – sa nachádzajú mimo tohto priestoru, avšak

neustále doň zasahujú. Česko a Slovensko sa takto nachádzajú v priestore, kde sa deliaci čiara medzi Východom a Západom posúvala buď na jej západnú (Varšavská zmluva) (obrázok č. 3), alebo východnú stranu (Európska únia, vstup V4 do NATO – (obrázok č. 4). V súčasnosti rozhodujúcimi činiteľmi utvárania geopolitického priestoru a postavenia Česka a Slovenska sú predovšetkým mocenské záujmy navzájom súperiacich svetových veľmocí – USA a Ruska, ale i geopolitické aktivity európskych mocností, osobitne Nemecka a Francúzska.

Nová geopolitická pozícia Česka i Slovenska je výsledkom zrušenia tzv. železnej opony, výsledkom skončenia studenej bipolárnej vojny medzi Východom a Západom, je výsledkom porážky Východu a usporiadania zásadne novej geopolitickej štruktúry sveta, ale i Európy. Česko a Slovensko sa stávajú súčasťou Západu, čím sa hranica medzi Západom a Východom posúva smerom na východ. (Obrázok č. 4)

Základnou geopolitickou orientáciou a hlavnými geopolitickými cieľmi Česka i Slovenska sú:

- integrácia do európskych štruktúr (Európska únia),
- integrácia do transatlantických štruktúr (Česko už je členom NATO).

Týmto geopolitickým posunom Česka a Slovenska (ako aj ostatných stredoeurópskych štátov) smerom na Západ sa na jednej strane posilňuje geopolitická moc a sila Západu a Európy, rastie geopolitická hodnota a využiteľnosť európskeho geopolitického priestoru, a na druhej strane slabne geopolitická moc a sila Ruska. Dochádza k rozpadu dovtedy existujúcej vojenskostrategickej rovnováhy – ako základu fungovania celého systému medzinárodných vzťahov do skončenia studenej vojny – a budovaniu novej globálnej i európskej geopolitickej štruktúry, na základe unipolárnej štruktúry a hegemonistického postavenia USA. (Obrázok č. 3 a 4)

Zapojenie Česka a Slovenska do Európskej únie sa javí ako rozhodujúci faktor zaistenia národných záujmov oboch štátov. Európska únia by zároveň ochraňovala oba štáty i pred následkami globalizácie. Územie Česka i Slovenska je malé a nedostatočne vybavené strategickými surovinami. Civilizačné zákonitosti vylučujú, aby izolované a malé národné hospodárstvo, akým sú Česko a Slovensko, mohli uspokojiť základné geopolitické potreby a záujmy národa, osobitne jeho bezpečnosť. Preto je integrácia do EÚ a vstup do NATO pre Česko i Slovensko životne nevyhnutné. To je geopolitický záujem a pozícia Česka a Slovenska. Pretože ich národný záujem je chápaný aj ako štátny záujem, teda aj bezpečnostný, potom i pre Slovensko vstup do NATO zvyšuje jeho šancu a istotu vstupu do Európskej únie.

Pre Spojené štáty a západnú Európu spočíva geopolitický záujem a význam včlenenia krajín Visegrádskej štvorky spolu s Českom a Slovenskom predovšetkým v tom, že krajiny V4 predstavujú dôležitú nárazníkovú zónu medzi tromi už spomínanými supergeopolitickými tlakmi. Ak by nedošlo k integrácii krajín východnej Európy do európskych a transatlantických štruktúr, funkciu nárazníkového pásma budú plniť krajiny V 4, osobitne Poľsko a Maďarsko (preto aj ich prvoradé členstvo v NATO). Táto skutočnosť by ovplyvnila aj geopolitické postavenie a úlohu Česka i Slovenska. Neznamená to však, že by sa tento priestor stal geostrategickým ohniskom. Geostrategické siločiar by aj naďalej viedli:

Česká strategie v Evropské unii

• Hlavná geopolitická os po línii: Paríž, Porýnie (Düsseldorf, Essen, Duisburg, Dortmund), Berlín, Varšava, Minsk a Moskva.

• Vedľajšia geopolitická os po línii: od Porýnia cez Mnichov, Viedeň, Budapešť, Sofiu až do tureckého Istanbulu (27, s. 253 – Obrázok č. 5).

Česko, osobitne však Slovensko sa v súčasnosti nachádza na východnej geopolitickej hranici Európy. Táto hranica je kritickým pásmom, – podľa Z. Brzezinského – pravdepodobných geopolitických konfliktov, hranicou – podľa Huntingtona – medzi civilizáciami, tzv. zlomovou líniou. Hoci Česko a Slovensko z geopolitického hľadiska nie sú významnými geopolitickými aktérmi, avšak v kontexte s geopolitikou krajín V4, a najmä v súvislosti s integráciou do európskych a transatlantických štruktúr, sa spolupodieľajú na (obrázok č.10) zásadnej geopolitickej premene Európy. Európa vďaka tomu nadobúda výraznejšiu geopolitickú moc a silu, zvyšuje si svoju geopolitickú pozíciu nielen vo vzťahu k Východu, ale i ostatným globálnym geopolitickým aktérom. Európa – aj zásluhou Česka a Slovenska – nastúpila na cestu výrazného vyvažovania síl (obrázok č. 6). Rastie jej relatívna samostatnosť, uvažuje o myšlienke vytvorenia vlastných bezpečnostných štruktúr (vrátane vojenských). Z geopolitického hľadiska Európa má voľný prístup k Atlantickému oceánu, uvoľňuje sa jej cesta ku geopolitickému ovládaniu Stredozemného mora, Čierneho mora, Baltského mora, Severného mora a Barentsovho mora. Posilňuje sa jej pozícia nielen ako kontinentálnej, ale i námornej moci (v terminológii Spykmanna a Cohena).

Česko a Slovensko sa nachádzajú v nemeckej sfére geopolitického vplyvu. Obe krajiny sa postupne včleňujú do európskych geopolitických štruktúr. Treba však mať na pamäti, že ich miesto a úloha bude aj naďalej určovaná tým, že:

• Nemajú dostatok moci a sily na to, aby určovali alebo väčšou mierou ovplyvňovali vytváranie európskej rovnováhy.

• V medzinárodných mocenskopolitických vzťahoch sa hlasy demokraticky nerátajú, ale zatiaľ vážia. Váha hlasu je daná mocou a silou štátu.

• Po rozdelení ČSFR vstúpili ako Česko, tak i Slovensko do európskeho geopolitického priestoru ako geopolitické minimum štátnosti.

• Majú malú vojenskú moc.

• Disponujú malým domácim produktom.

• Majú malú geopolitickú a geostrategickú hodnotu priestoru, na ktorom sa tieto štáty nachádzajú.

Hned v úvodu své eseje bych chtěl říci, že mým záměrem není podat vyčerpávající souhrn všech aspektů, které by mohly hrát určitou, však spíše omezenou roli v česko-evropském vzájemném poměru, nýbrž jsem si vzal za cíl představit vám, podle mého soudu, nejdůležitější momenty české „předvstupní“ a „raně povstupní“ politické situace. Zastávám názor, že právě ty okolnosti, které zde budu sledovat, mohou ovlivnit budoucí tvář domácí politické scény a předznamenat významné nové trendy uvnitř české společnosti.

JAN KUBÁČEK

Pokusil jsem se své teze shrnout do několika dimenzí:

- roviny geopolitické,
- roviny psychologické,
- roviny politické,
- roviny strategií a vizí.

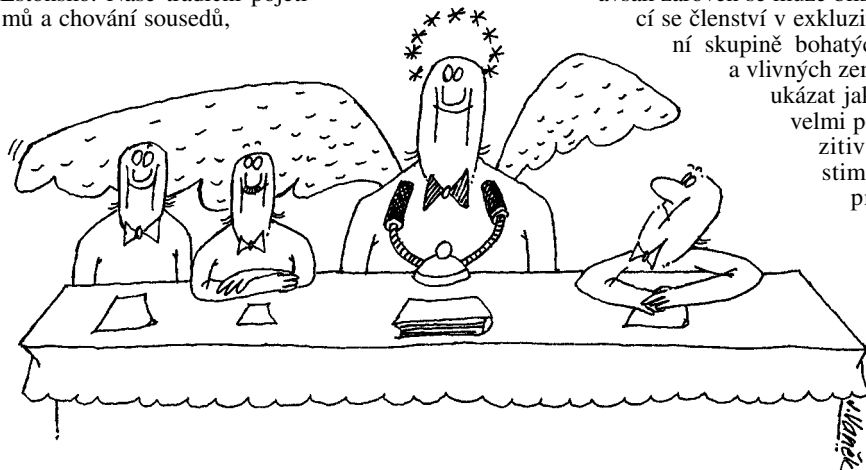
Bezesporu můžeme říci, že už letošní květnový vstup v tomto roce deseti kandidátských zemí do Evropské unie je pro obě zúčastněné strany nebyvalou výzvou a přináší s sebou mnoho nových, pro obě strany dosud nezažitých situací. Jsem přesvědčen, že před všemi, zanedlouho zmiňovanými „zlomovými momenty“ bude stát nejen česká veřejnost, ale také se s nimi budou potýkat současní členové evropské patnáctky, bude se tak dít pouze v různé kvalitě a míře.

Na první výraznou proměnu čeká naše geopolitické vnímání prostoru „sousedství a partnerství“ a s ním se dočká změn i naše současná psychologická výbava. Už v průběhu předvstupního jednání se ukazovalo, že českými partnery nejsou výlučně nejbližší, s námi bezprostředně sousedící republiky, ale Praha byla nucena nacházet společný program i se státy z blízkého, ale i velmi vzdáleného okolí. Momentem vstupu bude Česká republika rázem stát před situací, kdy jejím sousedem v pravém slova smyslu nebude pouze Polsko a Německo, ale i Portugalsko, Irsko, Řecko, Finsko či Estonsko. Naše tradiční pojetí zájmů a chování sousedů,

o němž nás učili už od školních let bude muset ustoupit širšímu, kosmopolitnějšímu, stále se měnícímu, a tím i náročnějšímu pojetí flexibilnějších a pestřejších zájmů mnoha evropských zemí.¹⁾ Lapidárně řečeno, budeme se muset rozloučit s pojetím sousedské diplomacie ve stylu kulečnickového turnaje, kde jsou jasné dání protihráči, a začínat si zvykat na diplomacii à la licitovaný mariáš, ve které se spojují různí partneři za účelem prosazení společného dílčího zájmu, aby posléze utvořili opět nový hrací tým, s novými členy a za nový program.

Tato změna nebude jen výzvou pro naši mentalitu, ale donutí nás si vyjasnit vlastní pozici, vlastní zájmy, které chceme prosazovat. Budeme muset řešit, jaké hodnoty jsou pro nás nenahraditelné, nám vlastní, a co naopak jsme schopni obětovat. Čeká nás nejen nalézání vlastní pozice vůči ostatním evropským národům, ale i artikulace našeho specifického přínosu. Nejen z úst jiných národů bude zaznívat neustálý dotaz: Co je to české?, V čem jsme Češi?, Co jsme dali, dáváme a chceme dávat světu?

Postupné sžívání se s dvěmi rovinami entit – evropskou a národní – bude velkou výzvou pro českou „posttransformační“ společnost. Jistá unavenost z mnoha rychlých změn může vyvolat pocit ohrožení, obav a celkové dezorientace, avšak zároveň se může blížit císe členství v exkluzivní skupině bohatých a vlivných zemí ukázat jako velmi pozitivní stimul pro

¹⁾ Geopolitické postavenie strednej Európy, tendencie vývoja v 21. storočí, Zborník z medzinárodnej konferencie Časťá-Papiernička 4.–5. júna 1998. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Stredisko strategických štúdií MO SR, Fridrich Ebert Stiftung, Bratislava 1998, s. 66.

národní sebevědomí a aktivitu,²⁾ jde jen o to, jak tuto možnost naše elity uchopí a využijí. V takovéto situaci jsme nikdy nestáli, snad nejbližší tomu byly dvě události – vyhlášení samostatného československého státu v roce 1918 a vznik suverénní České republiky na začátku roku 1993.

S tvorbou vlastního programu a pozic v rámci společenství, s nárůstem počtu našich sousedů a i zájmových ad hoc koalic půjde ruku v ruce i potřeba ujasnit si nejen vnitroeurovskou agendu, ale i naše globální směřování. Po přičlenění již nebudeme ryze středoevropskou zemí, ale získáme skrze naše členství a zástupce v orgánech Unie potřebu řešit vztahy nejen s USA, ale i s Asií, Afrikou aj. I Praha bude muset nalézat vlastní odpovědi na problémy třetího světa a na události celosvětového významu.

Vedle intenzivní přípravy čelných reprezentantů je stejně důležitou nutností i kvalitně připravit státní a veřejnou správu, zástupce komunální úrovně, ale i veřejnost. Právě poslední jmenovaná skupina bude stát nejen před výzvou emocionální, ale bude se jí otvírat i nabídka jednoznačně racionální. Právě společnost bude moci aktivně participovat na nové příslušnosti státu, to však s sebou nese neopominutelnou dobrou orientaci v nových pravidlech hry, otevřenost změnám a opět, nezbytné definování vlastní pozice a plánů. K tomu by měla velmi výrazně napomáhat domácí politická reprezentace, to se však v českém případě neděje. Namísto věcnější, do budoucna zaměřené a na změněnou situaci reagující debaty, která by měla budoucí adepty připravovat na tvrdý konkurenční boj, nabízí česká politická scéna dva zcela neadekvátní postoje k Bruselu. První významný ideový proud výrazně staví na negativních emocích, strašení a vytýkání. Prohlašuje se za tzv. „eurorealismus“, podle mne se však spíše blíží k „euronegativismu“. A protistrana místo soustředění se na jádro problému a český úspěch v „evropském prostoru“ nabízí velmi slabou alternativu spojenou s „euronaivismem“ a „reklamní prezentací“ europroblematiky. Proto ani „euronegativismus“, ani „euronaivismus“ nemohou plnit nezbytnou podmínku úspěchu, tedy podávat návod, jak nejlépe obstát v nové situaci. Naopak, obě doktríny spíše komplikují a zatemňují již tak mlhavé všeobecné povědomí o Unii.³⁾ To se do budoucna může ukázat jako hrubé podcenění, protože se neznalostí není spojen „jen“ neúspěch v získávání podpory ze strukturálních a kohezních fondů či selhávání administrativy, a tím i celkové oslabování české pozice, ale hlavně existuje reálná hrozba nárůstu všeobecné deziluze, pochybností o samotné správnosti dohodnutých pravidel hry a apriori nedůvěry k „otevřenému“ prostředí. Z toho nejenže mohou politicky těžit ODS a KSČM, stavějící na nedůvěře vůči současnému vývoji a chování v EU, v rámci historicky prvních českých voleb do Evropského parlamentu (v létě 2004), ale tato všeobecná skepse může být umně zneužita populistickým hnu-

tím, ozbrojeným černo-bílou optikou, rychlými a jednoduchými soudy, xenofobní a iracionální rétorikou.⁴⁾ I toto nebezpečí určité „vulgazace politické komunikace“ je jednou z možných výzev rané „povstupové“ reality. Pokud nebudou političtí činitelé odhodláni kvalitně a rychle zareagovat, či nebudou schopni historickou příležitost a další svá rozhodnutí naplnit pozitivním obsahem a nabídnout společnosti vizi, můžeme ztrácet jak mezinárodně, tak i vnitropoliticky.

Proměna suverenity nebude probíhat „pouze“ na ose stát–evropské centrum, ale budeme se s ní setkávat (často se tak děje už nyní) na mnohem nižší úrovni, ať už v rámci regionů, nebo obcí, tak i firem, vzdělávacích institucí a v řadě – v našem vnímání – zcela všedních úrovní života. Musíme se připravit na intenzivní komunikaci s „cizinou“, na novou diferenciaci podle úspěšnosti v přípravě a provádění projektů, kdy hranice v kvalitě životní úrovně budou probíhat mezi městy či mikroregiony.⁵⁾

Budeme stát před úkolem, jak umně popularizovat a vysvětlovat nové podmínky, v nichž se pohybujeme. Doposud nedošlo k vytvoření žádného odpovídajícího způsobu, jak formulovat celospolečenský zájem a ambice, a zároveň společnost aktivně zapojit do vytváření potřebných státních strategií rozvoje. Nabízí se zde možnost inspirovat se slovinskou cestou a ustavit vlastní reformní Konvent, složený z výrazných osobností vědy, kultury a politiky, které budou napomáhat výběru a formulaci vizí pro českou společnost. Nebo můžeme zvolit cestu svolávání tematických „Lidových parlamentů“, jež by plnily obdobnou funkci jako ve Slovinsku působící Konvent a zároveň by netradiční formou, postavenou na partneství, zapojovaly širokou veřejnost do hledání alternativ pro českou budoucnost. To vše vhodně doplňovat kvalitní, tematicky pestrými informačními kampani přenesenou na krajskou a lokální úroveň života. Pouze vtáhnutí společnosti do hledání nových vhodných strategií, a s tím i spojeného určitého rozdělení spoluodpovědnosti za budoucnost může navodit potřebný pocit vážnosti učiněného „evropského“ rozhodnutí a i nastolit klíčový dojem zájmu o názor veřejnosti. Jen takové konání je zárukou nenahraditelného celospolečenského konsenzu nad vybraným řešením a oslabuje radikální populistické proudy.

Zátěží, s níž se budeme muset v brzké době vypořádat, vedle neustálého informování se o dění v evropských institucích, bude nutnost řešit dosud odkládané problémy⁶⁾ a povinnost fungovat podle norem, které vejdou momentem vstupu v praxi. Nyní jsme v situaci, kdy již řadu výhod spojených s členstvím intenzivně využíváme, avšak povinnosti vyplývající z členství teprve přicházejí.

Nejhorší možnou variantou, která by mohla nastat, by bylo vytvoření atmosféry přehlížení názorů společnosti, redukce evropské problematiky na ryze procesualní stránku, spojení nových výzev a šancí

s pouze určitou společenskou skupinou, či upírání možnosti reagovat na vývoj v Evropské unii. Tím by se posílil už tak rozšířený pocit rezignace, umocnil všeobecný nezáměr a většinu populace naprosto odradil od vlastní aktivity, čímž by se naprosto popřela veškerá smyslnost dosavadního konání a základní principy, na nichž je postaven úspěch každého státu, což je právě autonomní a aktivní jedinec.

Co z toho všeho vyplývá? Asi se všichni shodneme, že 1. květen 2004 bude patřit ke zlomovým událostem v historii České republiky, spíše však svým symbolickým obsahem, reálné změny se dějí postupně již dnes a dozrávat budou ještě několik let, možná i desetiletí po vstupu do Evropské unie. Samotný vstup je bezpochyby spíše výzvou a příležitostí do budoucna než událostí s bezprostředním pozitivním přínosem. Avšak skrze přičlenění se k prestižnímu spolku výzumných se nabízí šance do dalších let posílit postavení českého státu a jeho společnosti, aktivně spoluovlivňovat podmínky života nejen v nejbližším okolí, ale i v globálním měřítku. To však s sebou ponese celou řadu povinností, hlavně ve stálém aktivním a flexibilním přístupu k problémům.

Co tedy do budoucna potřebujeme? „Pouze“ aktivní politickou reprezentaci, vybavenou hodnotnou vizí, zformulované kvalitní strategie rozvoje, pozitivně formulované sebevědomí, kvalitní administrativu, a hlavně otevřené, aktivní a hrdé občany.

jan.kubacek@centrum.cz

¹⁾ Srovnej. .... Evropský parlament a Evropská komise (se) jeví především jako síť více či méně úspěšně lobbujících skupin. Jen sítě budou kandidátské země vstupovat jen s obtížemi, budou se muset učit jejich gramatiku a slovníku, osvojit si jejich taktiku a strategii, překonat deficit sociálního a symbolického kapitálu a velké informační asymetrie...“ in: Bělohradský, V.: Rozšířením začíná rozpad Evropské unie, Hospodářské noviny, 19. 5. 2003, s. 4.

²⁾ Srovnej. Šmihula, D.: Evropa a její národy. Mezinárodní politika 3/2002, s. 32–33.

³⁾ „Po vstupu do Unie se zvyšovala nejenom životní úroveň, ale také naše národní sebevědomí.“ – rozhovor s ředitelem vládní agentury IRELAND Murphy in: Irský zárazk pomalu ztrácí svůj lesk. Hospodářské noviny, 29. 1. 2003, s. 7.

⁴⁾ Marková, J. In: kol. autorů: Zpráva o lidském vývoji – Česká republika 2003. MJF Praha, Praha 2003, s. 27.

⁵⁾ Kubáček, J.: Postmoderní puberta, in: <http://polis.mark-v.net> Kubáček, J.: Supervolební rok 2002 – trendy do budoucna; předneseno v rámci VI. Studentské vědecké konference „Volební rok 2002 – výsledky a důsledky, přednesený esej bude součástí vydaného stejnojmenného sborníku.

Kubáček, J. in: kol. autorů: Slovensko v zrkadle Európskej unie. Transformácia postkomunistických krajín a priebeh ich prístupového procesu do Európskej unie. Studentská spoločnosť pre politické vedy, Prešov 2002, s. 58.

⁶⁾ Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Praha 2003.

⁷⁾ Šok ze vstupu do unie potrvá roky. Hospodářské noviny, 7. 6. 2002, s. 1.

Pohraniční oblasti v kontextu bilaterálních vztahů České republiky a SRN¹⁾

VÁCLAV HOUŽVIČKA

*Každého z nás učí selský rozum,
aby v soukromém životě udržoval vztahy se svými sousedy,
neboť jejich blízká přítomnost jim umožňuje,
aby nás zranili,
či aby nám působili užitek.*

Armand Jean du Plessis de Richelieu
(1585–1642)

Předmětem jednání Rady Evropy se stala problematika pohraničních oblastí poprvé na přelomu padesátých a šedesátých let prostřednictvím zástupců měst a obcí pohraničních oblastí, které narážely na problémy regionálního rozvoje a prostorového uspořádání, přičemž také postrádaly legislativní úpravu přeshraniční spolupráce, která by pomohla prolomit charakter příhraničí jako koncového území.

Politický fenomén příhraničí byl pojmenován a definován zejména v oblasti nizozemsko-německého pomezí (*EUREGIO-Gronau*). V roce 1960 vypracovala Rada Evropy rezoluci č. 15 ustavující Konferenci evropských obcí o integraci přirozených regionů přesahujících hranice. V současnosti se pravidelně schází *Stálá konference evropských obcí a regionů*, na jejíž práci se podílejí rovněž zástupci České republiky.

Již z pouhého časového hlediska je patrné, s jakým *fázovým i obsahovým zpožděním* se musí vyrovnávat oblasti česko-německého příhraničí. V prostředí západní Evropy se v poválečném období desítky let kumuloval potenciál důvěry vznikající na základě intenzivní *komunikace a spolupráce*. Současně je zřejmé, že vývoj v západní Evropě není zcela srovnatelný s česko-německým příhraničím, kde chybí poválečná kontinuita utváření politického a hospodářského systému, vysoký stupeň integrace do evropských struktur a v neposlední řadě také dlouholetý pocit sounáležitosti bloku demokratických států čelících společnému protivníkovi, který pomohl překonat *historické resentimenty*.²⁾ To vše v česko-německém příhraničí chybí, navíc posíleno skutečností, že kromě obvyklých systémových diferencí sousedících státních celků zde byla s negativními důsledky pro územní rozvoj navozena také situace někdejšího „pomezí dvou světů“, Evropy rozdělené železnou oponou.³⁾

Úplně odstranění bariérových účinků této hranice zůstává dlouhodobějším procesem i v podmínkách nastávajícího členství České republiky v Evropské unii.

Dobudování integrovaného ekonomického prostoru Evropské unie předpokládá implicitně vytvoření Evropy bez hranic, v níž se stanou anachronismem dělicí hraniční linie představující bariéry pohybu osob, zboží a kapitálu. Cestu k tomuto velkolepému projektu zkomplikovala série etnických válek na Balkáně, která výrazně zmenšila terapeutické účinky vývoje po Maastrichtu. Jestliže má být ovšem dosaženo skutečné politické jednoty Evropy, potom bude třeba, aby se nová situace promítla do každodenního života občanů evropské patnáctky.⁴⁾ Pro EU rozšířenou směrem na východ a její nové členské státy to platí dvojnásob, neboť lze předpokládat obtížnější hledání konsensu, jednak v důsledku rozšíření počtu členů na 25, jednak v diferencích jednotlivých prostředí vykazujících odlišné charakteristiky.

Pohraniční oblasti mají důležité postavení jak z hlediska fungování státního celku, tak bilaterálních vztahů k sousedním státům. Představují totiž průsečík, v němž se protínají jednak vztahy *mezinárodního* (dalekého) dosahu, dále potom vztahy *nadregionální* a vztahy *regionálně integrované*.⁵⁾ Vzájemné propojení a ovlivňování všech typů vztahů významně působí jednak na situaci v samotném příhraničí, jednak má dopad na mezinárodní postavení státu, zde specificky České republiky. V pohraničních oblastech se protínají zájmy politiky na nižší úrovni (*projekty kooperace typu CBC*) a vysoké politiky (*koordinace cílů zahraniční politiky státu s aliančními závazky*).⁶⁾

Předchozí poznatek dále zesiluje tradičně významná role sousedícího Německa, které je po znovusjednocení v roce 1990 opětovně významným aktérem mezinárodních vztahů jak v evropském kontextu, tak v prostoru střední a východní Evropy. V souvislostech česko-německých vztahů na počátku třetího tisíciletí probíhá hledání jejich aktuální podoby v redefinované situaci společného členství České republiky a Spolkové republiky Německo

v NATO a nadcházejícího rozšíření Evropské unie na východ, jež zahrne rovněž ČR.

Z hlediska vitálních zájmů České republiky, které mají přímé důsledky pro situaci pohraničních oblastí a podobu česko-německé spolupráce v příhraničí, je třeba hledat odpověď na otázku, jaké jsou cíle německé zahraniční politiky ve vztahu k východním sousedům. Dlouhodobě patrná je podpora Německa rozšíření EU, která se promítla i do znění *Smlouvy o dobrém sousedství a přátelské spolupráci*, uzavřené mezi někdejšími Československem a Německem v roce 1992. Jedním z nejdůležitějších článků smlouvy byl závazek SRN podporovat vstup ČSFR/ČR do Evropské unie. Tento závazek byl splněn, avšak lze předpokládat, že od tohoto momentu bude Německo mnohem důrazněji prosazovat vlastní zájmy.⁷⁾

Nicméně britský znalec německé zahraniční politiky (A. Hyde-Price, 2000) sdílí názor, že „německá *Europapolitik* má dva strategické tahy – prohloubení integračních procesů a rozšíření Evropské unie na východ“. V této souvislosti uvádí, že Německo má zvláštní zájem na přistoupení Polska, České republiky a Maďarska k Evropské unii ze čtyř následujících důvodů. Vzhledem k tomu, že se všechny tyto důvody menší či větší měrou dotýkají situace v česko-německém příhraničí (přímo či zprostředkovaně), uvádíme je jejich výčet.

- Potřeba stabilizace bezpečnostního prostředí podél východních hranic s tím, že to pomůže Německu a jeho sousedům nalézt kooperativní řešení mnoha problémů bezpečnostní agendy po skončení studené války, zejména ekonomické transformace a procesů formování států a národů. Rozšíření EU slihuje přinést Německu podstatný ekonomický prospěch v podobě obchodu a investic spolu s vytvořením jednotného středoevropského trhu disponujícího kvalifikovanou a levnou pracovní silou. Alternativou je dle G. Verheugena „hranice chudoby“ probíhající středem Evropy, která nebude zajímat nikoho, nejméně Němce.

- Rozšíření vytvoří multilaterální kontext vztahů Německa s menšími sousedy ve východní a střední Evropě, což pomůže zmírnit některá znepokojení týkající se německé dominance v Mitteleuropě,⁸⁾ která zůstávají v regionu široce rozšířena. Napomůže to rovněž rozložení části nákladů spojených se stabilizací střední a východní Evropy na další členské státy Evropské unie.

- Široká podpora rozšíření ze strany německých politických a ekonomických elit reflektuje hloubku zakotvení myšlenek multilateralismu, které se staly součástí jejich „genetického kódu“. Německo je přesvědčeno, že výsledkem bude další „europeizace“ jeho vlastní státní identity, a věří, že nové demokracie budou mít prospěch ze vztahů multilaterální kooperace a integrace.⁹⁾

Nicméně vzdor těmto obecně formulovaným záměrům německé politiky, s nimiž lze souhlasit, existuje jednak blíže neartikulovaný prostor, jak tyto záměry naplnit konkrétním obsahem (možná méně altruistické povahy, než jak jej chápe A. Hyde-Price), jednak nadále existuje situace výrazné a mnoho-

stranné asymetrie mezi Německem a jeho východními sousedy. Rozšíření na východ otevírá Německu možnosti institucionalizovaného využití geopolitické, ekonomické a kulturní asymetrie.

Jedna z tezí interpretujících podporu, již poskytuje Německo rozšíření EU na východ, uvádí, že tento přístup je důsledkem rozhodnutí SRN nehrát nadále roli „nárazníkového pásma“ vůči východní Evropě a přesunout tuto roli na země *visegrádské skupiny*. Přitom středoevropský region definují autoři jako „ekonomické, institucionální a migrační nárazníkové pásmo“, v méně kontroverzní podobě, jako „mezizónu“.¹⁰⁾

Ať již interpretujeme cíle německé zahraniční politiky z různých úhlů, je zřejmé, že vliv německého sociálně-ekonomického a kulturního modelu vůči menším sousedním státům východní Evropy, včetně České republiky, je značný a plyne z logiky situace zahrnující rovněž teritoriální blízkost. Odhlédneme-li od dalších důvodů, lze považovat za určující momenty sílu německé ekonomiky a přitažlivost funkčního modelu rozvinuté demokracie.¹¹⁾ Systémové a hodnotové vakuum, jež vzniklo pádem komunistických režimů, vyplnilo do značné míry Německo jako funkční model nejrozvinutějšího politického a ekonomického systému dané oblasti. Do jaké míry se jedná o cílené působení či projev spontánní *predominance*, zůstává nerozhodnuto, nejspíše lze předpokládat kombinované působení obou faktorů.

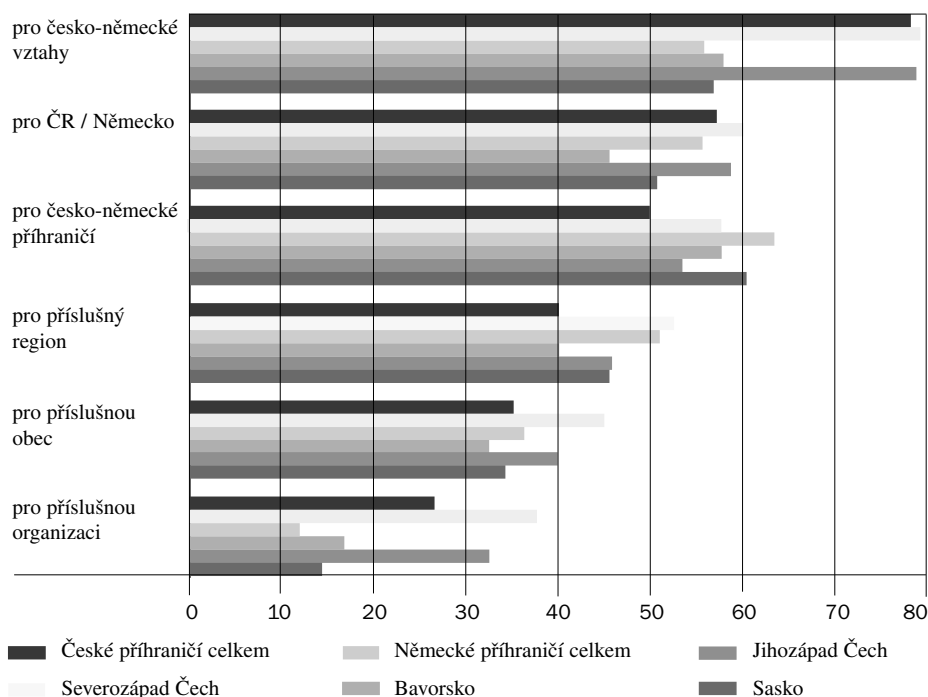
Hodnocení vycházející z ekonomické role Německa však vybízí ke střízlivějšímu pohledu. Přes impozantní nárůst obchodních aktivit po roce 1990 získalo Německo ve středoevropských zemích pouze jednu třetinu zahraniční výměny zboží a objemu investic. Současně je třeba vzít v úvahu, že export zboží představuje pro německou ekonomiku vitální prvek. V osmdesátých a devadesátých letech se stala SRN největším světovým exportérem, což současně zvýšilo její závislost na stavu světové ekonomiky, na niž má jen malý vliv. Exportní charakter německé ekonomiky v podmínkách globalizace a teritoriální blízkost obydlených zemí střední Evropy jsou nepochoptitelné dvě strany téže mince. V krizové fázi německého státu sociálního blahobytu, který tvořil po celé poválečné období zdroj politické stability, lze předpokládat, že SRN bude usilovat v bilaterálních vztazích o udržení dobrých sousedských vztahů podporujících potřebné obchodní a podnikatelské aktivity. Udržení a tvorba finančních zdrojů spíše posílí prioritní postavení kooperace (výrazně v pohraničních oblastech) jako motiv tvorby německé zahraniční politiky.

Reminiscenční faktor

Jestliže obecně platí teze o úzké spojitosti zahraniční a vnitřní politiky státu, potom česko-německý vztah tvoří oboustranně modelovou situaci. R. Boulding konstatuje, že představa národa o sobě samém i jiných národech je formována nejen specifickými historickými událostmi, ale také jejich odrazem v podobě historické paměti.¹²⁾

V české společnosti je v důsledku historických zkušeností latentně a dlouhodobě přítom-

Názor představitelů institucí a organizací v českém a německém pohraničí na závažnost sudetoněmecké otázky

men pocit ohrožení, do značné míry spjatý s obrazem sudetských Němců jako instrumentu, s jehož pomocí zničilo nacistické Německo demokratické Československo. Tento zakořeněný názor nedokázal zvrátit ani intenzivní česko-sudetoněmecký dialog, k němuž došlo po roce 1989.

Situaci dále komplikuje do určité míry podlomenná „sebedůvěra“, míra skepse, s níž Češi reflektují nejen cizí národy včetně Němců, ale také sami sebe. Svůj podíl na tomto stavu společenského vědomí mají zřejmě desítky let trvající izolace od světa vyspělé západní civilizace i traumata selhání českých politických elit v klíčových bodech novodobých dějin.

V pohraničních oblastech došlo k přerušení kontinuity osídlení v důsledku transferu českých Němců a návazně k sociální i fyzické degradaci území.¹³⁾ To vše poté, kdy meziválečné Československo patřilo mezi deset nejvyspělejších států světa a mluvilo se o něm jako o „Švýcarsku střední Evropy.“

S určitou nadsázkou lze říci, že svazy vyhnanců a jejich politické cíle oddělují konfliktním „silovým“ polem Čechy od Němců. Současné moderní Německo, jehož partnerství považuje většina obyvatel českého pohraničí za žádoucí, je často převrstveno v očích Čechů vysídleneckou skupinou sudetských Němců, kteří sice početně představují zlomek německé společnosti, avšak díky specifické pozici zejména v Bavorsku významně ovlivňují česko-německé vztahy jak v bilaterálním, tak evropském kontextu.¹⁴⁾ Zásadní a neblahý podíl na znovuoživení nežádoucího „obrazu nepřítel“ má *Sudetoněmecké krajské sdružení* a jeho systematické zdůrazňování konfliktních témat česko-německého diskursu.

Významový potenciál tzv. sudetoněmecké otázky reflektují rovněž odpovědi respondentů výzkumu po obou stranách hranice. Cenná je možnost srovnání názorů, z nichž je patrné, že téměř čtyři pětiny respondentů na bavorské a saské straně hranice sdílí názor, že otázka vysídlených hraje roli v aktuální podobě bilaterálních vztahů ČR-SRN.¹⁵⁾ V českém pohraničí je podíl zastoupení tohoto názoru pouze 55 procent. Z tohoto poznatku lze dovodit, že na české straně je tendence určitým způsobem podceňovat tzv. sudetoněmecký faktor. Pro bezprostřední rozvoj přeshraniční spolupráce je možno považovat za rozhodující kooperaci na úrovni měst a obcí (lokální úroveň), kde se ještě význam vysídlenecké problematiky pohybuje v intervalu 35–40 procent. Aniž bych přeceňoval výsledky jednoho sociologického šetření, lze z jeho výsledků do určité míry dovozovat zájmové priority německých partnerů při jednání na všech úrovních bilaterálních vyvození z toho relevantní závěry.

Pozitivní důsledky integrace v pohraničí

Vrcholná fáze přibližování České republiky k Evropské unii přináší do česko-německého pohraničí obdobné efekty integračních procesů, jaké jsou známy ze západní Evropy. Volný pohyb kapitálu, služeb a osob po celém území unie do značné míry oslabuje a eliminuje konfliktní potenciál pohraničních oblastí.¹⁶⁾ Vznikají některé nové, kvalitativně odlišné sociální jevy, jakým je například *přeshraniční trh práce*, který nabízí profesionální uplatnění kvalifikovaných pracovníků v sousedním státu, současně však vyvolává strukturální nerovnováhu na domácím trhu práce.¹⁷⁾ Pohyb pracovních sil zřejmě vyvolá

v českém pohraničí *dílčí změny sociální struktury*, jako tomu bylo v případě skupiny *pendlerů* – pracovníků denně dojíždějících za prací do sousedního státu.

Charakteristická pro tento pohyb je dynamika ekonomických změn reagujících na trend *globalizace světové ekonomiky* (rostoucí propojenost a vzájemná závislost národních ekonomik), která do pohraničních oblastí přináší investice zaměřené na využití momentálních komparativních výhod (laciná a kvalifikovaná pracovní síla, výhodné daně, teritoriální blízkost, výhodný směnný kurs aj.). Zkušenosti z českého pohraničí však naznačují, že s růstem mezd, změnou daňového zatížení apod. může nastat rychlý odliv kapitálu provázený zánikem pracovních příležitostí, pro které se právě v pohraničí jen obtížně hledá náhrada (viz uzavírání některých menších podniků dodávajících pro německé zákazníky, specificky odrážející útlum automobilového průmyslu). Příčiny lze spatřovat jednak ve stagnaci německé ekonomiky, jednak v pohybu kapitálu směrem dále na východ. Rostoucí vzájemná propojenost obou států tak může v pohraničí produkovat jak pozitivní, tak negativní důsledky.

Politická integrace Evropy postupuje v zásadě pomaleji než integrace ekonomická, což je přímý důsledek setrvačnosti postojů a společenského vědomí odrážejícího konfliktní historii vzájemných vztahů dále umocněných ekonomickou asymetrií mezi jednotlivými státy. V praxi se tento poznatek projevuje jako určitá distance mezi názory společenských elit (prosazujících vizi integrované Evropy) a řadovými občany, společností. V podmínkách otevřených hranic a ekonomiky například zůstává přítomna národní regionální identita jako zdroj diferencí pramenící z rozdílné kultury, jazyka, historické paměti apod.

Na česko-německé hranici se postupně uplatňuje obdobný trend jako v západní Evropě, kde probíhá nepřetržitá demontáž vnitřních hranic EU. Lze mluvit o procesu *denacionalizace* hranic národních států ve prospěch vnější hranice společenství. Významný předěl přinesl podpis *Schengenské úmluvy* o režimu na vnitřních a vnějších hranicích unijního prostoru. Modifikuje se rovněž klasické pojetí suverenity v oblasti mezinárodních vztahů, kdy výkon její určité části přebírají nadnárodní rozhodovací struktury, což v důsledcích posiluje regionální rozhodovací rovinu (*přímé partnerství unijních orgánů a regionálních institucí oslabuje centrální článek rozhodování*). Spolupráce mezi členskými státy uvnitř unijního prostoru má charakter běžné *meziregionální spolupráce*, jakoby uvnitř jednoho státu. Vstupem České republiky do EU tak bude odstraněna část vztahové asymetrie s Německem.

Po celé délce společně česko-německé hranice byly ustaveny *euroregiony* představující efektivní instrument přeshraniční spolupráce mezi členskými státy EU i státy přidruženými, k nimž až do vstupu náleží Česká republika. Výzkum realizovaný v rámci tohoto projektu zachytil názory relevantních sociálních a profesních skupin, které se určitou měrou podílejí na formování postojů k česko-německým vztahům, či je samy aktivně for-

mují na lokální úrovni na území všech euroregionů.¹⁸⁾ Spolupráce na česko-německé hranici je ovšem komplikována bariérami, jejichž charakter určuje „typus“ regionu, to znamená stupeň vnitřní homogenity přeshraničního regionu, stupeň rozvoje a cílový status regionu v rámci strukturální politiky Evropské unie, poloha ve vztahu k hranicím EU, přičemž specifické difference vykazují vnitřní i vnější úseky hranic společenství a roli hraje rovněž fyzikální geografická charakteristika území.¹⁹⁾

Koncepčně a obsahově se předkládaný výzkum opírá o definici *šancí a bariér*, jak byly definovány na základě zkušeností získaných z regionální spolupráce v podmínkách západní a jihovýchodní Evropy. Lze důvodně předpokládat, že s určitými menšími modifikacemi platí totéž členění pro oblast česko-německého pohraničí. Kvalitu přeshraniční spolupráce (*Cross-Border Cooperation*) na institucionální a občanské úrovni v oblastech přiléhajících k česko-německé hranici ovlivňují následující faktory:

- Přímá nebo nepřímá angažovanost lokálních a regionálních orgánů správy, hraniční režim v oblasti pohybu pracovních sil, komunikace, vzdělávací programy, stupeň restrukturalizace ekonomiky v oblasti.

- Míra otevřenosti/prostupnosti hranice a funkční propojení sousedních území, bilaterální nebo multilaterální spolupráce a míra internacionalizace.

- Přítomnost historické paměti a její mobilizace nebo zdůraznění společných perspektiv integrované Evropy.

- Pohraničí jako bašta národní integrity nebo osa mezinárodní spolupráce.

- Získávání nebo předávání komparativních výhod – ztráta pracovních příležitostí v důsledku změny hraničního režimu a získání příležitosti jako důsledek investičních aktivit ze sousedního státu.

- Integrace provázená prostorovou koncentrací nebo redistribucí funkcí (*míra decentralizace*).

- Otevření regionu v měřítku Evropy jako obecná podmínka rostoucí dostupnosti daného území pro všechny subjekty, nikoliv pouze ze sousedního státu.²⁰⁾

Pohraniční oblasti nových demokracií střední a východní Evropy, včetně České republiky, jsou ve vztahu k zemím EU charakterizovány ekonomickou nerovností, přetrvávajícím odlišným systémem hodnot v oblasti sociální a politické (v důsledku předchozího odlišného historického vývoje), nestabilitou politického prostředí, vznikajícím a nedotvořeným politicko-správním systémem.²¹⁾

Příznivě působícím faktorem změny na české straně je z hlediska kompatibility obou částí pohraničí zřízení Krajských úřadů, které by se měly stát po dolažení rozsahu jejich pravomocí krajského článku státní správy partnerem jednotlivých spolkových zemí v otázce dalšího prohlubování a rozšiřování přeshraniční kooperace. Právě rozdílné administrativně správní členění tvořilo ve vztahu ČR a SRN jeden ze zdrojů asymetrie na regionální a lokální úrovni, která je pro úroveň kooperace v pohraničních oblastech do značné míry rozhodující.

Úplné sladění administrativního členění v této oblasti však asi očekávat nelze, neboť federální struktura SRN definuje odlišné role a pravomoci na jednotlivých úrovních řídicích struktur. Nicméně zkušenosti se spoluprací Francie a SRN v pohraničních oblastech naznačují, že výrazně centralističtější pojetí role státu (Francie) nemusí tvořit nepřekonatelnou překážku dynamické spolupráce. Za rozhodující z tohoto hlediska lze zřejmě považovat politickou vůli a kooperativní přístup centra. Některé odborné studie zobecňující zkušenosti západní Evropy ovšem upozorňují na skutečnost, že část problémů pohraničních oblastí zůstává přítomna v obdobném rozsahu a struktuře i po integraci státu do EU.

Charakter konfliktů v pohraničí se mění, jak naznačuje například růst sociálně patologických jevů v česko-německém pohraničí (prostituce) nebo činnost organizovaného mezinárodního zločinu (převádění uprchlíků přes zelenou hranici, drogové mezinárodní sítě, krádeže automobilů aj.), které v souhrnu ohrožují bezpečnostní situaci česko-německého pohraničí. Za pozitivní je možno považovat trend ustupujícího nebezpečí etnické intolerance,²²⁾ která desítky let vyvolávala napětí mezi Čechy a Němci, případně na mezistátní úrovni mezi Německem a někdejšími Československem.

V prostředí lokálních společenství českého pohraničí²³⁾ (neboť území česko-německého pohraničí lze považovat za soustavu mikroregionů, případně regionů) teprve vzniká tkáň občanské společnosti (*spolky, sdružení, nadace aj.*) přinášející síť přeshraničních kontaktů na občanské úrovni.

Z hlediska dynamiky rozvoje kooperace v česko-německém pohraničí, které přestalo být „koncovým“ územím státu i někdejšího sovětského bloku, znamenal rok 1989 zásadní zvrat ke vzniku pohraničí jako kontaktního území s maximální možnou propustností hranice vytvářející podmínky postupného „síťování“ (*networking*) pohraničních společenství. V česko-německém pohraničí trvá pojetí hranice jako ostrého předělu (*Strassoldo-Graffenberg, 1974*), zatímco na vnitřních hranicích zemí EU převládá typ hranice jako kontaktního území otevřeného pro vytváření přeshraničního společenství. Nicméně posiluje se role česko-německého pohraničí jako tranzitního území mezi centry, zprostředkujícího pohyb osob, kapitálu a služeb.

Trend ekonomické spolupráce postupně vytěšňuje historické resentimenty, jejichž oživení však není vyloučeno v situaci etnické mobilizace. Za jeden z hlavních úkolů všech úrovní řízení a politiky je nutno považovat zamezení podobného typu konfliktních situací v pohraničních oblastech.

V důsledku poválečného vysídlení německých mluvčících obyvatel někdejších Sudet chybí v pohraničí pozitivně působící *efekt bilingválnosti* národnostně smíšeného území, které by tvořilo pásmo postupného sociálního prolínání obou prostředí, českého a německého.

Lze předpokládat, že vstup České republiky do Evropské unie přispěje k urychlení procesu obnovy sociální a sídelní struktury pohraničních oblastí a snad i k opětovnému

národnostnímu rozrůznění obyvatelstva pohraničí.

¹⁾ Článek byl zpracován na podkladě výzkumného projektu MZV ČR (RB 6/5/3) „Analýza a předpokládaný vývoj hraničních oblastí ČR – SRN“.

²⁾ Například počáteční nedůvěra a rezervovanost k instrumentu euroregionů na česko-německé hranici pramenila ze skutečnosti, že jejich využití pro své cíle a podporu deklarovalo od roku 1989 Sudetoněmecké krajanské sdružení (SL), jehož požadavky práva na domov, návrat a sebeurčení jsou pro ČR zcela nepřijatelné. Negativní souběh dozvuků historického konfliktu a potřeby nových přístupů je zřejmý. Přehranici spolupráci chápal SL, na rozdíl od státních orgánů SRN, jako příležitost pro subverzivní aktivity, které bylo třeba zásadně odmítnout. Další vývoj prokázal, že situace je řešitelná i při jasném vymezení vlastní pozice. V současnosti pokrývají euroregiony celou oblast česko-německého pohraničí (detailní přehled viz internetový portál www.idor.cz).

³⁾ Zejména při hranicích s Bavorskem byly v éře studené války považovány oblasti za budoucí válčiště, kde je žádoucí nerozvíjet infrastrukturu komunikací, rušit sídelní celky v rámci vojenských prostorů apod.

⁴⁾ Wilson, Thomas, M. 1996. „Sovereignty, Identity and Borders: Political anthropology and European integration“, in O'Dowd, L. (ed.) *Borders, Nations and States*. Aldershot: Avebury.

⁵⁾ Heffner, K. 1998. *Kluczowe problemy demograficzno osadnicze obszarów przygranicznych Polska-Czechy*. Institut Sociologiczny Opole. s. 144.

⁶⁾ Fitzmaurice, J. 1993. „Regional Co-operation in Central Europe.“ *West European Politics*, Vol. 16, No. 3. (July 1993), 380–400.

⁷⁾ Explicitně i náznakem tento názor zazněl v debatách česko-německého dialogu, jichž se autor účastnil v rámci odborných seminářů i jako člen Koordináční rady česko-německého diskusního fóra.

⁸⁾ Odborná literatura britské provenience běžně operuje pojmy *Mitteleuropa*, případně *Paneuropa*, a často je v poloze ekvivalentu zaměňuje se termínem *East-Central Europe*, aniž by tím vyjadřovala významné obsahové konotace srovnatelné s českým překladem a vnímáním.

⁹⁾ Hyde-Price, A. 2000. *Germany and European Order (enlarging NATO and the EU)*. Manchester/New York: Manchester University Press. 181.

Probíhající přehodnocování některých klíčových momentů německých novodobých dějin však naznačuje, že existuje tendence k renacionalizaci německé identity, patrná především na konzervativním křídle německého politického spektra. Symptomatická je v tomto smyslu zejména aktuální debata o zřízení berlínského Centra proti vyhánění. Přestože se jedná o zásadní otázku redefinice německé vnitřní i zahraniční politiky, referují o ní sdělovací prostředky v ČR jen sporadicky nebo vůbec.

¹⁰⁾ Wallace, C.-Stola, D.(eds.) 2001. *Patterns of Migration in Central Europe*. Houndmills: Palgrave. 86.

¹¹⁾ Specifickou roli sehrály například německé kulturní a politické nadace, tvořící tradiční součást tzv. neformální zahraniční politiky Německa. Jejich prostřednictvím podporuje Německo „širokou kulturní kompatibilitu prostoru, kde německý jazyk býval *lingua franca*. Podrobněji viz Phillips, A. L. 2000. *Power and Influence after the Cold War*. Lanham/Boulder/New York/Oxford: Berghahn Books. 24–25.

¹²⁾ Boulding, R. 1988. „National Actors and International Interactions (Nonrational Factors in Foreign Policy)“, in Rochester, J. M.-Pearson, S. P. *International Relations*. New York: Random House. 200.

¹³⁾ Lze pouze spekulovat, zda by tento historicky vzniklý fenomén německého osídlení (pokud by zůstal uchován) přispěl k rychlejšímu začlenění České republiky do Evropské unie. Nelze dokonce vyloučit, a takový názor byl již v odborné veřejnosti zformulován (R. Münz, 2002), že většina sudetských Němců by postupně opustila Československo i bez vydání poválečných prezidentských dekretů a rozhodnutí Postupimské konference, podobně jako opouštěli etnickí Němci jiné východoevropské země, tentokrát většinou již na základě ekonomických motivů migrace.

¹⁴⁾ S využitím převodového mechanismu poslanců stran CDU/CSU, kteří jsou členy Evropské lidové strany, rovněž komplikují vyhnanecké organizace proces přijetí České republiky do Evropské unie. Ve svém projevu proneseném na Sudetoněmeckém dnu v Augsburgu výslovně poděkoval bavorský ministerský předseda E. Stoiber poslancům CSU, kteří hlasovali v Evropském parlamentu proti přijetí České republiky do EU, takže ČR získala relativně nejmenší podporu ze všech přístupových států (plné znění projevu viz tisková služba Sudetendeutschen Tag 8. 6. 2003). Tento postup nelze interpretovat jinak než jako nepřátelský akt CSU vůči ČR. I německý liberální list *Frankfurter Rundschau* překvapila tvrdost Stoiberových útoků žádajících zrušení prezidentských dekretů (viz ČTK 10. 6. 2003).

¹⁵⁾ „Analýza a předpokládaný vývoj hraničních oblastí ČR-SRN. Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR RB 6/5/3. Realizace Gaius a TNS Factum.“

¹⁶⁾ Postupné odstraňování národních hranic podporuje potřebu meziregionální kooperace a působí jako faktor podporující integraci uvnitř EU. Současně vyžaduje vyšší míru autonomie rozhodování na regionální úrovni umožňující pružně reagovat na meziregionální problémy (spillover effects) plynoucí z dynamiky ekonomického propojování. V důsledku pomáhá omezit koncentraci moci na vyšších stupních rozhodování. Podrobně viz Cappellin, R. 1993. „Interregional Cooperation in Europe“, in Cappellin, R.-Battary, P. W. *Regional Networks, Border Regions and European Integration*. Pion: London.

¹⁷⁾ Aktuálně například začínají chybět v pohraničních oblastech ČR lékaři-specialisté a lze očekávat, že po vstupu ČR do EU se tento problém projeví i v dalších odvětvích.

¹⁸⁾ Nisa/Neisse, Labe/Elbe, Krušnohoří/Erzgebirge, Chebsko/Eggenis, Šumava/Böhmerwald.

¹⁹⁾ Jako příklad lze uvést heterogenní z hlediska teritoriálního vymezení euroregionu Krušnohoří, který zahrnuje vylišující se a ekologicky poškozenou oblast Krušných hor a ekonomicky i sociálně problémovou oblast Podkrušnohorské průmyslové pánve. Takto výrazně inferiorní území má ovšem zhoršenou startovní pozici i pro rozvoj česko-německých vztahů.

²⁰⁾ Mlinar, Z. 1996. „Managing the Openness of Border Regions in the Context of European Integration.“ *Report of European Regional Association*, 36th European Congress, Zürich, August 26–30, s. 19.

²¹⁾ Praktický průvodce pro přehranici spolupráci. 1997. PHARE. Regional Policy and Cohesion-European Commission. Association of European Border Regions (AEBR), Gronau/Brüssel. Uvedená studie předkládá následující výčet faktorů ovlivňujících kvalitu přehranici spolupráce: a) *pozitivně působí* – rozsáhlé zkušenosti s přehranici spoluprací, dohody uzavřené ke konkrétnímu účelu, rámcové dohody a mezinárodní smlouvy, dostupnost podpůrných programů podpory přehranici aktivit, b) *negativně působí* – veřejnoprávní omezení místních nebo regionálních orgánů dané legislativou, rozdíly ve správních strukturách a kompetenčním vybavení různých úrovní rozhodování po obou stranách hranice, nedostatek politické vůle zejména na státní úrovni pro odstranění existujících omezení prostřednictvím národních legislativ nebo bilaterálních smluv.

²²⁾ K tomuto konstatování opravňují výsledky dlouhodobých sociologických výzkumů týmu České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR prováděné po roce 1990 v rámci grantových programů Ministerstva zahraničních věcí ČR, Grantové agentury ČR, ale také ve spolupráci s akademickými pracovišti v SRN.

²³⁾ Území česko-německého pohraničí lze považovat za soustavu mikroregionů, případně regionů, které kromě společných definicních znaků teritoriální blízkosti hranice a okrajovosti území jsou diferencovány z hlediska odlišných parametrů v oblasti politické, společenské, ekonomické, demografické aj., což potvrzují rovněž výsledky předkládaného výzkumu. Určitou měrou odlišné je například také volební chování (zprostředkované vyjadřující politickou kulturu) obyvatel jednotlivých pohraničních regionů (nižší volební účast), přesto však i v této oblasti lze pozorovat nivelační trend, který zřejmě vypovídá o postupném zmenšování diferencí mezi pohraničím a vnitrozemím českých zemí. Viz Daněš, P. „Existuje politická kultura českého pohraničí?“ *Geografie* 2000/1. s. 50–62.

V posledních týdnech se pozornost mezinárodního společenství na Blízkém východě částečně obrací od beznadějně stagnujícího palestinsko-izraelského mírového procesu i od dění v poválečném Iráku směrem k Íránu, jenž upadl do podezření, že jeho jaderný program překračuje meze stanovené Smlouvou o nešíření jaderných zbraní a že se snaží úspěšněji, než se dosud předpokládalo, vyvíjet jaderné zbraně.

Dvanáctého září 2003 byla na půdě Mezinárodní agentury pro atomovou energii (dále jen MAAE) přijata rezoluce k implementaci Dohody o bezpečnostních opatřeních k Smlouvě o nešíření jaderných zbraní v Íránské islámské republice,¹⁾ navržená společně Austrálií, Kanadou a Japonskem. Rezolucí, jež následovala více než rok se vleklou vyjednáváním, dala MAAE Íránu jasné najevo, že není nadále ochotna akceptovat dosažité íránský přístup k neobjasněným otázkám jeho jaderného programu, jenž je charakteristický zdržovací taktikou a lze jej označit jako hru o čas.

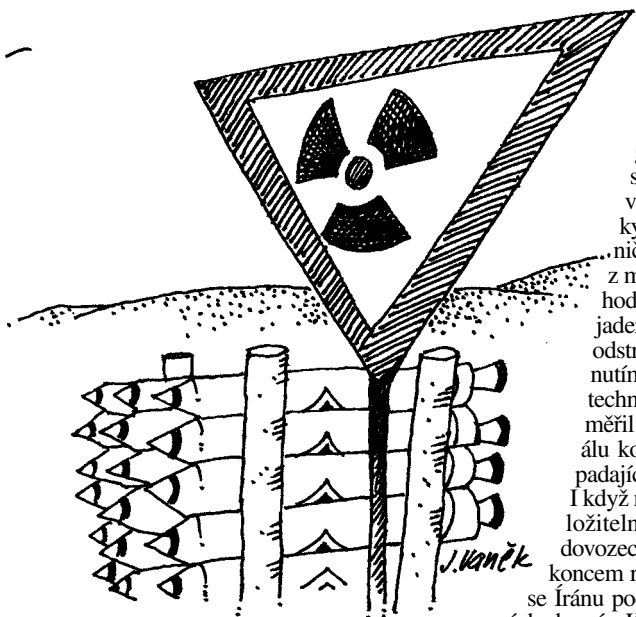
Rezoluce vyzývá Írán, aby do konce měsíce října 2003 poskytl plnou spolupráci, včetně označení veškerého importovaného materiálu a komponentů týkajících se programu obohacování, poskytnutí neomezeného přístupu pro ověření správnosti a úplnosti íránských tvrzení, poskytnutí úplných informací o provedení experimentech konverze uranu a především pak, aby neprodleně a bezpodmínečně podepsal, ratifikoval a plně implementoval Dodatekový protokol k NPT a dále jednal v souladu s ním. Dále pak po Íránu požaduje, aby nevládal jaderný materiál do zkušebních centrifug v Natanzu a přerušil všechny další aktivity související s obohacováním uranu. Jinak otázka íránského jaderného programu nebude nadále řešena na půdě MAAE, ale postoupena Radě bezpečnosti OSN.

Teheránský režim byl postaven před jednoznačným dilema. Buď vyhověl požadavkům rezoluce, bude plnit své závazky vyplývající ze Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT²⁾) a prokáže, že neprodukuje a ani v budoucnu nehodlá produkovat v rozporu s NPT štěpný materiál způsobící k výrobě jaderných zbraní, nebo požadavkům MAAE nevyhoví, čímž se vystaví riziku, že íránský jaderný program bude Radou bezpečnosti (již může být tato otázka předána již na příštím jednání MAAE) označen za ohrožení míru a mezinárodní bezpečnosti. Poté budou na zemi uvaleny sankce a Írán upadne do mezinárodní izolace.

Íránský jaderný program

CYRIL BUMBÁLEK

Alternativou, jež může nabýt reálnějších obrysů v případě, že Írán neprokáže dostatek vůle k odmítnutí jaderných zbraní, je riziko vojenského zásahu proti íránským jaderným zařízením ze strany USA či Izraele, jenž se cítí íránským jaderným programem asi nejvíce ohrožen.³⁾ Íráncům tedy mnoho času ani vyjednávacího prostoru nezbyvá.

Na samotné přijetí rezoluce reagovali íránské představitelé velmi podrážděně. Íránský zástupce opustil na protest zasedání a údajně prohlásil, že Írán by mohl přerušit veškerou spolupráci s MAAE a odstoupit od NPT. Íránský ministr zahraničí Kamál Chararázi označil rezoluci za „politicky motivovanou“ a výsledek nátlaku ze strany USA.

Nehledě na motivaci těch, kdo se na přijetí této rezoluce podíleli, je zřejmé, že íránský jaderný program není tak bezproblémový, jak se jej snaží íránská strana prezentovat.

Íránské jaderné ambice spadají již do období vlády šáha, jenž měl v úmyslu vybudovat k energetickým účelům 20 jaderných reaktorů. Za jeho vlády (v roce 1970) se Írán stal rovněž signatářem Smlouvy o nešíření jaderných zbraní i bilaterální Dohody o bezpečnostních opatřeních mezi Íránem a MAAE⁴⁾ v roce 1974. S německou asistencí byla zahájena stavba první jaderné elektrárny v Búšehru na pobřeží Perského zálivu. Během islámské revoluce v roce 1979 a následného íránsko-iráckého konfliktu se jaderný program téměř zastavil. Stavba búšeherské elektrárny byla íráckým bombardováním v letech 1987 a 1988 po-

škozena. Jaderný program byl opět obnoven po skončení bojů, přičemž právě íránskou zkušenost s íráckými zbraněmi hromadného ničení lze pokládat za jeden z motivačních faktorů pro rozhodnutí Íránu vyvinout vlastní jadernou zbraň jako prostředek odstrašení. Paralelně s rozbehnutím prací na získání jaderné technologie se Írán údajně zaměřil na získání štěpného materiálu koupí, zejména ze států rozpadajícího se Sovětského svazu. I když neexistují přesvědčivé a doložitelné informace o ilegálních dovozech, některá média přinesla koncem roku 1990 zprávu o tom, že se Íránu podařilo získat několik jaderných zbraní z Kazachstánu. Yossef Bodanski se ve své knize zmiňuje o čtyřech kusech munice (dvě 40kilotonové hlavice pro raketu Scud, jednu leteckou pumu a jeden dělostřelecký granát 152 mm⁵⁾).

V průběhu 90. let Írán pokračoval ve své snaze o získání jaderné technologie či technologie dvojího užití, jak ze Západu, tak Ruska, Číny i zemí bývalého východního bloku. Značné úsilí věnoval i výcviku vědců a technického personálu k obsluze jaderných zařízení, kteří byli vysíláni do zahraničí, aby si tam studiem osvojili potřebné znalosti. Tou dobou západní experti pouze odhadovali, jakým směrem se íránské snahy ubírá a za jak dlouho bude Írán schopen vyprodukovat dostatek štěpného materiálu k výrobě první jaderné bomby.

Obecně se již tehdy soudilo, že íránský civilně, tedy energeticky zaměřený jaderný program, má za cíl sloužit jako krytí programu vojenského.

Až v srpnu 2002 odhalili představitelé exilové opoziční frakce National Council of Resistance of Iran, sdružující nejvýznamnější oponenty teheránského režimu v zahraničí, dvě přísně utajovaná centra íránského jaderného programu. Jednalo se za prvé o rozsáhlý komplex poblíž města Natanz obsahující kaskádu plynových centrifug sloužících k obohacování uranu, procesu, kdy se pomocí složitých fyzikálně-chemických postupů zvyšuje podíl izotopu U^{235} oproti izotopu U^{238} (v přírodě se vyskytují cca 0,72 ku 99,27 procenta). V Natanzu, v únoru 2003 navštíveném i představiteli MAAE, je již instalován zkušební provoz, jenž se

bude po dokončení skládat přibližně z 1200 odstředivek. V únoru 2003 zde bylo asi 160 provozuschopných zařízení. Odhaduje se, že po dokončení by mohl produkovat až 12 kg vysoce obohaceného uranu ročně. Ve stadiu výstavby se nachází druhý, daleko rozsáhlejší provoz v Natanzu, který – umístěn do masivních podzemních prostor – by měl ukrývat až 50 000 centrifug. Při plném výkonu by zde produkce vysoce obohaceného uranu mohla dosáhnout až 500 kg ročně, množství dostatečné na 15–20 jaderných zbraní.⁶⁾ Íránské představitelé naopak tvrdí, že zde hodlají obohacovat uran pouze pro účely energetiky, tedy na úrovni 3–5 procent U^{235} , a nikoli na více než 90 procent U^{235} , což představuje úroveň obohacení nezbytnou pro jadernou zbraň.

Druhým odhaleným provozem bylo zařízení pro výrobu těžké vody (tou dobou ve výstavbě), nacházející se v Araku. Také tento provoz navštívila delegace MAAE během své únorové návštěvy země. Existence tohoto místa znejistila pozorovatele zejména tím, že není známo, že by Írán vlastnil nějaký těžkovodní jaderný reaktor. Až ve zprávě MAAE z 6. června 2003⁷⁾ vyšlo najevo, že Írán poskytl agentuře informaci, že má v úmyslu vybudovat v Araku tepelný těžkovodní reaktor IR-40 o výkonu 40 MW. Podle Íránců má reaktor, jenž bude pracovat s UO_2 a tzv. těžkou vodou, sloužit k výzkumným účelům a výcviku, jakož i k produkci radioizotopů. Západní experti naopak zdůrazňují, že tento typ reaktoru lze využívat k získávání plutonia jako alternativního materiálu pro konstrukci jaderných zbraní. Není jasné, kdo by Íránu při jeho stavbě asistoval.

Objevy těchto dvou provozů ještě více podpořily již výše zmíněný předpoklad, že energetický íránský jaderný program, především tedy jaderná elektrárna v Búšehru, jejíž lehkovodní reaktory (podobné reaktorům v JE Temelín) nejsou příliš vhodné k produkci plutonia a samy o sobě nepředstavují významné nebezpečí, má zastřít existenci paralelního vojenského programu. Američané⁸⁾ nadto zpochybňují íránský energetický program argumentem, že země s tak ohromnými zásobami ropy a zemního plynu, jakou Írán bezesporu je, nepotřebuje k zajištění svých energetických potřeb jadernou energii.

Až poté, co vyšel na světlo skutečný rozsah íránských jaderných aktivit, se íránské představitelé vyjádřili,⁹⁾ že se Írán rozhodl dosáhnout soběstačnosti v oblasti zásobování svých jaderných reaktorů palivem. Byl také deklarován záměr postavit další elektrárny, takže v budoucnu bude Írán získávat 6000 MW elektrické energie z atomu. Na základě tohoto rozhodnutí byl přijat plán na zahájení těžby uranové rudy, její zpracování a výrobu vlastního paliva. Přitom bylo dohodnuto s Rusy, že budou zásobovat elektrárnu v Búšehru palivem po celou dobu její životnosti a vyhořelé palivo budou odebírat zpět. Dohoda o uskutečnění první dodávky paliva však nyní vážně na neobvyklém požadavku íránské strany, totiž, aby za vyhořelé palivo Rusové platili. K tomu lze ještě dodat, že vývoj a výroba vlastního jaderného paliva pro zásobení pouze několika reaktorů je nerentabilní.

Dále pak přesvědčivost tvrzení o čistě mírovém zaměření iránského jaderného programu podrývá i úsilí, které Írán věnuje vývoji balistických střel. Do výzbroje jednotek byla v letošním roce zařazena raketa Shahab-3, jejíž dosah se pohybuje kolem 1500 km a údajně se vyvíjejí střely další (Shahab-4 a 5 s ještě delším dosahem). Vzhledem k tomu, že se do značné míry jedná o převzatou severokorejskou technologii, soudí se, že naváděcí systémy neumožňují těmto raketám příliš přesný zásah cíle, a proto jsou efektivně využitelné právě jen jako nosiče jaderných, eventuálně biologických či chemických hlavic.

Teheránský režim nebyl po celou dobu ochoten vysvětlit rozpory kolem svého jaderného programu, a to ani tehdy, kdy byly ve vzorcích odebraných v Natanzu a objektu Kalye Electric Company u Teheránu nalezeny stopy vysoce obohaceného uranu (HEU),¹⁰⁾ i když k tomu byl opakovaně vyzván. Íránské představitelé neustále opakují, že Írán rozvíjí výlučně mírový jaderný program a nálezy HEU přičítají kontaminaci importovaného materiálu. Pozornost, jež se v současnosti k iránskému jadernému programu upíná, odmítají jako neopodstatnělou, a naopak vyzývají mezinárodní společenství k rozhodnému odsouzení Státu Izrael, jenž podle odhadů expertů disponuje více než stovkou jaderných hlavic.

V situaci, kdy Írán očividně porušil své závazky vůči MAAE už jen tím, že neoznámil včas a řádně všechny jaderné aktivity na svém území, si svým přezíravým postojem k nápravě svých prohřešků a snad i přílišnou sebedůvěrou způsobil, že nyní musí čelit velmi nepřijemnému ultimátu. Jak nakonec Írán v této zkoušce, jež může být pro islámskou republiku jednou z nejobtížnějších v porevoluční historii, obstojí, se teprve ukáže, ale již nedlouho poté, co vyprchala úvodní vlna rozčarování po přijetí rezoluce Výborem guvernérů 12. října 2003, jejíž schválení bylo pro teheránskou vládu zřejmě nemilým a nečekaným překvapením, rozběhla se mezi iránskými politiky bouřlivá diskuse, jak nastalou situaci řešit. Vyjádření některých konzervativních duchovních, kteří mají v iránském ústavním systému mimořádně silné postavení, jako například Ajatolláha Jannatího, tajemníka tzv. Rady dohlížitelů (Šúra-je negahbáán, Guardian Council), jež má postavení jakési druhé komory parlamentu, který vyzval následování vzoru Severní Koreje, odstoupení od NPT a odmítnutí rezoluce MAAE i postoje konzervativního tisku, posilovaly obavu, že Írán se rozhodne ultimátum ignorovat. Reformisté ovládající parlament (Madžles) zastávají většinou názor, že je třeba rezoluci, jež není ani v jejich řadách přijímána souhlasně, vyhovět a přijmout Dodatkový protokol k NPT, a to především proto, aby se předešlo postoupení otázky iránského jaderného programu Radě bezpečnosti. Írán si totiž zřejmě není vůbec jistý, zda by nalezl v Radě bezpečnosti vhodné spojení, kteří by dokázali zamezit uvalení sankcí. Na rozpory mezi USA a státy EU se spoléhat nemůže, rovněž postoj Ruska není v této otázce jednoznačně pro-

iránský. I když byl Írán vyzván k bezpodmínečné a okamžité akceptaci Dodatkového protokolu ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, ministr zahraničí Kamál Charráží prohlásil, že Írán přijme protokol jen tehdy, obdrží-li záruky, že bude moci nadále pokračovat v obohacování uranu pro účely produkce jaderného paliva, a rovněž záruky toho, že budou odvolány sankce na dovoz jaderné technologie, jež na Írán uvalil Západ. Kromě toho bývalý iránský prezident a současný předseda tzv. Rady pro určování zájmů režimu (Madžma'e tašchís-e maslahat-e nezám, Expediency Council) Ali Akbar Hášemi Rafсандžání, označovaný za muže čísla dvě v zemi, vyzval, aby iránské podmínky pro přijetí Dodatkového protokolu byly stejné jako podmínky stanovené USA při jednáních s MAAE. Podepsání protokolu nesmí tedy ohrozit bezpečnost, hodnotové principy ani jinak narušit suverunitu státu, a nesmí vést k prošetřování otázek, které se netýkají jaderné energie.

Představitelé teheránského režimu tedy očividně zájem jednat mají, nechtějí se však poddat požadavkům Mezinárodní agentury pro atomovou energii (které mnozí dokonce považují za útok proti národní cti), aniž by dosáhli hmatatelných zisků na své straně. Otázkou, jež bude zodpovězena během následujícího období, zatím zůstává, jestli existuje pro takový výměnný „obchod“ dostatečný prostor a dobrá vůle i na straně MAAE, potažmo mezinárodního společenství jako celku. Írán, jenž svým dosavadním jednáním ztratil mnoho ze své důvěryhodnosti, však nemůže doufat, že přiměje MAAE k tomu, aby ustoupila od svého základního postoje, že inspekce a další opatření musí působit jako skutečně efektivní nástroj, který eliminuje riziko, že by Írán zneužíval zařízení, o nichž prohlašuje, že slouží výhradně k civilním účelům, k výrobě jaderných zbraní a do budoucna přinejmenším omezí způsoblost země budovat (v rozporu s NPT) utajované jaderné provozy.

cyrilbumbalek@yahoo.com

¹⁾ Rezoluce Výboru guvernérů MAAE – BG resolution on Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran.

²⁾ NPT – obecně užívaná zkratka pro Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons).

³⁾ Zajímavou studii o případném preventivním úderu na iránská jaderná zařízení přináší M. Eisenstadt, M. Knights a J. White v *Policywatch* Ústavu pro blízkoovýchodní politiku sídlící ve Washingtonu (WINEP).

⁴⁾ Agreement between Iran and IAEA for the application of safeguards in connection with the NPT.

⁵⁾ Bodansky Y.: The High Cost of Peace: How Washington's Middle East Policy Left America Vulnerable to Terrorism, Prima Lifestyles, 2002.

⁶⁾ Podle Carnegie Endowment for International Peace – Iran's Nuclear Program Fact Sheet.

⁷⁾ Zpráva generálního ředitele MAAE z 6. 6. 2003 (DG report on Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Rep. Of Iran).

⁸⁾ Například prohlášení mluvčího ministerstva zahraničí USA R. Bouchera ze dne 13. 12. 2002.

⁹⁾ Íránský prezident Mohammad Chátamí 9. 2. 2003.

¹⁰⁾ Highly enriched uranium – uran obsahující více než 20 procent U²³⁵.

Volby do Státní dумы, dolní komory Parlamentu Ruské federace, proběhly 7. prosince 2003 a přinesly sice neočekávané, ale nikoli velké senzacce. Jejich výsledky dovolují učinit v lepším případě alespoň omezené závěry o tom, jak se vyvíjí ruská společnost a stát čtyři roky po příchodu druhého prezidenta Ruska Vladimíra Putina k moci.

V souladu s ruskou ústavou je Duma, kterou tvoří 450 poslanců, hlavní zákonodárný orgán.¹⁾ Jeho práva však nejsou tak rozsáhlá, jako je tomu například u Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Rusko je prezidentská republika a největší vládní pravomoci jsou soustředěny v rukou hlavy státu. Prezident jmenuje zejména premiéra, jehož kandidaturu zatím stále ještě musí potvrzovat Duma. Přitom předseda vlády nemusí nutně zastupovat nějakou politickou stranu, dokonce ani tu, která získala největší počet křesel v parlamentu. V Rusku panuje vůči Dumě a její činnosti velká nedůvěra. Jedni ji považují za žvanírnu, druzí předpokládají, že není ničím jiným než lobbistickou kanceláří při vládě, a všichni poslanci jsou proto zkorumpováni, třetí se shodují v tom, že Duma má velmi málo pravomocí. Nepříliš vysoká aktivita občanů (tentokrát přišlo do volebních místností jen o trochu víc než polovina všech občanů Ruska, kteří mají hlasovací právo) potvrzuje, že ruský parlament nedosahuje velké obliby. Nehledě na to, před volbami probíhají vážná politická střetnutí, na kampaň jsou vynakládány velké peníze a parlamentní volby v Rusku jsou považovány za neméně významnou politickou událost jako v kterékoli jiné evropské zemi.²⁾

V předvečer

Poslední volby do Státní dумы mají svou prehistorii, která byla v jistém smyslu mnohem zajímavější než samotné hlasování a konečné výsledky. Od jara 2003 docházelo v horních patrech ruské vládní moci k zvláštnímu přetahování. Uprostřed jara se to pak změnilo v několik politických kroků, které dovolují hovořit o změně podstaty současného ruského režimu v řízenou demokracii. Jak poznamenává komentátor internetového vydavatelství *Gazeta.ru* Kiril Rogov, „...tento mechanismus (řízení demokracie – J.Š.) se jeví zároveň administrativní strukturou, politickou stranou i byznys-klanem. Je to mechanismus vytvořený za podmínek a pracujících v podmínkách klavové poly-demokracie... Suroví oligarchové a je utvářející část administrativního aparátu se stali základnou existence oligarchické, soukromokapitalistické strany Ruska. Strany, proti které Vladimir Putin postavil svou stranu ruského státního kapitalismu, opírající se o posilující se konglomerát siloviků a speciálních služeb.“³⁾ (Pod označením strany se v daném případě rozu-

Rusko

po parlamentních volbách

JAROSLAV ŠIMOV

mí nikoli standardní subjekty politického procesu, ale nejvlivnější seskupení vládnoucí elity.)

Když 25. října 2003 byl obviněn vedoucí ropného koncernu JUKOS Michail Chodorkovskij a zatčen kvůli nařčení z neplacení daní, nejbohatší a nejvlivnější z ruských oligarchů (mocných podnikatelů, majících v době prezidenta Jelcina velký politický vliv), *řízená demokracie* začala zřetelně nabývat jiné rysy a stávala se stále více *řízenou*, a stále méně *demokratií*. Problém, samozřejmě není v Chodorkovském, přesněji, není jenom v něm. Ale spočívá za prvé v tom, že ruská vláda, a zejména prezident Putin, bez jeho vědomí by pochopitelně nespádl z hlavy Chodorkovského ani vlas, demonstrovala absolutní netolerantnost k potenciálním politickým konkurentům. (Chodorkovskij, jak známo, financoval vůči Kremlu kritickou liberální stranu Jabloko a Svaz pravcových sil, a také, říká se, komunisty). Za druhé, orgánů pověřených ochranou práva bylo ve věci JUKOSu použito účelově, jako klacku padajícího na hlavu náhle se nehodícího oligarchy. V téže době mnohým jiným mocným podnikatelům, kdo ví, zda z hlediska zákona čistším než Chodorkovskij, avšak vůči Kremlu přátelským, nic podobného nehrozilo. Za třetí, a to je určitě nejvíce alarmující, záležitost JUKOSu vedla k dalšímu posílení pozice *siloviků*, vlivných představitelů zvláštních služeb a armády, přicházejících s dalekosáhlými politickými plány.

Není to tak dlouho, kdy ruský tisk publikoval, s odkazem na výzkumy provedené oddělením pro výzkum elit Ústavu sociologie Ruské akademie věd, stručný nástin programu vytyčeného *siloviky*: ...budou vybrány „národně orientované“ společnosti, jejichž vedení zachrání svůj majetek. Jiní, nazýváme je kosmopolity, se budou muset se svým majetkem rozloučit nejdříve ve všeho. Výsledkem této selekce bude postavení soukromého byznysu pod státní kontrolu... Autoři projektu „totalitního kapitalismu“ se domnívají, že se po nějaké době mohou objevit nějaké nebezpečné tendence a že „noví kosmopolité“ srazí zemi na kolena a dají ji do područí západního kapitálu. „Revanšisti“ z okolí prezidenta, kteří se chtějí podílet s mocným byznysem – jsou čestní lidé. Chcete-li, nepodplatitelní fanatici státnosti. Podle nich je hlavní zůstat v Putinově týmu, a tak si vykoupit minu-

lost.⁴⁾ Tak dojde k převratu na tu stranu, kam se chtějí dostat představitelé nejradikálnějších silových struktur, vznikne paternalistický státní kapitalismus, podobný tomu, který existuje v řadě zemí Latinské Ameriky a jihovýchodní Asie. Nehledě na oddanost mnoha takových režimů nacionalisticky-vlastenecké rétorice a siláckým gestům jsou v současné době tyto státy stále ještě dost slabé, zejména v ohledu ekonomickém. Rusko však sotva bude podobným způsobem jako jiné země vyloučeno z mezinárodního společenství, a to vzhledem k povaze jeho ekonomiky a závislosti ostatních na jeho vývozu ropy a dalších surovin.

Nepřímým potvrzením úsilí Kremlu trochu *utáhnout šrouby* se jeví i volební kampaň do Státní dumy a do probíhajících regionálních parlamentů. V Čečensku, kde trvá nepřerušovaná partyzánská válka separatistických povstalců proti ruské armádě, zvítězil v prezidentských volbách začátkem října 2003 vedoucí promoskevské administrativy Achmad Kadyrov, který získal více než 80 procent hlasů. V téže době byla zvolena gubernátorkou Sankt-Petěrburgu, rodného města Vladimira Putina, Valentina Matvienková, bývalá místopředsdkyně ruské vlády, aktivně podporovaná zejména prezidentem. A v Čečensku, jako v Sankt-Petěrburgu, došlo podle mínění nezávislých pozorovatelů k narušení průběhu předvolební kampaně a na voliče byl vyvíjen silný nátlak.⁵⁾ Pokud jde o předvolební kampaň do Státní dumy, zaznamenali experti OBSE krajně subjektivní prezentování hlavních politických stran státní televizí. Na programu RTR (druhý program ruské televize) byly všechny informace vysílány od září do listopadu o proprezidentské straně Jednotné Rusko (JR) jednoznačně pozitivní povahy, zatímco o hlavním soupeři JR – komunistech, bylo 96 procent těchto informací negativních.

Duma bez liberálů

Podle výsledků voleb ze 7. prosince 2003 do Státní dumy v ní budou zastoupeny jen čtyři politické strany (v předcházejícím období jich bylo 6). Protože polovina poslanců je volena v jednomandátových okrscích, je zřejmé, že do parlamentu se dostanou i představitelé politických stran, které nedosáhly pětiprocentní hranice ve volebních okrscích, kde se volilo podle stranických

kandidátních listin. Tak budou tvář nové Dumy a její politiky tvořit především ti, kteří *přeskočí* tuto pětiprocentní překážku. Zde je tedy krátká charakteristika hlavních politických sil.

Jednotné Rusko (JR – 36 procent hlasů ve volbách):

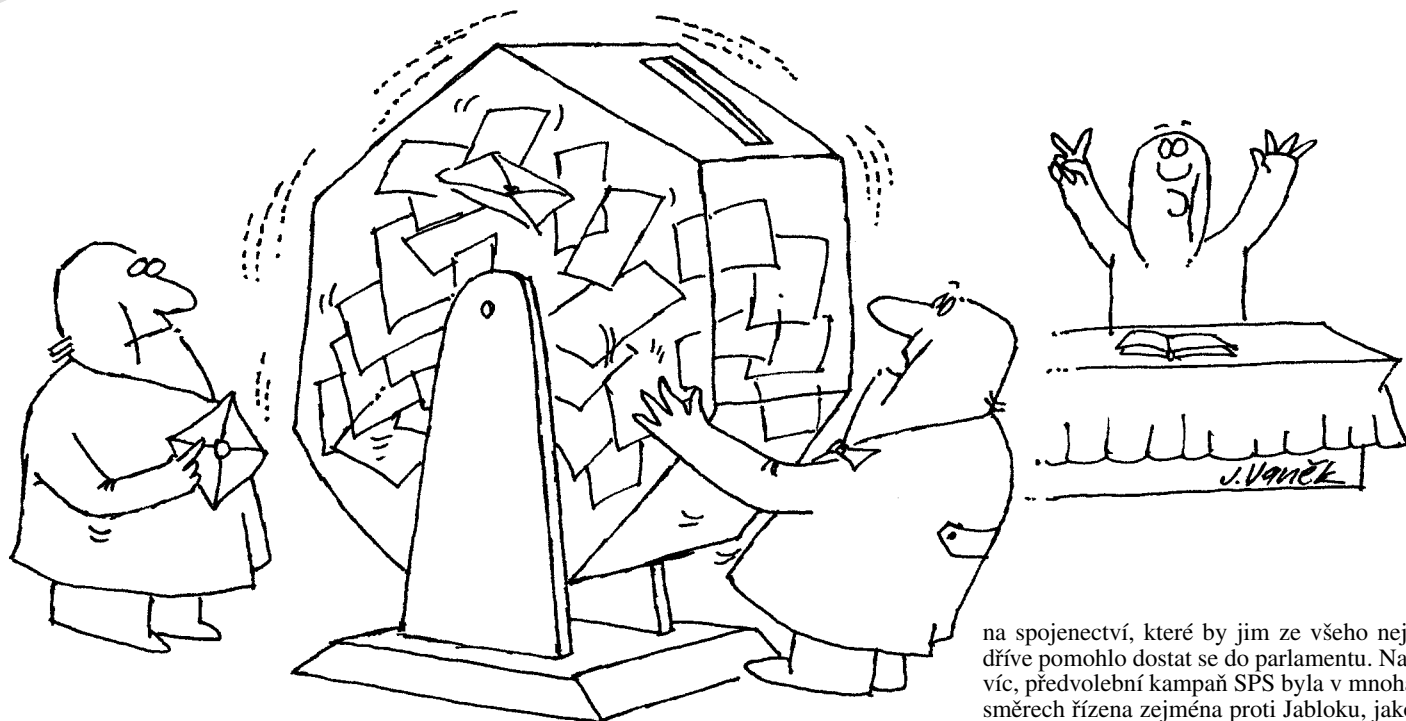
Strana, která vznikla spojením hnutí *Sjednocení a Otčina – celé Rusko*. Považuje se za centristickou a orientuje se na podporu politiky Vladimira Putina. Stručně řečeno, je organizována shora, jako byrokratický projekt bez vlastní ideologie, když loajalitu k prezidentovi lze těžko nazvat ideologickým směřováním. Charakteristické je, že mezi hlavními vůdci JR nejsou výrazné osobnosti a předsedu strany, bývalého ministra vnitra Borise Gryzlova, nemohou dokonce ani jeho nejvěrnější straníci nazvat charismatickou osobností. Je to logické – JR je stranou Vladimira Putina a právě on je jejím pravým vůdcem.

Komunistická strana Ruské federace (KSFR – 12,9 procenta)

Komunisté jsou hlavními poraženými těchto voleb: získali téměř dvakrát méně hlasů než před čtyřmi lety. V posledních několika letech se strana, kterou vede Genadij Zjuganov, který dvakrát (v roce 1996 a 2000) neúspěšně kandidoval na prezidenta Ruské federace, výrazně změnila. Ačkoli KSFR stejně jako dříve chrání hodnoty sovětského socialismu, počínaje Leninem – a nachází dobrá slova dokonce i pro Stalina, její politika se stala trochu pružnější. Ale zejména toto paradoxně dovedlo komunisty k nynější porážce. Hloupe poslouchala KSFR spolupráce s nepopulárními oligarchy, kteří podporovali Zjuganovovu stranu jako protipól Putina Jednotného Ruska. Na jednom z antikomunistických plakátů JR byl vůdce komunistů zobrazen v obklíčení Marxe, Lenina a Stalina na jedné straně, a Michaila Chodorkovského a Borise Berezovského, poskytujících KSFR finanční pomoc, na straně druhé. Komunistický elektorát, který je tvořen zejména staršími lidmi, krajně negativně zaujatými ve vztahu k oligarchům, neprominul Zjuganovovi a jeho poradcům zahrávání si s mocným kapitálem. Osudnou roli sehrála i rozepře vůdce KSFR s populárním levicovým politikem a ekonomem Sergejem Glazjevem, který navrhoval komunistům spolupráci za určitých podmínek odmítnutých Zjuganovem. Ještě jeden činitel porážky *rudých* měl význam, jak o tom hovoří nejčastěji oni sami, a to kolosální administrativní nátlak ze strany Jednotného Ruska v mnoha regionech.

Liberálně-demokratická strana Ruska (LDSR – 11 procent)

Tato strana s nezměněným vůdcem, kterým je známý populist a skandalista Vladimir Žirinovskij, je krásným příkladem toho, jak jméno politické organizace může neodpovídat skutečnému obsahu. LDSR není demokratická, a tím méně liberální politická strana. Kdysi, ještě do rozpadu SSSR, byla založena (říká se, že za účasti zainteresovaných osobností z KGB) jako *butaforická* opozice, přizvaná vytvořit zdání multistran-

nickosti a současně odtáhnout část hlasů demokratického hnutí na začátku 90. let dvacátého století. Žirinovskij se ukázal být talentovaným populistickým politikem a udržel se i potom, kdy ti, kteří vymysleli LDSR, odešli do politického zapomnění. V roce 1993 sice strana dosáhla senzačního vítězství ve volbách do Státní dumy, ale významné politické důsledky to nemělo. I tentokrát jen nemnozí předpokládali, že Žirinovskij a jeho poradci dosáhnou takového úspěchu. Zřejmě mnozí ruští voliči především souhlasili s populistickými hesly Žirinovského (tato předvolební kampaň LDSR probíhala pod heslem *My jsme tu pro ruské chudé!*) a s jeho ultranacionalistickou rétorikou a agresivitou vůči oponentům, které se vůdce LDSR neostýchal nazývat dobytčím, darebákem nebo zrádcem. Avšak v zásadě expanzivní Žirinovskij se ukázal rozvášněný, lstivý a cynický: nehlédě na *opoziční* proklamace, v předcházející Státní dumě jeho frakce podporovala Kreml ve všech závažných otázkách. Určitě stejné postavení zaujme i v novém parlamentu, tím spíše, že Žirinovskij už nazval Jednotné Rusko jedinou politickou stranou, s níž může spolupracovat.⁶⁾ Zřejmě se tedy LDSR stane jednou z opor pro prezidentské většiny v Dumě.

Blok Vlast (9 procent):

Toto sdružení, vytvořené jen několik měsíců před volbami, se stalo největším překvapením voleb. Jeho vůdce, známý ekonom Sergej Glazjev, byl před deseti lety členem liberální reformní vlády Jegora Gajdara. V poslední době však přešel na pozici státního dirigismu a protekcionismu a začal spolupracovat s komunisty, se kterými však nenašel společnou řeč. Partnery Glazjeva v bloku Vlast se stali mladý populistický Dmitrij Rogozin, známý tvrdými výroky na adresu Západu, vůdce ruského Svazu válečných veteránů, generál ve výslužbě Valentin

Varenikov, a bývalá hlava Ruské centrální banky Viktor Geraščenko. Program Vlasti je směsí nacionalistických a socialistických hesel, zesílených pro zdání solidnosti ekonomickými úvahami Glazjeva a jeho stoupenců. Za svůj hlavní úkol považují vůdcové Vlasti ukončení *oligarchického kapitalismu* v Rusku a provádění politiky sociální spravedlnosti. Během předvolební kampaně někteří liberální oponenti nazývali Vlast *fašistickým* sdružením, ale nicméně Glazjevovi a jeho stoupencům se podařilo získat hlasy velké části protestujícího elektorátu, odebrat je KSRF a částečně i levicově liberální straně Jabloko. Jak předpokládá známý politolog Mark Urnov, *...úspěch Vlasti je svědectvím toho, že agresivita, kritika vlády, socialismus a rovnostářství slité v jedno začínají nabírat na síle v ruském chápání politického establishmentu.*⁷⁾ Předpokládá se, že Vlast je produktem kremelské politické technologie, namířené k oslabení vlivu KSRF. Ale je-li tomu tak, tento *Golem* je schopen dostat se zpod kontroly těch, kteří ho vytvořili, tím spíše, že Glazjev a Rogozin, mladí a velmi ambiciózní politici, jsou schopni ucházet se o vysoké státní funkce. Vzápětí, po parlamentních volbách, se Sergej Glazjev rozhodl, že bude v březnu 2004 kandidovat na prezidenta Ruské federace. Nemá sice velké šance na úspěch, ale může být ve volbách druhý, a tím by jistě ještě víc stoupla jeho popularita u levicově naladěného voličstva.

Katastrofální porážku znamenaly nyníější volby pro dvě liberální strany – Jabloko (4,3 procenta) a Svaz pravicových sil (SPS, 3,9 procenta). Neúspěšně se projevil zejména Svaz pravicových sil, který získal zhruba dvakrát méně hlasů než ve volbách v roce 1999. Obě strany se nedokázaly domluvit

na spojení, které by jim ze všeho nejdříve pomohlo dostat se do parlamentu. Navíc, předvolební kampaň SPS byla v mnoha směrech řízena zejména proti Jabloku, jako hlavnímu konkurentovi v boji o hlasy liberálních voličů, a jak se ukázalo, takových voličů je v Rusku každý rok méně. Hlavní příčinou porážky liberálů je, podle mého názoru, psychologické odtržení chudé a nezaopatřené většiny ruské společnosti od idejí, principů a přístupů, které byly charakteristické pro liberální reformy devadesátých let. A zejména té doby, kterou ve společenském vnímání zosobňují vůdcové SPS Anatolij Čubajs, Boris Němcov a Irina Chakamadaová, stejně jako předseda Jabloka Grigorij Javlinskij. Možná, že je nutná výměna generace politiků proto, aby liberální myšlenky mohly znovu získat v Rusku popularitu. V každém případě v současné Státní dumě, jejíž pravomoci budou trvat do roku 2007, liberálové nebudou. A toto dědictví je nejen specifickým poznáním většiny ruské společnosti, které jsou bližší sociální záruky a státní péče než občanské svobody a individualismus, ale je to také důsledek katastrofálních chyb, kterých se dopustili samotní liberálové.

Potěmkinova vesnice ruské stranické plurality

Výsledky parlamentních voleb v Rusku je možné považovat za adekvátní, ačkoli zahrnují specifickou ruskou stranickou pluralitu. V zemi existující vícestranický systém jen v malé míře splňuje náležitosti funkce komunikátoru mezi společností a politickými institucemi, jak ji známe ze standardních demokracií. V podstatě jen *dvě a půl* politické strany v Rusku lze nazvat stranami v tom smyslu, jak tento pojem obvykle chápou politologové. To znamená, že se jen podobají velkým, přiměřeným způsobem strukturovaným skupinám lidí, kteří jsou spojení společnými názory na aktuální sociálně-politické problémy. Jsou to Jabloko, Svaz pravicových sil a komunisté, přičemž

dvě první strany, při vši jejich formální nedokonalosti, se v současné době stávají stále více a více úřednicko-lobbistickými sdruženími, spojenými vztahem partnerství – soupeření s mocenskými politickými klany a seskupeními. Většina voličů hlasuje, jak je napadne, a v závislosti na vlastních okamžitých náladách, účinnosti reklamních kampaní různých politických stran, pod vlivem *administrativních zdrojů*, tj. různých metod tlaku na občany nebo maskovaného podplácení, využívaného vládními strukturami během předvolební kampaně k zajištění potřebného výsledku hlasování.

Kromě toho, podobně jako v jiných společnostech bez delší demokratické tradice, v Rusku se politické strany neorganizují na základě ideologického principu, tj. okolo nějakého politického programu, ale na základě principu pragmatického, tzn. okolo známého politika nebo ve vztahu k *společenské objednávce* různých skupin politické elity. K *personalistickým* politickým stranám patří LDSR i Jabloko, kterým se v Rusku často říká *Strana Žirinovského*, nebo *Strana Javlinského*. Politické subjekty vzniklé na objednávku, to jsou mnohé *vládní strany* (*strany vlády*), vyjadřující zájmy – obecně řečeno – *načalstva*, tj. těch byrokratických skupin a s nimi spojených profesních struktur, které jsou již u moci a snaží se tuto moc si uchovat. Nemají žádnou zřetelnou ideologii. Tyto umělé, *shora* vytvořené politické subjekty o sobě obvykle hovoří jako o centristech a snaží se zajistit si podporu ideologicky nevyhraněných voličů jichž je v Rusku velmi mnoho.

Vládní strany jsou známy širokým využíváním *administrativních zdrojů*. Přitom tyto strany mohou být i *personalistické* povahy. V polovině devadesátých let 20. století jedna taková *vládní strana* měla pojmenování *Náš dům – Rusko* a jejím vůdcem byl tehdejší předseda vlády Viktor Černomyrdin. V roce 1999, když došlo v ruské politické elitě k rozkolu, náhle vznikly hned dvě *vládní strany*. Jedna z nich, *Otčina* (*Otčestvo*), se orientovala na předsedu vlády Jevgenije Primakova a ambiciózního primátora Moskvy Jurije Lužkova. Druhá, *Jedinstvo* – (*Jednota*), spěšně založená několik měsíců před parlamentními volbami v roce 1999, podporovala Vladimira Putina, jehož vzestup k vrcholům politické moci tehdy teprve začínal. Potom, kdy odstavení Borise Jelcina a prezidentské volby v roce 2000 ukázaly, *kdo je v domě pánem*, *Otčina* i *Jednota*, do té doby tvrdí konkurenti, se spojily, a tak vznikl vítěz posledních voleb – *Jednotné Rusko*. Tato typická *vládní strana* se výrazně formovala jako základna režimu Vladimira Putina, ačkoli on sám, formálně, není jejím členem.

Ze čtyř parlamentních voleb, které se konaly v Rusku po rozpadu SSSR (1993, 1995, 1999, 2003), jsou tyto poslední první, ve kterých se podařilo nějaké *vládní straně* dosáhnout tak výrazného vítězství. V roce 1999 vedli komunisté a Jednota, kteří získali prakticky stejný počet hlasů. V roce 1995

tehdejší *vládní strana Náš dům – Rusko* nebyla úspěšná a získala jen o něco více než 10 procent a vítězství slavili zase komunisté. Konečně v roce 1993 dosáhla neočekávaného vítězství LDSR Vladimira Žirinovského. Celá devadesátá léta byl hlavním obsahem politického života v Rusku, budeme-li na to hledět z doktrinárního hlediska, spor *demokratů*, jak se tehdy říkalo všem stoupencům liberálních reforem a prozápadní cesty rozvoje země, a *nacionálních patriotů*, tj. přívrženců *vlastní cesty* Ruska – od komunistů až po ultrapravicové nacionalisty. Kulminací tohoto konfliktu bylo ozbrojené střetnutí vládních vojsk a opozice v Moskvě v říjnu 1993 a potom prezidentské volby v roce 1996. Tehdy byl těžce nemocný Boris Jelcin menším zlem, pro které hlasovali *demokrati*, aby nedopustili vítězství Gennadije Zjuganova, de facto kandidáta všech *nacionálních patriotů*. V obou případech dosáhli vítězství *demokratů*, ale cenou za toto vítězství byl rozkol v jejich táboře, postupné zpomalování radikálních reforem a vznik onoho *divokého kapitalismu* v Rusku, na jehož obranu dnes vystupují i původní první *demokraté*.

S příchodem Vladimira Putina, jehož politika až do dnešní doby podivně směšuje rysy umírněného prozápadního reformátorství a tradičního ruského autoritářství, přestal být spor mezi *demokraty* a *nacionálními patrioty* aktuální. Místo toho se stal neobyčejně aktuálním jiný dávný problém Ruska – propast mezi politickou a profesionální elitou na jedné straně a utlačovanou většinou společnosti na straně druhé. Podle dat posledního sčítání obyvatelstva (z roku 2002) se v Ruské federaci považuje za samostatně pracující okolo milionu lidí, za individuální podnikatele 2 miliony, z výnosů z cenných papírů žije asi 400 tisíc lidí a z důchodů a výnosů z půjček asi 200 tisíc. Jak uvedl deník *Izvestija*, je to asi 3,6 milionu lidí, kteří mají co ztratit. Zbývající 142 milionů obyvatel Ruska nemohou přijít o nic.⁸⁾ Ruská společnost je společností nebohatých námezdních dělníků a malých státních úředníků, penzistů, žijících z mizerných penzí, a pracujících, často nepobírajících beztak malé měsíční mzdy. Je to společnost chudých a zklamaných lidí. Zde je původ jejich nepřátelství vůči bohatým a úspěšným spoluobčanům. Zde má důvod upřednostňování abstraktní *spravedlnosti* před konkrétními principy zákonů a právem na soukromé vlastnictví. Odtud pochází pozitivní reakce na celou záležitost JUKOSu. Podle výzkumu veřejného mínění, který zpracovala agentura ROMIR-monitoring, týden po zatčení Michaila Chodorkovského 54 procent občanů Ruska se stavělo k této události kladně, 29 procent nemělo žádný názor a jen 13 procent hodnotilo celou věc negativně.⁹⁾

Takovou společností není těžké manipulovat, což Kreml demonstroval půl druhého měsíce před volbami. Výsledkem této manipulace a tlaku na různé sociální skupiny, jak poznamenává analytické internetové vydavatelství *Polit.ru*, bylo to, že *...nikdo v zemi*

se nerozhodl přímo a tvrdě oponovat státní moci... Všechny politické strany zaujaly slabou obojakou pozici podle zásady – my jsme pro prezidenta, ale proti represím, jsme proti způsobu vlády, ale s oligarchy je třeba skoncovat. Tím také strany pomohly vládě zaujmout postavení arbitra a získat postavení nad stranami.¹⁰⁾ A to je prezidentu Putinovi a jeho okolí milé postavení, které umožňuje zákulisní byrokratické kombinace a dává jim přednost před veřejnou politikou. Chování Kremlu v roce 2003 demonstrovuje, jak daleko dospěl nynější prezident Ruska od zásad, které právě on vyhlášoval v únoru 2000, na samotném začátku své vlády: *Pro mne je stát/vláda především aparát zaručující práva a svobody člověka a občana. V ekonomice je to také tak. Stát musí dávat obecné principy řízení ekonomiky a to, co je nejdůležitější, musí garantovat jednoznačné dodržování těchto pravidel. Nesmí být žádných privilegií určitých skupin, občanů, firem atd. To je nejdůležitější funkce státu, funkce navýšost morální.¹¹⁾*

Putin forever?

Hlavním výsledkem parlamentních voleb 2003 je další posílení vlády Vladimira Putina, jehož partnerem bude nyní v celém postkomunistickém období Kremlu nejloajálnější Státní дума. Předešlou dolní komoru parlamentu nazývali někteří komentátoři, s ohledem na její složení, *Dumou lokajů*, ale ve srovnání se současným parlamentem se dnes tato jeví jako nezávislá a opoziční. Proprezidentská většina v nové Dumě bude dusivá. Brzy a především překročí magické číslo 300. Právě tolik hlasů poslanců je totiž třeba, aby bylo možné změnit Ústavu a nejdůležitější zákony. Proto v nejbližší době, potom, až v březnu Vladimir Putin *zvítězí* v prezidentských volbách (o čemž málokdo pochybuje), nelze vyloučit *neočekávané* změny celého státního systému Ruské federace. Může například dojít k tomu, že budou prodlouženy termíny prezidentských pravomocí, nebo může být změněna ta část Ústavy, která zakazuje komukoli být ve funkci prezidenta Ruské federace více než po dvě období (druhý termín Putinova prezidentského mandátu skončí, pokud bude nově zvolen, v březnu 2008). A v každém případě se Putinovi dostane nebývalé širokého prostoru pro realizaci jakýchkoli jeho politických plánů.

Jaké budou tyto plány, lze zatím těžko předpokládat. Často se hovoří o řadě cílových programů, které se zpracovávají v prezidentských kancelářích a směřují k řešení nejnáléhavějších sociálních problémů Ruska. Ale mnohem více je slyšet o dalším posílení *siloviků*, prověřování privatizací, ke kterým došlo v 90. letech, a o rozdělování silných byznysmenů na *dobré* a *špatné* (viz výše). Lze zaznamenat znepokojující tendence, které se objevily už v roce 2003, nelze vyloučit, že dojde k omezení občanských svobod a faktickému vzdání se většiny principů ruské revoluce roku 1991, která

skoncovala s komunistickým režimem. Ne- ní ale také vyloučeno, že *utahování šroubů* se ukáže jen dílčí epizodou v kariéře Vladimira Putina, který bude posilovat svou novou image trochu autoritářského, trochu osvíceného a trochu liberálního reformátora. V tom také spočívá hlavní zvláštnost ruského politického systému: příliš mnoho v něm závisí na vůli a usilování jednoho člověka, nebo v lepším případě vládnoucího politického klanu, který nikdo nezvolil, který nemůže veřejnost kontrolovat.

Nelze opominout také druhý dost možná ještě vážnější problém. V současné Rusku, na rozdíl od mnoha jiných rozvinutějších zemí, prakticky chybí systém všenárodních hodnot sdílených absolutní většinou občanů. Ne uměle vytvořená a *shora* vnucená ideologie, ale zejména společné hodnoty, vycházející z historické zkušenosti, kulturních tradic a psychologie lidu, ale hlavně z uvědomění si celého osudu národa, při všech rozdílnostech hmotného zabezpečení, politických názorů a socio-kulturních tendencí, které mohou existovat uvnitř celého národa. Ruská společnost je rozštěpena na různé vrstvy a skupiny a minulé, současné i budoucí strany jsou a asi budou téměř antagonisticky polarizované. Výsledky voleb do Státní dumy nás nemusejí uvádět v omyl: hlasování pro Jednotné Rusko ve skutečnosti znamená, že většina voličů důvěřuje Putinovi, ačkoli sám prezident zůstává i nadále trochu záhadnou postavou. Představitel *mlčící většiny*, tvořící valnou část Putinových voličů, v něm vidí, co každý chce.

Neexistence určitého základu celospolečenských hodnot v ruské společnosti je možná spojena s tím, že v Rusku zavržení ideologie a reality komunistického režimu a snaha dojít k demokratickým hodnotám nikdy nebyly tak intenzivní jako například v zemích střední Evropy. Jak poznamenává politolog Andrew Melville, dokonce i v počátečních postkomunistické transformace nechtěla většina Rusů jednoznačně dojít od socialismu ke kapitalismu, ale raději se chtěla ocitnout tam, kde je možné spojit nejlepší z obou světů v nějakém spekulativním politickém ideálu, zkonstruovaném v jejich vědomí z jím drahých fragmentů sovětského stylu života (ale bez nenáviděného komunistického systému a ideologie) a z určitých norem a principů liberálního Západu. Nehledě ovšem na to, že mnohé z toho jsou navždy zůstane cizí.¹²⁾ Tyto představy jsou svěží i nyní. Ačkoli je spojení nespojitelného nemožné, dnešní ruská skutečnost je celkem vzdálená oné sovětské a také je velmi daleko od té západní. Nalezení společného základu nějakého konsenzu se jeví jako úkol téměř nespílitelný. Takovým základem a paradoxní formou se nakonec stává vrchol socio-politické pyramidy, přesněji, člověk, který stojí na tomto vrcholu – ruský prezident Vladimir Putin.

Politolog Gleb Pavlovskij má pravdu, když tvrdí, že Putin se zrodil z demokratické exploze důvěry celé společnosti a stal se vůdcem této společnosti jako demokratický

vladař (princip).¹³⁾ Problém spočívá jen v tom, že *výbuch společenské důvěry*, který Rusko prožilo v roce 2000, se zdá být natolik mnohostranný, že se jeho rozvratný (ve vztahu k mnoha prvkům systému vzniklého v 90. letech) i tvořivý modernizační potenciál do značné míry vyčerpal v prázdnotě. Místo *diktatury zákona* došlo, byť to nějaký efekt přináší, k zcela tradiční kombinaci byrokracie a boji politických klanů, překrytých autoritou prezidenta. Místo přesně strukturovaného politického stranického systému je zde konglomerát ideologicky rozhádaných kvazistran. Místo efektivně fungující ekonomiky, výsledku strukturálních reforem, je tu tradiční vývozně-surovinové schéma a zaklínání se zdvojnásobováním hrubého domácího produktu. A u všech analytiků, kteří se v současné době zabývají současným Ruskem, se objevuje puškinská otázka: *Není už jen svou karikaturou?* Avšak samotná ruská společnost, zdá se, si takové otázky neklade.

shimov@volny.cz

¹⁾ Polovina z nich se volí podle kandidátních listin politických stran, druhá polovina podle tzv. jednomandátových okruhů, v nichž volby probíhají podle většinového zastoupení, systému připomínajícího volby do Senátu Parlamentu ČR. Mnozí politici se však současně zapisují v obou systémech – na stranických kandidátních listinách i v jednomandátových okresech, aby se dostali do parlamentu i tehdy, kdyby jejich strana nedosáhla pětiprocentního limitu.

²⁾ Podle dat zástupce generálního ředitele moskevského Centra politických technologií Dmitrije Orlova v současných volbách část oficiálního financování zaznamenaného v účetnictví politických stran a jednotlivých kandidátů byla vyšší než v roce 1995 a 1999, ale nebyla vyšší než 35–40 % celého objemu financování. Ostatní peněžní prostředky zůstaly ve stínu. Orlov předpokládá, že strana Jednotné Rusko utratila na předvolební kampaň okolo 45 milionů dolarů. Komunistická strana ne méně než 12 milionů, LDSR, Svaz pravicových sil a Jablko od 7 do 10 milionů každá. Podrobněji viz Orlov, D. 60 % předvyborných bjuzdetov ostajutsja v tēni, *Gazeta.ru*, 21. 10. 2003.

³⁾ Rogov, K.: Čerez legalnyj povorot – k kitajizacii Rossii, in *Gazeta.ru*, 31/10 2003, <http://www.gazeta.ru/comments/2003/10a 62704.shtml>

⁴⁾ Vasiljev, J.: Kosmopoliti snova v modě, *Moskovskije novosti*, No 43/2003.

⁵⁾ Podrobněji srov. např. *Vote for devil*, in *The Economist*, October 11th–17th 2003, s. 31–32.

⁶⁾ *Interfaks*, 8. 12. 2003.

⁷⁾ Socializm i uravnilovka vozvraščajutsja, in *Gazeta.ru*, 31. 10. 2003, <http://www.gazeta.ru/elektions/2003/12a 70215.shtml>

⁸⁾ *Izvestija*, 11. 11. 2003, <http://www.izvestia.ru/comments/article40892>

⁹⁾ *Interfaks*, 5. 11. 2003.

¹⁰⁾ Lejbin, V.: Okončatelnjnye itogy vyborov, in *Polit.ru*, 2. 11. 2003, <http://www.polit.ru/docs/630463.html>

¹¹⁾ Intervju ispolňajuščevo objazannosti prezidenta Rossiji V. V. Putina telekompaniji ORT, 7. 12. 2000.

¹²⁾ Melville, A.: Političeskije cennosti i orientacii i političeskije instituty: Rossija političeskaja, Moskva: Fond Carnegie 1998, p. 156.

¹³⁾ Pavlovskij, G.: Putin – demokratičeskij princeps, in *Russkij žurnal* 29. 10. 2003 http://www.russ.ru/politics/20031029_pavlovsk-pr.html

Během vzrušené diskuse okolo evropské ústavní smlouvy, která se soustřeďovala zejména na problémy sdílené suverenity, oprávněného a přiměřeného zastupování jednotlivých členských zemí a pronikání jejich agentů do evropských administrativních struktur, tedy vlastně na otázky technologie vládnutí a ovládání, zanikl ve staré Evropě slyšitelný hlas věřící veřejnosti, připomínající evropské duchovní dědictví.

Spor o toto dědictví je starší než dějiny bojů a válek o získání politické moci. Snad proto nebude ani mimo náš zájem, připomenout si několik východisek a souvislostí s aktuálním požadavkem vložit do preambule nové dohody o Evropě odkaz na skutečnost, že Evropa byla, a doufejme, že stále ještě je, celistvá především kulturně a spirituálně, a nikdy nebyla a není jen aritmetickým součtem ekonomických výkonů, počtu svých obyvatel, rozlohy teritoriální, a dokonce ani zakladatelských a eschatologických mýtů nebo propagandistických politických hesel.

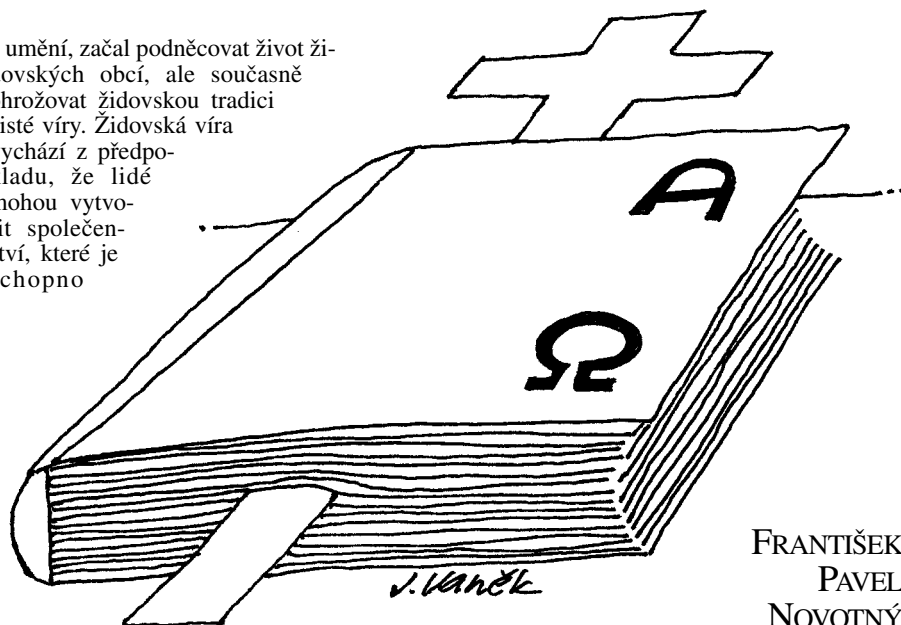
V oblastech západní, střední a severní Evropy byl vytvořen šperk, nesmírné umělecké hodnoty, který je složen z mnoha drahých kamenů, jež původně náležely různým vlastníkům, ale přestaly jim výhradně patřit, protože šperk nebylo možné rozdělit. Stal se společným vlastnictvím a měl kouzelnou moc, s jeho pomocí se měnila drsná lidská srdce v laskavá, lidem se otevíraly poklady, jejich vliv se rozšiřoval a život se stával plnější a bohatší. Počátkem druhého tisíciletí evropského letopočtu vyvrcholila příznivá působivost šperku, ale potom se jeho moc ztrácela. A tak nastal spor o to, jak zachovat a obnovit jeho kouzelnou moc. Spor se vedl ve třech královstvích: francouzském, anglickém a českém.

Skupina českých vzdělanců soustředěných kolem Jana Husa si uvědomila, že drahocenný šperk není v dobrých rukou. Ti, kteří ho mají chránit a rozvíjet, jej rozkládají. Pokusila se proto novou vnitřní duchovností a osvoboditelskou silou pravdy jej obnovit a rozvíjet. Církev, držitelka tohoto šperku, měla tehdy tři papeže a spor Mistra Jana byl hierarchií považován za vedlejší záležitost. Tak první etapa sporu skončila v Kostnici na břehu Rýna, kde v plamenech umíral slavný vlasti syn. Českou reformací a italskou i západoevropskou renesancí (otevřítelkou možnosti občanského plného života) spor pokračoval a trvá dosud. Mnozí jej považují za okrajovou věc, ale jde o evropskou budoucnost.

Evropský kouzelný šperk vznikl v době rozkládající se řecké, židovské a římské antiky, kdy se formovala nová duchovní a mravní evropská kultura. Židovská antika byla dobou, kdy se Židé setkali s helénistickou kulturou v prostoru římské říše. Řecký vliv, jeho reálné, pozemské a prostorové vidění světa, obrazotvornost, filosofie, věda

Spor o evropské dědictví

a umění, začal podněcovat život židovských obcí, ale současně ohrožovat židovskou tradici čisté víry. Židovská víra vychází z předpokladu, že lidé mohou vytvořit společenství, které je schopno

FRANTIŠEK
PAVEL
NOVOTNÝ

slyšet to, co si vyžaduje konkrétní situace v dané době, a současně se dokáže postavit proti osudu a je schopno vstoupit aktivně do tvorby lidských dějin. Snaha vytvářet pro novou situaci zvlášť potřebný dějinný subjekt působila na řecké a římské vzdělance, a tak měnila jejich duchovní mentalitu. Symbiózou tří zdrojů vznikla nová evropská kultura.

Nebezpečí rozkladu společnosti vyvolalo v židovském národě tři obranné směry proti podřizování se osudu: saducejský, farizejský a esejský. *Saducejský* směr se orientoval na využívání politické moci a přizpůsoboval se k právě vládnoucí mocnostem. Tento židovský duch se později projevil v islámu, kterému dal silnou náboženskou víru. *Farizejský* směr kladl nové hradby proti rozkladu židovského národa a vnášel silněji ducha do každodenního života. Tento směr přes pronásledování a četné oběti udržuje židovství v diaspoře nebo v emancipované společnosti až dosud. Řeckou a římskou antiku se nepodařilo obnovit, i když poznatky o ní výrazně ovlivnily přechod Evropy od prvního věku evropanství k novověku. Židovská antika přetrvávala do současnosti, může proto aktivně pomoci překonat evropskou krizi dvacátého století a přispět k humanitní proměně národů, a tím ve třetím věku přispět k integraci lidstva.

Evropský objev osvobození se člověka

Třetí směr židovské antiky – *esejský*, vzešlý ze sekty odmítající každodenní život

tehdejší společnosti, vzdoroval a vytvářel novou formu židovství. Apoštolové zprávy, že na svět již přišel mesiáš, z nich zvláště Pavel z Tarsu, získávali lidi různého původu a rozličných věr a předávali jim své nově vyjádřené židovské představy o Bohu, světě a lidském údělu. Toto jejich náboženství nejvíce odpovídalo duchu tehdejší doby a jako křesťanství se začalo šířit v různých podobách. Pozoruhodná varianta židovství, křesťanství vzniklé v západní, střední a severní Evropě, působí rovněž až dosud a domáhá se svého podílu na evropském dědictví. Symbióza tří životodárných zdrojů umožnila, že vznikla úplně nová, duchovní a mravní kultura. Ideál života podle vzoru bohočlověka Ježíše Nazaretského – Krista (Mesiáše) osvobozoval jeho stoupence od bezútěšné životní situace a dával jim sílu k životní aktivitě. Evangelium otevíralo lidem perspektivu smysluplného života, a což bylo zvlášť významné, i důstojné smrti. Řecké a římské náboženské kultury převahu křesťanství nevydržely. Část lidské společnosti na území Západořímské říše se postupně osvobozovala z vlivu řecké i římské, orientální i barbarské duchovní mentality a přijímala křesťanskou variantu židovství. Zázraky evropské kultury jsou zázraky víry, která byla vypěstována na semitských pouštích.

Křesťanské duchovní obce byly státní mocí mnohdy ignorovány, neboť v Římské říši působilo mnoho různých náboženských společností. Křesťané však byli někdy krutě pronásledováni pro nezvyklé učení a také

proto, že odmítali uctívat císařovo božství. Křesťanství se ale šířilo a bylo roce 313 zrovnoprávněno s ostatními kulty a postupně se stalo náboženstvím vládnoucím a jiné kulty byly zakazovány. V roce 330 se řecká osada Byzantion pod názvem Konstantinopol stala hlavním městem říše. Roku 395 došlo k rozdělení říše na východní a západní. Obě říše byly křesťanské, ale vyvíjely se velmi rozdílně. Schizma bylo dovršeno celkovým rozchodem v roce 1054. Byzantská říše byla budována podle vzoru orientálních despotií, podobala se spíše Perské říši. Udržovala si sice řecký jazyk a kulturu, bohatství a dvorskou nádhery, ale v duchovní a mravní oblasti podléhala silně vlivu východní mentality.

Západořímská říše pod tlakem barbarů zanikala. Křesťanská církev v čele s papežem v Římě se stala novým subjektem dějin. Nahrazovala rozpadající se státní aparát a podle vzoru římského císařství si vytvořila hierarchicky uspořádanou strukturu duchovních činitelů. Rozšiřovala vliv po celé západní, střední a severní Evropě. Křesťanství kultivovalo vládce barbarských kmenů. Do společné tvorby vnášely tyto kmeny potřebný mocenský prvek, který nahrazoval zaniklý státní aparát říše. Křesťanství panovníci byli omezováni vzdělávanými duchovními činiteli, kteří jim současně pomáhali při organizování duchovního, politického a hospodářského života. Barbari spolu s původním obyvatelstvem se měnili v Evropany. Na východě evropského kontinentu byl hlavním organizátorem společnosti stát a na západě křesťanská církev.

První evropský věk, zvaný též středověk, zahájil rozvoj humanity. Církev prosazovala osvobození jednotlivého člověka a skupin od bezpodmínečného podřízení se státní politické moci. Tak vznikl nikde jinde nebyvalý dualismus duchovní a politické moci. To vneslo do života Evropy zvláštní dynamiku. Spolupráce i rozpory mezi panovníky a církevními představiteli změnily vývoj evropské společnosti. Náboženská víra nebyla oddělována od praktického života. Evropské křesťanství odmítlo východní představu, podle níž je lidský rozum čistým božím duchem. Lidský rozum nebyl oddělován od smyslu a konkrétní reality světa. Náboženský realismus se lišil od abstraktní patistiky a od náboženství byzantského typu. Nebylo založeno na metafyzickém postoji, nýbrž na historickém zjevení, a proto víra a rozum nebyly v protikladu, jako tomu je ve východní duchovnosti, spíše se doplňují. Při vzniku evropanství měla římská církev rozhodující úlohu, neboť dokázala asimilovat prvky druhých dvou složek evropanství.

I když křesťanství vychází ze Starého zákona, klade důraz na omezování se podle Nového zákona. To mělo rozhodující význam v podmínkách otrokářství a feudalismu, v dobách všeobecného nedostatku životních potřeb. Zúžení duchovnosti na evangelium lásky a požadavek neodporovat zlu učinilo však z něho vhodný duchovní nástroj k udržování lidí v pasivitě a může

být snadno zneužíváno pro egoistické cíle některými vrstvami společnosti. Původní životní bohatost židovství je křesťanstvím zatlačena do pozadí. Za situace rozsáhlého rozvoje výrobních sil je rovněž nutno apelovat na lidi, aby omezovali svou spotřebu, ale jiným, nikoli asketickým, nýbrž sociálně zaměřeným způsobem. Kulturně i hospodářsky rozvíjející se Evropané objevovali názory starého Řecka a Říma a nalézali v nich vzory jiných forem života. V současnosti se stal zvlášť významným vzor židovské antiky.

Ve stejné době, kdy západní Evropa sála duch řecké a římské antiky, se byzantská říše – obdobně jako asijské despotie – se zhroutila, padla pod náporom osmanských Turků v roce 1453. Křesťanství v Rusku navázalo na ducha byzantské říše. Moskva byla prohlášena za třetí Řím. Ruský carismus vybudoval svou říši na jedné šestině světa. Podobně jako asijské despotie nebyl však schopen reálných reforem a byl vyvrácen vnitřním nepřítelem. Politická moc dědiců carismu, bolševické strany, padla pro anachronický systém a pod vnějším tlakem demokratických sil světa a vnitřním odporem porobených národů.

Svoboda bez omezení?

V šestnáctém století se spor o evropské dědictví stal těžištěm veškerého dění. Proti katolickému univerzalizmu s jeho centralismem se postavili četní vládcové, ale i lidé střední a severní Evropy. Během let 1517 až 1560 vznikly nové církve v Německu, ve Švédsku, v Dánsku a v několika kantonech Švýcarska. V roce 1534 se Jindřich VIII. prohlásil hlavou anglikánské církve. Radikální reformaci uskutečnil Jan Kalvín v Ženevě, k níž se hlásily další obce, zvláště ve Skotsku. V letech 1545–1563 reformaci odmítl tridentský koncil římskokatolické církve. Protestanti i katolíci hledali ochranu u panovníků své víry, takže vše vedlo k úpadku mravů a k posílení státní moci. Lidé byli nuceni hlásit se k víře svého panovníka. Náboženské války změnilly Evropu v bitevní pole vzájemně se vraždících křesťanů.

Zánik středověké jednoty nevedl k rozdělení Západu na dvě rozdílné kultury. Ukázalo se, že církevní náboženství, přestože bylo tvrdě vyžadováno, není tím hlavním pro život. Evropa si uchovala kulturní jednotu, kterou rozvíjeli filosofové, vědci a umělci. Evropské státy udržovaly politickou rovnováhu pomocí mezinárodního práva. Domněnka, že jednoty Evropy lze dosáhnout pomocí univerzalizmu, se objevila opět s osvícenstvím, které mělo rovněž jako římská církev univerzalistické snahy. Tento názor vychází z nepochopení zásadního rozdílu mezi centralismem a jednotou. Je-li jednotu silou, je centralismus ustrnutím, které posléze ochromuje a oslabuje celek i jednotlivé části.

Novověk nastal, když evropské monarchie převzaly od římské církve plně do své moci péči o své obyvatelstvo. Věda a umění v Evropě překonaly své antické vzory a Evropané směřovali k novým úspěchům. Ve

prospěch lidí rozvinuli přírodní vědy a technické prostředky a zmnožili své síly v míře předtím nebývalé. Ukazuje se, že organismy neupravují svůj vztah k prostředí pouze tak, aby s ním byly v rovnováze, nýbrž se snaží vždy o určitou převahu. Evropské monarchie usilovaly o převahu, nejprve ve vzájemných bojích, a pak se zaměřily na využití evropské vyspělosti k pronikání mimo Evropu. Koncem 19. století ovládly již celý svět.

Na evropském kontinentu stále působil východní vliv, buď útoky agresorů, a nebo šířením východní mentality a rozvracením západní kultury. Agresivním nájezdům dobytých se Evropa ubránila, ale podlehl vnitřnímu orientálnímu nepříteli. Německy mluvící lidé žili v mnoha monarchiích, takže se jim nepodařilo vytvořit moderní evropský národ. Sjednocení byli orientálně řízenou pruskou monarchií a stali se nesvobodným lidem (das Volk). Tento lid byl prohlášen za rasově vyšší „panský národ“ a tak vznikl německý nacismus, agresivní šovinismus, což není nacionalismus, oprávněná to péče o rozvoj národa. Nacionalismus se může sice zvrhnout v šovinismus a neoprávněně může být považován za vlastenectví. Nerozlišování tak rozdílných pojmů vede k mnoha nedorozuměním. Také lid carského Ruska nedokázal vytvořit národ. Evropa ohrozila lidstvo ideologiemi: německým nacismem, ruským komunismem, italským fašismem, francouzským a anglickým mnichovanstvím.

Evropské dědictví však nebylo úplně vykořenněno. Princip duality politické a duchovní moci, který dal Evropě dynamiku rozvoje, našel svou obnovu ve vztahu evropského národa a nositelů vládní moci. V některých státech vznikly národy, nové dějinné subjekty, které se nezakládají jako již předem dokonalé státy a města. Ale pod vlivem dějinnosti Starého zákona se rozvíjí národní vědomí lidí, kteří se osvobozují od pasivního podřizování se osudu. Vědomí možnosti svobodně tvořit dějiny se postupně rozšiřuje na všechny občany, a tak se utváří demokratický národ, který umožňuje jednotlivcům prožívat duchovní jednotu, tak jako tomu bylo v církvi prvního tisíciletí, a obdobně v národním zájmu omezovat škodlivá jednání a naplňovat svůj život vlastenectvím.

V současné době však Evropa nemá k dějinám tvořivý vztah, protože prožívá minulost jako cosi překonaného, a nikoliv jako to, co je nutno stále nově prožívat, aby z toho vzešly nové plody. Žádá si to evropské dědictví, které je společným objevem dovednosti kultivovat lidi a uměním z nich vytvářet humanitní demokratické národy. Sjednocení lidstva agresí a centralizací, jak se nejednou prokázalo, nemůže uspět. Jedině humanisticky a demokraticky rozvíjené národy mohou uskutečnit nenásilnou integraci lidstva. Evropská unie má jedinečnou příležitost stát opět v čele lidstva, zahájí-li světový proces nenásilné integrace národů.

Když zavřete do místnosti dva ekonomy, dostanete dva různé názory, pokud ovšem jeden z nich není Lord Keynes, v takovém případě dostanete tři zcela různé názory.

Winston Churchill

Dvě koncepce – dva rozdílné postoje. To byla charakteristika konference v Bretton-Woods, jejímž výsledkem bylo vytvoření brettonwoodského systému měnových kurzů, založení Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. Na opačných stranách pomyslného „bojiště“ zde stáli John Maynard Keynes a Harry Dexter White, jako představitelé rozdílných návrhů poválečného uspořádání. Byly jejich pohledy však natolik odlišné? Oba si přáli takový mezinárodní měnový systém, jehož základem by se stala instituce, která by zaručila spolupráci ve finanční oblasti a vedla k trvalé stabilitě při volné měnové konvertibilitě. Britský (Keynesův) plán předpokládal vytvoření Mezinárodní clearingové unie, zatímco americký (Whitův) plán představil návrh na vytvoření Stabilizačního fondu. Na první pohled podobné koncepce se však lišily v mnoha bodech, které vyplývaly i z odlišného postavení obou zemí v poválečném světě. Proti sobě zde stály Spojené státy, které ze své pozice vítělské země kladly důraz na úlohu zlata v mezinárodním měnovém systému, zatímco zadlužená Velká Británie přisuzovala tomuto drahému kovu jen velmi okrajovou úlohu.

Výsledná Dohoda z Bretton-Woods byla kompromisem mezi oběma hlavními plány, nicméně Britové v čele s Keynesem museli ve svých ústupcích zajít mnohem dál, nežli americká strana. Proč byl tedy Keynes tak neúspěšný?

„*Je pravdou, že mají pytle peněz, ale my máme mozky,*“¹⁾ zašeptal Lord Halifax Lordu Keynesovi při jednání v Washingtonu, které předcházelo vlastní konferenci v Bretton-Woods. Obecné povědomí o konferenci v Bretton-Woods bylo takové, že pouze Britové měli ty správné představy o vytvoření mezinárodní měnové instituce a její struktury, které vyplývalo již z toho titulu, že v jejich čele stál největší ekonom 20. století – John Maynard Keynes (později Baron Keynes of Tilton). Na druhou stranu oplývaly Spojené státy něčím, co Velká Británie postrádala – ekonomickou silou. A nejen to, ale uměly i tuto ekonomickou sílu správně využít.

Harry Dexter White a John Maynard Keynes, představitelé odlišných velmocí, ale v mnoha otázkách i odlišných názorů – to byli dva muži, kteří stáli na protilehlých stranách jednání. Harry Dexter White, diplomat a zástupce americké vize poválečného uspořádání, který od roku 1934 půso-

Pane Keynesi, prohrál jste!

RENATA
MUDROVÁ

bil v US Treasury, kde se vypracoval na místo asistenta tajemníka (1945), na které 1. 5. 1946 rezignoval, aby se mohl stát prvním generálním ředitelem Fondu. K 1. 6. 1947 se vzdává i této pozice a umírá o rok později – 16. srpna 1948. Na druhé straně „bojiště“ stojí John Maynard Keynes jako představitel britské koncepce, brisní ekonom, člověk s brilantní kariérou a uznávaným postavením, působící od července 1940 až do své smrti 21. 4. 1946 jako čestný poradce British Treasury.

Z názorového hlediska měli Keynes a White na většinu ekonomických otázek podobný názor, oba byli v tom nejzdravějším smyslu slova „keynesiánci“. V oblasti domácí makroekonomické politiky se přiklínili k aktivnímu používání kontra-cyklických politik k udržení vysoké úrovně zaměstnanosti. Z mezinárodního hlediska preferovali za účelem podpory volného obchodu zboží a služeb pevné, ale přizpůsobitelné měnové kurzy, které by byly zaštitěny určitým stupněm kontroly nad kapitálovými toky. Na druhou stranu se však neshodli v mnoha specifických záležitostech týkajících se především poválečného uspořádání. V případě platebních bilancí byl White více realističtější, neboť kladl větší důraz na cenovou stabilitu a finanční disciplínu, ale možná to bylo i proto, že Keynes byl nucen bojovat na „vzdálenějším bojišti“, aby Velká Británie neztratila příliš mnoho kontroly nad svými financemi.

Vznik Mezinárodního měnového fondu

V září a říjnu 1943 se konala ve Washingtonu řada devíti jednání mezi americkou stranou vedenou Whitem a britskou stranou vedenou Keynesem, jejichž předmětem byly oba plány. Výsledkem těchto jednání bylo vytvoření tzv. „Joint Statement by Experts on the Establishment of an International Monetary Fund“, nebo-li Společné stanovisko expertů na vytvoření Mezinárodního měnového fondu.²⁾ Již v průběhu těchto jednání za účasti obou stran bylo jasné, že převažuje stanovisko Spojených států. Ačkoliv byly formálně diskuse vedeny o obou koncepcích, jak Stabilizačním fondu, tak Clearingové unii, velmi brzy přešly více méně na citování paragrafů z Whitovy koncepce Stabilizačního fondu [Horsefield 1969, s. 58]. Zároveň se objevilo asi 14 bodů, na něž obě strany měly různé názory³⁾ [Horsefield 1969, s. 57]. „Společnému stanovisku“ se dostalo posléze několikerych přepracová-

ní, která vyústila v určitou konvergenci názorů.

V dubnu 1944 se definitivně rozhodlo o konání konference v Bretton-Woods, které předcházelo však ještě užší kolo jednání konané v Atlantic City v červnu 1943 za účasti Spojených států a delegací dalších 13 zemí. Vlastní jednání v Bretton-Woods započala 1. července 1943 za účasti 44 vlád a byla zakončena 22. července 1944, kdy reprezentanti všech delegací podepsali „Final Act“ zahrnující články Dohody („Articles of Agreement“) Fondu a Banky a řadu dalších rezolucí, jež vytvořily podstatu poválečného uspořádání a na jejichž základě byl vytvořen brettonwoodsý systém. Články Dohody v mnoha věcech přesahovaly Společné stanovisko („Joint Agreement“), na kterém byly původně založeny. Ačkoliv se jedná o kompromis, byla to především Whitova koncepce, která vtiskla ráz konečnému dokumentu.

Proč zrovna White, a ne právě Keynes?

Po zkušenostech s fungováním brettonwoodskeho systému můžeme říci, že Keynesova koncepce Clearingové unie byla v určitém smyslu prozíravější, neboť kladla větší důraz na požadavek likvidity⁴⁾ a symetrie⁵⁾ systému. Problémem však byl fakt, že v sobě nesla známky něčeho nového, s čímž tehdejší svět neměl velké zkušenosti. Zkušenosti s aplikovanými dvoustrannými či vícestrannými clearingy se daly na Keynesem navržený celosvětový clearing aplikovat jen částečně [Němeček 2000, s. 71]. Kamenem úrazu však byla ignorace dominantního postavení amerického dolaru, přes kterou se Spojené státy, coby klíčový hráč ve válkou zničeném světě, nehodlaly přenést. Toto byl pravděpodobně jeden z důvodů, proč byla nakonec Keynesova koncepce odsunuta do pozadí. Na druhou stranu, Keynes již v přípravných fázích rozpoznal, že hlavní cíle Clearingové unie se dají v podstatě dosáhnout i formou Stabilizačního fondu, a již na zmíněných jednáních ve Washingtonu muselo být Keynesovi i britské delegaci jasné, že budoucí „Joint Agreement“ bude diktován Whitovým plánem.

V porovnání s Keynesovou koncepcí nebral White v úvahu do velké míry otázku likvidity a symetrie systému jako celku, což se později ukázalo být osudné brettonwoodskeho systému. Na druhou stranu však jeho pohled konkrétně na ne-

bezpečí nestability byl souměrnější, nežli názor Keynesův. Tím mám na mysli Whitovo mínění, že žádná země by neměla vytvářet přílišné úvěry, ale zároveň by neměla trpět ani jejich nedostatkem [Část II, čl. 2]. Tato symetrie však je myšlena pouze ve smyslu relativním ke Keynesově plánu. Whitův plán uvažoval v konečném důsledku mnohem přísnější disciplinární opatření na deficit, nežli na přebytky, to však neznamená, že by se jednalo o vytvoření takového systému, ve kterém by země mohly kumulovat přebytky bez jakýchkoliv nákladů. Podíváme-li se na jeho koncepci s nadhledem, nejednalo se prakticky o nic jiného než o oficiální zavedení toho, co již ve světě od poloviny třicátých let de facto existovalo – o standard zlaté dolarové devizi. Jeho koncepce vlastně zahrnovala částečné navázání na Tripartitní dohodu o dodávkách zlata mezi ústředními měnovými institucemi za cenu 35 USD za 1 oz. ryzího zlata, kterou podepsaly vlády měnově nejvýznamnějších států v roce 1936. Z tehdejšího pohledu byla Whitova koncepce pravděpodobně realističtější, neboť vycházela z již existující situace, kterou se jen snažila precizním způsobem mezinárodněprávně upravit [Němeček 2000, cit. s. 71].

Keynes narazil u Whita na několika frontách. Jednak se White neztotožňoval s britskými návrhy ohledně poválečné finanční pomoci, chápal sice finanční potřeby Velké Británie a s ní spojené úvěry, ale nesouhlasil s jejich předloženou výší z britské strany a už vůbec ne s tak velkorysími podmínkami. Podporoval postupné odblokování librových zůstatků, ale chtěl vše zakončit bez zbytečných průtahů. Nikdy neuznal oprávněnost obchodních preferencí britského impéria, ani měnové restrikce, které je podporovaly, a nikdy by neakceptoval politiku podporující dovozy, aniž by nebyla vyvážena otevřením světových trhů pro americký export. Keynes ovšem neměl ze své pozice nejmenší šanci vyhrát všechny tyto bitvy. Navíc dával především důraz na bilaterální vztahy se Spojenými státy při zachování britských obchodních preferencí, zatímco White byl zcela opačného názoru a preferoval multilaterální a otevřený systém. Je možné, že kdyby byl Keynes zmocněn soustředit se jen na bilaterální vztahy na úkor obchodních preferencí či obráceně, mohl by možná získat mnohem více. Snaha vybojovat obě tyto bitvy byla však již díky jeho pozici, resp. pozici Velké Británie v poválečném světě, příliš velkým soustem.

Bez Bretton-Woods by nebyl Mezinárodní měnový fond, ale pokud jde o měnový systém, ten by byl takový, jaký v té době již prakticky byl – systémem standardu (zlaté) dolarové devizy. A oba plány? Každý z nich obsahoval mnoho hodnotných prvků, ale zároveň mnoho chyb. Konečná Dohoda sepsaná v Bretton-Wo-

ods byla v podstatě vylepšeným kompromisem mezi oběma koncepcemi. White se přirozeně snažil podporovat ekonomické zájmy Spojených států, tak jako Keynes se soustředil na zájmy britské. Fakt, že Whitova představa poválečného systému v konečných jednáních převažovala, byl daný nejen vyšší ekonomickou silou Spojených států, ale White – na rozdíl od Keynesa – chápal, že ekonomická i politická převaha Spojených států je závislá na multilaterálním systému volného obchodu. Keynes se na druhou stranu především snažil zachránit preference britského impéria a dával jednoznačně přednost bilaterálním vztahům se Spojenými státy, a to i přes americký odpor k takovému dvoustrannému systému. Tento rozpor a beznadějná Keynesova pozice byly další příčinou, proč již od počátku byla jeho koncepce odsouzena k neúspěchu. A tak nezbyvá než říci: „Pane Keynesi, prohrál jste!“

renata.mudrova@volny.cz

Použitá literatura:

Němeček, E.: Mezinárodní měnový systém: otázka konvertibility, stability a likvidity, Karolinum 2000.

Horsefield, J., K.: The International Monetary Fund 1945–1965, Volume I-III., IMF Washington D.C. 1969.

Marková, J.: Mezinárodní měnové instituce, Oeconomica VŠE Praha 2002.

Skidelsky, R.: J., M., Keynes: Fighting for Freedom 1937–1946, Viking 2000.

Skidelsky, R.: J., M., Keynes: The Economist as Savior, 1920–1937, London: MacMillan Cambridge University Press 1992.

Boughton, J., M.: Why White, Not Keynes? Inventing the Postwar International Monetary System, IMF WP/02/52.

Moggridge, D.: The Collected Writings of J. M. Keynes, Volume XXV, Activities 1940–1944, Shaping the Post-War World: The Clearing Union, MacMillan Cambridge University Press 1980.

Kubišta a kol.: Mezinárodní ekonomické vztahy, HZ Editio 2000.

Gardner, R., N.: Sterling-Dollar Diplomacy in Current Perspective: The Origins and the Prospects of Our International Economic Order, New York, Columbia University Press 1980.

¹⁾ „It's true they have the money bags. But we have all the brains“ [Gardner 1980, p. xiii].

²⁾ Tento název však byl přijat až v lednu 1944, kdy ho akceptoval i White.

³⁾ Mezi nejdůležitější příčiny nesouladu názorů mezi oběma stranami patřila především výše kvóty, změna v hodnotě unitas, poskytování úvěrů a otázka nedostatkové měny.

⁴⁾ Systém musí mít k dispozici dostatečně rostoucí objem mezinárodních platidel a prostředků tvorby rezerv [Němeček 2000, str. 65].

⁵⁾ Výhody, rizika i povinnosti vyplývající z existujícího systému mají být stejnou měrou rozloženy na všechny měny a systém má nutit účastníky k odstraňování nejen schodků, ale i přebytků platebních bilancí [Němeček 2000, str. 65]. V případě Keynesa se v tomto ohledu jednalo především o donucení odstraňování debetů a kreditů jejich úročením.

Hnutí Hizbullah

YVONA ŠABACKÁ

V dnešní době je terorismus bohužel více než aktuální téma. Po 11. září 2001 zařadila vláda Spojených států amerických hnutí Hizbullah na seznam teroristických skupin Blízkého východu. Ráda bych čtenáře seznámila s tímto hnutím podrobněji, tj. vznikem hnutí, jeho ideologií, polem působení, akcemi a činnostmi, názory okolí na hnutí, názory hnutí samotného na vývoj nejen v Libanonu, transformaci hnutí v politickou stranu po ukončení občanské války v Libanonu. Proces přeměny náboženského, militantního odbojového hnutí v reformní náboženskou politickou stranu se sociálním programem bývá v dnešní době předmětem mnoha diskusí.

Vznik, důvody a okolnosti vzniku

Hizbullah, Strana Allahova, je charakterizována jako jedno z nejvýznamnějších nezávislých hnutí na Blízkém východě, které bylo založeno v důsledku izraelské vojenské invaze do Libanonu¹⁾ v roce 1982. Hizbullah sdružuje radikální šíitské skupiny a organizace hlásající se k Chomejního ideologii, kterým iránská vláda poskytovala významnou finanční, ale i vojenskou pomoc.

Původním cílem Hizbullahu bylo vytvoření nezávislého islámského státu Libanon, osvobozeného ode všech cizích vlivů jak Západu, tak převážně od Izraele, který až do května 2000 okupoval území jižního Libanonu. Přijetím tzv. iránské doktríny mělo být tohoto osvobození dosaženo. Koncem roku 1982 iránská vláda poslala do Libanonu několik členů Íránské revoluční gardy, kteří měli za úkol být nápomocni při zakládání revolučního islámského hnutí. Jeho členové by se tak účastnili Svaté války, tzv. džihádu, vedené proti státu Izrael. Centrum hnutí Hizbullah bylo ustanoveno v údolí Bekaa u města Ba'albek. Své skupiny hnutí zakládalo ve městech a vesnicích po celém území Libanonu. Mezi náplň hnutí patřilo mj. vytváření bojeschopných vojenských jednotek stejně jako odbojových skupin proti okupantům.

Zpočátku se Hizbullah formoval jako organizace působící na lokální úrovni, která byla vedena regionálními funkcionáři. S rozvojem organizační struktury hnutí za syrské a iránské asistence soustředil Hizbullah svou militantní síť zejména do oblasti údolí Bekaa. Poté se jeho ozbrojené milice začaly rozšiřovat do šíitských čtvrtí jižního a západního Bejrútu a dále pak na jih Libanonu. Velká skupina aktivistů hnutí a jejich členů pochází i dnes právě z těchto tří výše vyjmenovaných oblastí. Samotné organizaci upevnění hnutí stejně jako finanční a vojenské vybavení se datuje rokem 1985.

Duchovním otcem hnutí byl šejk Muhammad Hussein Fadlallah, který zároveň vystupoval jako muršid²⁾ šíitské komunity v Libanonu. Generálním tajemníkem hnutí

a vedoucím představitelem je šejk Sayyed Hassan Nasrallah.

Šíité v Libanonu

Historické kořeny šíitské komunity spadají převážně do oblasti jižního Libanonu a údolí Bekaa. Za nadvlády Osmanské říše byli šíité rekrutováni do osmanské armády. Často se jimi pohrdalo za jejich náboženské učení, které se odlišuje od náboženství sunnitů.³⁾

Se založením nezávislého libanonského státu roku 1943 patřili šíité ke třetí nejpočetnější skupině libanonského obyvatelstva (za maronity a sunnity). Podle ústního tzv. Národního paktu, kterým byla rozdělena politická moc na základě náboženského vyznání, vykonává funkci předsedy parlamentu právě šííta. Toto rozdělení státní moci, tedy Národní pakt platí v Libanonu dodnes. Ovšem v praxi měla šíitská reprezentace malý politický vliv. Během čtyřicátých let 20. století většina z nich pracovala v zemědělství, negramotnost šíitského obyvatelstva v Libanonu byla charakterizována jako jedna z nejvyšších. Po vytvoření státu Izrael v květnu 1948 přišlo do Libanonu mnoho palestinských uprchlíků. Ti se stali zejména v Bejrútu zdrojem levné pracovní síly a šíité byli nuceni odejít za prací do zemědělské oblasti údolí Bekaa a na jih Libanonu.

Proces modernizace v padesátých a šedesátých let 20. století přinesl rozvoj průmyslu, dále pak zejména sektoru služeb a systému vzdělávání. Libanonu se začalo říkat Švýcarsko Blízkého východu a Bejrútu Paříž Orientu. To vše vytvořilo podmínky pro zvýšení politizace a politické mobilizace šíitské komunity, kdy se počet šíitského obyvatelstva rychle zvyšoval. Většina šíitů tak přicházela do Bejrútu za prací nebo odcházela přímo do zahraničí (Afrika, země Perského zálivu).

Období šedesátých let 20. století je charakterizováno kromě rozvoje libanonského hospodářství růstem militantního sekularismu, kdy se mnoho šíitů připojovalo k radikálním skupinám slibujících reformu a revoluci.

V roce 1974 před vypuknutím občanské války v Libanonu vzniklo šíitské hnutí, známé pod názvem Amal (česky Naděje), které bylo založeno duchovním Musou al-Sadrem. Lze říci, že Al - Sadr podnítil šíitskou komunitu k další politické aktivitě. Avšak během občanské války v Libanonu hnutí Amal a jeho činnost byly utlumeny. Amal nepatřil k vojenským milicím. Oživení jeho politické činnosti přišlo v roce 1978. Za občanské války palestinské oddíly používaly šíitské obyvatelstvo jižního Libanonu jako živé terče pro své vojenské operace vedené proti Izraeli. Proto hlavním *raison d'être* Amalu se stala tzv. bezpečnost obyvatelstva, tj. uchránit šíitské civilisty od některých palestinských skupin bojujících proti izraelské armádě.

Rok 1979 znamenal změnu režimu v Íránu, kde se k moci dostal Ajatollah Chomejní. S novým režimem se změnil i názor na hnutí Amal a Írán začal podporovat spíše nepřítele a soky Amalu.

Koncem sedmdesátých let 20. století se Amal charakterizoval jako jedna z nejdynamičtějších politických sil šíitské komunity působících v jižním Libanonu, jež se těšily velké podpoře Sýrie. V té době byly roztržky mezi Amalem a palestinskými oddíly časté. Izraelská vojenská invaze do Libanonu v roce 1982 vedla k evakuaci palestinských ozbrojených sil a mnoho Libanonců doufalo v ukončení bojů v Libanonu. Avšak naděje, že vnitřní konflikt bude zastaven a šíitská reprezentace tak nabude většího podílu na politické moci, nebyla skutečně na stejné jako žádná jiná politická reforma. Za účasti Spojených států amerických, které podporovaly izraelskou vojenskou invazi do Libanonu, byl novým libanonským prezidentem zvolen Bašir Gemayel, zaměřující se spíše na upevnění moci maronitů než reformu politického systému jako vůbec. Tyto skutečnosti vedly Amal ke zvýšení aktivity. Po stažení amerických, francouzských, britských a italských sil z Bejrútu měl Amal pod svou kontrolou jižní část hlavního města. V jižním Libanonu členové Amalu vystupovali jako část národního odporu v boji proti izraelské okupaci a agresi. Vrchol moci dosáhlo hnutí Amal v roce 1985, kdy již existovalo hnutí Hizbullah, obviňující Amal z kolaborace s Izraelem a se Spojenými státy americkými. Hizbullah, založen v roce 1982, od samého začátku vystupoval jako velice dobře řízená organizovaná jednotka, ve které působili i íránské poradcí. Přes nařčení z korupce, nevykonnosti a slabého vedení si Amal udržel své politické pozice během dlouhotrvající občanské války převážně mezi venkovským obyvatelstvem jižního Libanonu. Po skončení války na počátku devadesátých let 20. století se předsedou národního parlamentu stal právě vedoucí hnutí Amal Nabih Berri. Hnutí Amal, které stálo několik roků mimo politickou národní scénu v Libanonu, se tak dostalo do jejího vedení. Mírové dohody uzavřené roku 1989 v saúdsko-arabském městě Taif, kterými byla ukončena občanská válka

v Libanonu, přinesly potvrzení Národního paktu a šíitské komunitě zvýšení vlivu a její politické reprezentace v Libanonu.

Lze říci, že osmdesátá léta 20. století byla doprovázena vnitrošíitskými konflikty, a to mezi Amalem a Hizbullahem. Amal vystupoval jako téměř stabilní politická organizace, která během občanské války byla ochotna dostát určitým ústupkům a pro Sýrii a její vliv více přístupná a ovladatelná. Totéž nelze říci o Hizbullahu, který vystupoval ostřeji vůči syrskému vlivu a jehož vzorem byl spíše íránský stát. Tyto skutečnosti vedly mimo jiné k tomu, že Sýrie ne jednou podpořila Amal. Od roku 1989 existuje ústní tzv. Damašská dohoda, kterou měl být konflikt v rámci šíitské komunity ukončen. Hnutí Hizbullah dohodou respektoval hnutí Amal a jeho prvenství na šíitské politické scéně. Dodržením této dohody si směl Hizbullah ponechat své ozbrojené jednotky na libanonském území. Vzhledem k tomu, že hlavní politický vliv v rámci rozhodování v Libanonu má dosud Sýrie,⁴⁾ muselo hnutí Hizbullah přijmout fakt dominantního působení Amalu.

Přestože hnutí Amal podporovalo konfessionalismus, tj. rozdělení státní moci podle náboženského vyznání, a to vytvářením rozsáhlé ochranné sítě pro šíitské obyvatelstvo, nedokázalo si získat takovou podporu mezi šíity jako právě hnutí Hizbullah, které se těšilo velké popularitě šíitů poskytovaným

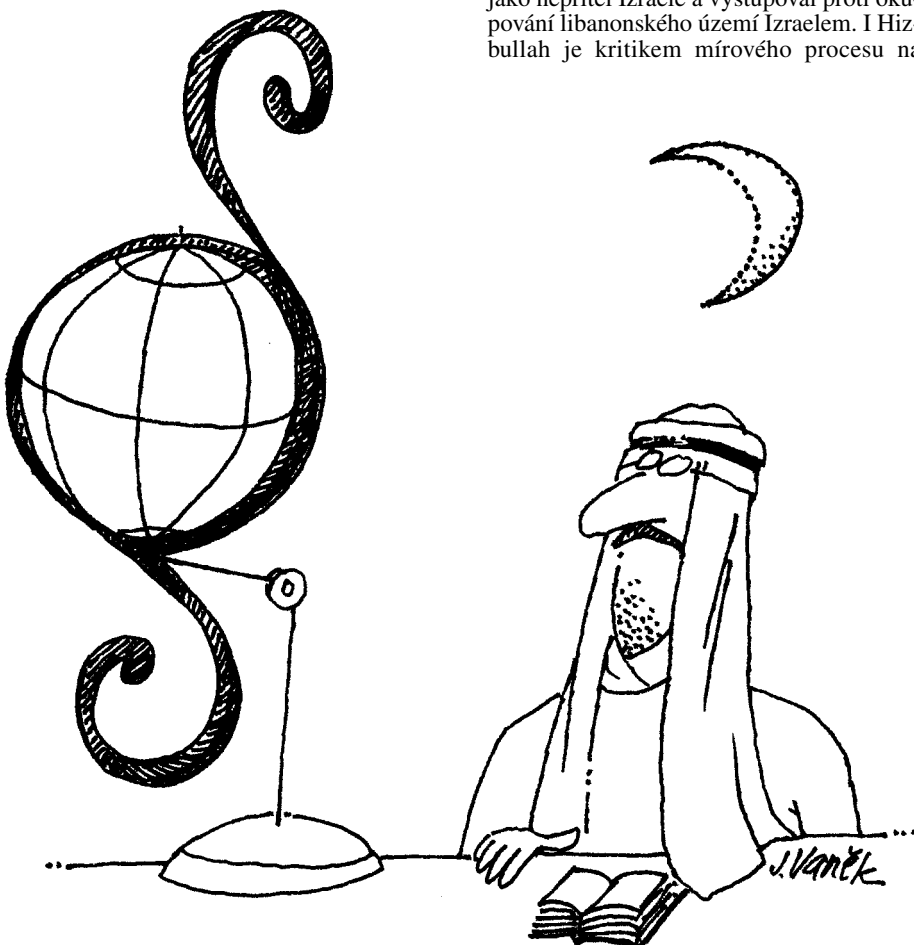
politického a velkého sociálního zázemí (budování infrastruktury, nemocnic, škol aj.) a prováděním významných odbojových operací. I když Amal získal své zastoupení v národním parlamentu při každých parlamentních volbách po ukončení občanské války, jeho pozice se stávají v dnešní době slabší.

Ideologie a vztahy

Základem ideologie hnutí Hizbullah byla do konce osmdesátých let 20. století názorová ideologie íránského vůdce Ajatolláha Chomejního, tj. ustanovení panislámské republiky vedené duchovními a kněžími. Pouze v první politické platformě hnutí z roku 1985 se hovořilo jako o jediném možném řešení libanonské krize právě vytvoření islámské republiky, která může zajistit spravedlnost a rovnost pro všechny libanonské občany. Dalším základním cílem hnutí byl boj proti imperialismu a oproštění Libanonu od jeho vlivu, tj. kompletní stáhnutí amerických, francouzských a dalších armád z libanonského území. Avšak hlavním cílem hnutí zůstával odsun izraelských vojenských oddílů z Libanonu, ke kterému došlo až v květnu 2000.

V důsledku dodržování vytyčených cílů byly militantní a odbojové aktivity hnutí směřovány proti agresorovi, tj. izraelské (IDF) a jiholibanonské armádě (SLA), spolupracující s Izraelem, při kterých Hizbullah hlásal íránskou ideologii.

Írán se po více než deset let prezentoval jako nepřítel Izraele a vystupoval proti okupování libanonského území Izraelem. I Hizbullah je kritikem mírového procesu na

Blízkém východě a dosud odmítá podporovat jakékoliv přímé nebo nepřímé jednání s Izraelem.

Avšak lze říci, že během devadesátých let 20. století se vztah mezi hnutím a Íránem začal měnit. Úzký vztah, který od vzniku Hizballahu trval a Hizballah se těšil významné finanční podpoře ze strany Íránu, začíná ustupovat. V dnešní době hnutí finančně podporují spíše jeho příznivci. Vztahy mezi Libanonskou republikou a Íránem jsou charakterizovány jako dobré a kooperující.

Hizballah též udržoval užší pracovní vztah se Sýrií, která spoluprací s hnutím zvláště po ukončení občanské války na počátku devadesátých let 20. století podporovala. Ozbrojený, dobře organizovaný Hizballah, který dostávala pod svou kontrolu, tak mohla využívat ve vztazích s Izraelem a případně při mírových jednáních. Militantní útoky Hizballahu na okupovanou zónu jižního Libanonu sloužily syrským zájmům, tj. naléhání Damasku, aby Izrael stáhl svá vojska z Golanských výšin a jižního Libanonu. Hizballah, který se nechal pro své aktivity inspirovat protiamerickými výrocími Ajatolláha Chomejního, odsoudil Spojené státy americké a jejich proizraelskou a protiislámskou politiku. Není pochyb, že všechna tato jednání přinesla hnutí označení jako silně radikální a nebezpečné. Tomu napovídá i skutečnost, že se údajně Hizballah účastnil množství útoků a incidentů, zahrnující například útok na kasárna námořníků v Bejrútu v roce 1983, kdy přes 240 námořníků přišlo o život, dále pak časté únosy amerických občanů, bombový útok na americkou ambasádu v Bejrútu aj.

S podpisem Taifských dohod a začátkem syrských opatření a plánů na libanonském území byl Hizballah nucen přizpůsobit se syrskému diktátu. Syrský zájem na pokračování odbojových útoků v jižním Libanonu umožňovaly hnutí udržet si výjimečný status v rámci libanonského území jako jediné hlavní militantní síly, která nebyla dosud po skončení občanské války v Libanonu odzbrojena. Lze říci, že snahou Sýrie bylo též zabránit libanonské vládě v jakémkoli podnikání či omezování Hizballahu, a to pod záminkou, že Hizballah vystupuje jako jediná protisíla vůči izraelské okupaci jižního Libanonu. Na druhé straně vliv Sýrie na Hizballah se zvyšoval i za jiných okolností, když v zájmu Sýrie bylo utišit militantní ozbrojené akce v jižním Libanonu, například v lednu 1994, kdy došlo ke schůzce prezidentů Clintona a Assada.

Působení Hizballahu v jižním Libanonu

I když bývá hnutí označováno za extremistickou či teroristickou skupinu, je nutné poukázat na skutečnost, že za působení hnutí byla v Libanonu vybudována nemalá sociální základna, která tak nahrazovala chybějící vládní instituce, zajišťovala nejen požadavky a potřeby obyvatelstva jižního Libanonu, ale převážně jejich bezpečnost. Hizballah je bezpochyby jednou z nejvý-

konnějších a nejúspěšnějších politických stran v zemi. V oblastech, kde působí a kde má největší podporu mezi obyvateli, tj. jižní předměstí Bejrútu, část údolí Bekaa, zvláště Baalbek a jižní Libanon včetně města Nabatiya, významného šíitského střediska vzdělanosti, zajišťuje Hizballah množství služeb. Vybavení a zařízení nemocnic, jejichž výstavba nadále pokračuje, jsou zde hodnocena jako mnohem modernější než ve státních nemocnicích. Ošetření je lidem poskytováno bez ohledu na jejich náboženské vyznání. Pod vliv Hizballahu kromě zdravotní péče spadá i systém škol a vzdělanosti, další veřejné služby, výstavba bytů, a to nejen lidem, jejichž domovy byly zničeny během izraelských útoků. Rodiny, jejichž členové padli jako stoupenci Hizballahu v bojích za osvobození, dostávají od hnutí pravidelnou penzi a odškodnění. Hizballah se vyznačoval exkluzivním zastupováním v oblasti mediální, vojenské a územní.

Hizballah tedy vystupoval jako ochránce jihu, jehož cílem bylo osvobození libanonského území od izraelské okupace, a zároveň svými sociálními aktivitami se snažil budovat a udržovat budoucí politickou podporu a voliče. Po uzavření Taifských dohod prochází Hizballah procesem transformace. Od roku 1989 se hnutí začalo připravovat na období po národním odboji s nadějí, že osvobození jihu mu zajistí vyšší politickou podporu.

Názory okolí na transformující se hnutí

Podle veřejného mínění v Libanonu je Hizballah částečně odpovědný za osvobození jižního Libanonu. Z důvodu nepřetržitého odporu hnutí vůči Izraeli bylo stažení izraelské armády neboli osvobození jižního libanonského území urychleno. Ovšem podle některých názorů nepřestává být Hizballah považován za fanatickou muslimskou stranu napojenou přímo na islámskou revoluci v Íránu.

Původním cílem této strany bylo vytvořit muslimský stát. V posledních letech v rámci procesu transformace, kterým hnutí prochází, se však od tohoto cíle ustupuje. Již před odsunem izraelských vojsk z jižního Libanonu se Hizballah aktivně začal zapojovat do politického dění v Libanonu. Pravidelně se účastní parlamentních voleb, kdy své zastoupení má v národním parlamentě a vládě. Podpora libanonské vlády Hizballahu je de facto určena syrským diktátem.

Ovšem ne všechny šíity lze spojovat s touto stranou. Šíitská komunita může být rozdělena do tří kategorií, tj. členové Hizballahu, Amalu a umírněnější šíité bez jakékoliv zahraniční či jiné podpory.

Vztah mezi šíity

Vztahy uvnitř této skupiny jsou charakterizovány jako velice křehké, a to ze tří důvodů. Prvním z nich je názorová různorodost na vizi budoucího Libanonu, druhým je otázka moci a kdo v rámci komunity bu-

de reprezentovat šíitské obyvatelstvo. Posledním důvodem je odlišnost názorů či vzájemné nedorozumění mezi členy Hizballahu a Amalu na straně jedné a umírněnými moderními šíity na straně druhé.⁵⁾

Vztah mezi Hizballahem a sunnity

Tento vztah je označován opět za velice nestabilní, a to v důsledku náboženských konfliktů a odlišností v pojetí víry. Jako další důvod lze uvést podporu sunnitů Saúdskou Arábií, šíitů Íránem.

I když obě strany využívají zahraniční finanční a politické podpory pro upevnění svých pozic, jejich smýšlení stejně jako ostatních skupin je prolibanonské.

Další konfesní skupinou žijící v Libanonu jsou drúzové. Zajímavostí je, že nikdy nelze spatřit drúzskou vesnici vedle šíitské, u nichž je soužití obtížné.

Hizballah a křesťané

Křesťany a umírněné šíity a ostatní vždy spojovala idea lepšího Libanonu, Libanonu otevřeného jak vůči Západu, tak i Východu, Libanonu jako brány Orientu. Pravdou je, že křesťané se více orientovali spíše na Evropu, zejména Francii, která se prezentovala jako ochránce maronitů. Tato orientace neměla za cíl vytvořit nezávislý libanonský stát odtržený od arabského světa, ale spíše pomoci ní hledali křesťané morální a politickou podporu proti muslimskému okolí, v němž měl islám rostoucí převahu. V dnešní době je vztah mezi hnutím a křesťany stabilní, i když křehký, zvláště poté, co se Hizballah začal integrovat do politického libanonského života. Hizballah respektuje křesťany a jejich politickou moc, neboť byli zvoleni za syrské podpory, která v Libanonu i nadále přetrvává.

Snahou Hizballahu je udržovat mírové vztahy se všemi komunitami žijícími v Libanonu.

ysabacka@hotmail.com

Použitá literatura a prameny:

O'Ballance, Edgar: Civil War in Lebanon 1975–92, Macmillan Press, London 1998.

Norton, Augustus Richard: Hizballah: From Radicalism to Pragmatism, Middle East Policy, Council, University of Texas Press, 1996, <http://www.mepc.org/norton58.htm>

Oficiální stránky Hizballahu, <http://www.hizballah.org>

<http://www.israel-mfa.gov.il>

Zprávy z deníků The Daily Star a L'Orient Le Jour.

¹⁾ Název vojenské izraelské operace Mír pro Galileu.

²⁾ Rozhodčí islámského práva.

³⁾ Nutno podotknout, že stejně jako libanonští šíité, tak i sunnité a ostatní náboženské frakce bojovali proti osmanské nadvládě.

⁴⁾ V dnešní době se na území libanonského státu stále držuje více než 30 tisíc syrských vojáků. Avšak syrská armáda zahájila přemístění svých vojsk z hlavního města do údolí Bekaa a hovoří se i o úplném stažení syrské armády z Libanonu.

⁵⁾ Hlavními důvody jsou vždy politická moc, získání co nejvíce hlasů.

Terorizmus ako osobitný druh vojny

**Globálny terorizmus predstavuje v súčasnosti najper-
traktovanejší fenomén komplexne spochybňujúci jed-
nu zo základných funkcií, ktoré plní štátny aktér – bezpečnostnú funkciu,
presnejšie rolu bezpečnostného garanta spoločnosti. Popri spochybnení tej-
to funkcie štátu však terorizmus získava tiež podobu fenoménu, ktorý negu-
je základné ľudské právo – právo na život.**

MARTIN SVIATKO

Aspoň v tomto svetle vníma uvedený fenomén drvivá väčšina verejnosti krajín opierajúcich sa o demokratickú formu vlády, ktorá si terorizmus asocjuje s horiacimi automobilmi, prípadne zničenými obchodnými strediskami po výbuchu nastrozenej bomby, alebo ešte častejšie s padajúcimi mrakodrapmi po zásahu leteckých dopravných prostriedkov. Počiatkový šok a nechápavé reakcie ľudí ako jeden z nepriamych výsledtov uskutočneného teroristického útoku sa postupom času menia na oprávnenú otázku, či sa konkrétnemu teroristickému útoku dalo vopred zabrániť.

Vďaka ťažkosti predvídať miesto, cieľ a prostriedky uskutočnenia konkrétného teroristického útoku sa terorizmus zaraďuje k takým politickým fenoménom, akými sú náhly výbuch revolučných udalostí, či neočakávaný pád diktátorských režimov. Práve neistota, domnienky a predpoklady o tom, *kedy* a *kde* dôjde k ďalšiemu teroristickému útoku, vytvárajú v danej spoločnosti určitý stav napätia, ktoré môže z pozície verejnosti vyvolať nielen tlak na zmenu tradičných politických hodnôt, ale i na hľadanie efektívnejšej stratégie boja proti terorizmu. V poslednej dekáde 20. a na začiatku 21. storočia sme tak svedkami toho, že hrozby globálneho terorizmu sa vďaka svojmu deštruktívnemu charakteru stávajú hlavnou súčasťou vojensko-politickej agendy štátov. Keďže sa nejedná o fenomén, ktorý by sa dotýkal len jedného štátneho aktéra, možno tiež pozorovať prehlbujúcu sa spoluprácu medzi štátmi v oblasti prevencie a boja proti globálnemu terorizmu.¹⁾ Úplne prvým a zároveň nepostrádateľným krokom v tomto reťazci je však percepcia terorizmu ako bezpečnostnej hrozby dynamického charakteru.

Dynamika terorizmu a nemennosť jeho definičnej identifikácie

Vznik medzinárodného terorizmu časovo ohraničený koncom 60. rokov býva dávany do súvisu s teroristickou činnosťou selektívneho charakteru niekoľkých palestínskych teroristických organizácií, ktorých aktivity sledovala politické ciele prezentované (otvorenou alebo skrytou formou) Jásirom Arafatom. Pre takéto obdobie politického medzinárodného terorizmu ako „donucova-

cieho zastrešovania revolučnými hnutiami, režimami alebo jednotlivcami z politických motívov“²⁾ stelesneného popri palestínskych teroristických organizáciách i mnohými európskymi sekulárnymi teroristickými skupinami, bolo popri prvku *selektivity* charakteristické i to, že čerpal svoju silu z povahy problémov vnútroštátneho politického systému, prípadne z politických problémov geografického regiónu. Nezasputiteľnú rolu v procese konštituovania medzinárodného terorizmu koncom 60. rokov zohral Blízky východ ako „dlhodobý dokázateľný a jeden z najnebezpečnejších zdrojov terorizmu v medzinárodnom spoločensťve“.³⁾ Úspešný vznik a rozvoj medzinárodného terorizmu teda bytostne závisel od vzrastajúceho významu politického terorizmu ako formy politickej participácie na politickom živote štátu, či už spomenutého regiónu. Spätnú väzbu v rámci vzťahu *vnútroštátny politický systém – medzinárodný terorizmus* možno vymedziť napríklad existenciou spoločných výcvikových táborov teroristických organizácií aktívnych v období 70.–80. rokov na území štátov severnej Afriky.

Reakcia vládnych politických elít západných štátov postihnutých fenoménom terorizmu, snád s výnimkou Veľkej Británie a Izraela, sa v tomto období podobala horeuvedenej nechápavej reakcii obyvateľstva zasiahnutého teroristickým útokom, usilujúc sa nájsť odpoveď voči terorizmu hlavne v koncepcii *odstrašenia* (Spojené štáty americké), či v budovaní protiteroristických jednotiek (kontinentálna západná Európa). Spolupráca štátov vznikala v atmosfére predchádzajúcich uskutočnených teroristických útokov a jej prehlbovanie bolo časovo zhodné s obdobím, kedy Sovietsky zväz a celková komunistická hrozba neboli „na programe dňa“. Na medzinárodný terorizmus ako *zámerné politicky motivované násilie namierené proti civilistom*, presnejšie na jeho vznik a materiálno-finančnú podporu, bolo zo slobodnej strany železnej opony pozerané ako fenomén, ktorého existencia súvisí s priebehom studenej vojny. Z tohto pohľadu potom politické elity západných liberálnych demokracií pristupovali k fenoménu politického terorizmu po dramatických spoločenských premenách z obdobia 1989–1991.

V období ďalšej vlny triumfu demokracie a liberalizmu sa síce začína hovoriť o asymetrických hrozbách ako hrozbách, ktoré budú dominovať v postbipolárnom období, ale televízne štáby prinášajúce zábery nočného Bagdadu z roku 1991 viedli k tomu, že tie boli prednostne vzťahované na Irak. Nástup *nového* terorizmu, predovšetkým náboženského a apokalyptického terorizmu sa tak odohral v bezprecedentnej tichosti. Boli to až krvavé udalosti, z Bombaja a New Yorku (v roku 1993), Oklahomy a Tokia (1995), ktoré poukázali na prítomnosť tohto *nového* terorizmu prostredníctvom etablovania skupín religiózneho charakteru. Základný problém, ktorý sa v súvislosti s presadením nového typu terorizmu objavil a na ktorý sa postupom času začalo poukazovať, bol ten, že akokoľvek rozdielne boli predchádzajúce prístupy k definovaniu politického terorizmu kreované v podmienkach 70. a 80. rokov, viac menej zodpovedali *tradičnému* terorizmu daného obdobia. I napriek rozdielnej percepcii terorizmu z pozície jednotlivých definičných prístupov, mali tieto prístupy spoločného menovateľa – a tým bol Jenkinsov postulát o záujme teroristov *nechať viacej prizerať ako mŕtvych*. Ako charakterizuje tento stav Bruce Hoffman – „dlho sme sa utešovali a len nedávno sme sa začali pýtať a debatovať o zmysle, že teroristi sa zaujímajú skôr o publicitu, ako o zabíjanie, a preto nepociťovali potrebu ani záujem zabíjať veľké množstvá ľudí“.⁴⁾ Takýto konceptuálny rámec terorizmu však v poslednom desaťročí 20. storočia vďaka udalostiam, ku ktorým došlo v uvedených veľkomestách, stratil svoju platnosť.

Povaha teroristických útokov z rokov 1993 a 1995 a taktiež i nasledujúce teroristické útoky (predovšetkým z 11. septembra 2001) namierené proti skupine obyvateľstva, ktorá vzhľadom na svoj charakter používa status civilistov, ako i požiadavka na vymedzenie nového konceptuálneho rámca terorizmu vedie predovšetkým v Spojených štátoch amerických k vzniku a preferovaniu relatívne novej percepcii terorizmu, ktorá by bezprostredne zodpovedala aktuálnemu charakteru globálneho terorizmu. Jedná sa o percepciu, ktorá stotožňuje terorizmus s osobitným druhom vojnového konfliktu.⁵⁾ Ústredným prvkom tohto prístupu je postulát, ktorý tvrdí, „že ak vojna je pokračovaním politiky inými prostriedkami, ako poznamenal Clausewitz, potom je terorizmus vojnou inými prostriedkami“.⁶⁾ Práve priblíženie uvedeného prístupu je predmetom tohto príspevku.

11. september ako predpoklad vzniku novej percepcie terorizmu

Feliks Gross v publikácii nazvanej *World Politics and Tension Areas* pojednáva v rámci histórie vojenstva o tzv. štyroch fázach vojny, kde prvá fáza reprezentuje obranné vojny, druhá fáza zastupuje náboženské a dynastické vojny, v tretej fáze dochádza k nacionálnym a medzietnickým

vojnám a nakoniec štvrtá fáza zodpovedá ideologickým vojnám. Fenomény ako *náboženstvo*, *národnosť* alebo *ideológia* dávajú predchádzajúcim vojnovým konfliktom „racionálny základ“. V zásade podľa Grossa môže štát a iba štát rozpútať vojnu.⁷⁾

Existuje samozrejme značné množstvo kritérií oddelenia vojny od terorizmu. Pravdepodobne základný rozdiel medzi vojnou a terorizmom spočíva v regulácii násilia. Tento rozdiel medzi uvedenými kategóriami prekonáva *nový*, neselektívny terorizmus predovšetkým tým, že neprikladá morálnym zábránam vo vzťahu k svojim kampaniam prakticky žiadny význam.⁸⁾ Ústredným bodom terorizmu je to, že útočí na tie časti obyvateľstva, ktoré by v (ideálnom) prípade vedenia vojnového konfliktu medzi dvomi vojnovými stranami (štátmi) nemali byť cieľom ozbrojených operácií. V súčasnosti sme svedkami, že terorizmus na prelome 20. a 21. storočia si berie civilistov za svoj terč čoraz častejšie. Nedeje sa tak z hľadiska počtu incidentov, ktorý má klesajúci trend, ale hlavne z hľadiska letálnosti teroristických útokov. V tejto oblasti možno pozorovať hlavne vzrastajúcu letálnosť útokov proti civilným osobám identifikovaných prostredníctvom štátneho občianstva USA. Udalosti z 11. septembra len podčiarkli skutočnosť, že občania USA sú najčastejším terčom teroristických akcií. A bolo to práve vysoké množstvo civilných obetí útokov z 11. septembra, ktoré začalo zohrávať rolu hlavného faktora vedúceho k následnému stotožneniu teroristických útokov s „aktom vojny“, ktoré učinil prezident Bush počas niekoľkých hodín po uskutočnení útokov.

Takýto postoj prezidenta Busha sa odvíjal predovšetkým od spočiatku vysokého odhadu ľudských strát, berúc na vedomie prekročenie prahu tisíc mŕtvych osôb, ktorý sa používa na označenie konfliktu za vojnu, čo v konečnom dôsledku predstavovalo jednu štvrtinu obetí útokov z 11. septembra.⁹⁾

Teroristický útok z 11. septembra nebol považovaný za akt vojny len z pozície administratívy prezidenta Busha, ale vďaka rozsahu a počtu civilných ľudských strát hlavne pri útokoch na Svetové obchodné centrum sa s prezidentovým postojom stotožnila veľká väčšina americkej spoločnosti. V postoji americkej verejnosti však možno pozorovať určitý prvok zotrvačnosti, viažuci sa k tradičným predstavám o neoddeliteľnosti vzťahu *štát – vojna – štát*, keďže za „aktom vojny“ z 11. septembra podľa americkej verejnosti okrem al-Kajdy figuroval i režim Saddáma Husajna. „V predvečer irackej vojny verilo 45 percent Američanov, že Saddám Husajn bol v 11. septembri osobne zainteresovaný“.¹⁰⁾

Na tomto mieste je potrebné podotknúť, že prakticky od samotného vzniku politického systému Spojených štátov bola geografická poloha tejto krajiny ponímaná ako faktor, ktorý zabraňuje zraniteľnosti USA. Kedykoľvek bol tento faktor prekonaný – či už sa jednalo o kráľovskú armádu britského

panovníka alebo o letectvo japonského císarstva, boli tieto operácie považované za akty vedenia, resp. za akty vyhlásenia vojny. V podstate možno hovoriť o nepísaných precedensoch, hlboko zakorenených v politickej mytológii americkej politickej kultúry, podľa ktorých mali byť posudzované akékoľvek iné operácie vedené proti Spojeným štátom, vyžadujú si životy občanov krajiny. Preto i keď bol 11. september vedený zvnútra USA bez využitia tradičných vojenských prostriedkov, bola to príslušnosť teroristov k organizácii *neamerickej povahy*, ktorá nakoniec viedla z pozície americkej vlády ako i verejnosti k identickému hodnoteniu 11. septembra ako aktu nevyhlásenej vojny vedenej proti Spojeným štátom. 11. september 2001 a z neho vyplývajúca traumatická skúsenosť asymetrickej zraniteľnosti potom zákonite viedli nielen k zmene preferencií politických hodnôt (bezpečnosť na úkor slobody) väčšiny americkej spoločnosti, ale taktiež i k pozmeneniu kontextu zahraničnopolitického rozhodovania Spojených štátov.¹¹⁾ Nasledujúca vojna proti terorizmu, ktorú prezident Bush priradil k hlavným zahraničnopolitickým prioritám svojej administratívy, však nebola jediným produktom udalostí z 11. septembra 2001. Bez ohľadu na všeobecnú medializáciu, akej sa jej dostalo, nie je vojna proti terorizmu ničím iným ako taktikou boja proti terorizmu. Taktikou, ktorá je odvodená od nového konceptuálneho rámca ohraničenia terorizmu, stotožňujúceho terorizmus s osobitným druhom vojnového konfliktu.

Prístup, ktorý prezentuje terorizmus ako osobitný druh vojnového konfliktu, nehľadá odpovede na otázku, či je možné viesť vojnu proti neštátnemu aktérovi, ale pýta sa, či môže neštátny aktér sám alebo s bližšie neurčenou podporou zo strany štátu, viesť vojnu proti najvyššie postavenému štátu z hľadiska vnútornej štruktúry svetového politického systému. 11. september nepredstavuje potom iba novú traumú americkej spoločnosti, ale predovšetkým poskytuje tak akademickým, vojenským a politickým kruhom súčasného hegemonu nekompromisný dôkaz o možnosti „úspešného“ vedenia takéhoto nového druhu vojny. Grossov postulát o možnosti začať vojnový konflikt len zo strany štátu tak v kontexte tohto nového konceptuálneho ohraničenia terorizmu v súčasnom období neplatí, i keď preukazoval svojou validitu v období vzniku medzinárodného terorizmu.¹²⁾

Špecifiká koncepcie terorizmu ako druhu vojny

Koncepcia stotožňujúca terorizmus s osobitným druhom vojnového konfliktu sa opiera predovšetkým o priblíženie toho, v akom svetle vnímajú teroristické organizácie seba samých a taktiež kampaň, ktorú vedú voči svojim domnelým či reálnym protivníkom. Jeden z amerických predstaviteľov tohto prúdu – Caleb Carr dáva do vzájomného súvisu aspekt *sebahodnotenia* te-

roristov so zlyhaním štátov bojovať proti fenoménu terorizmu tvrdiac, že: „Neúspechy posledných dvadsiatich rokov v konaní s terorizmom sa dostavili z dôvodu, že sme sa pokúšali jednať s teroristami ako kriminálnikmi, čím neboli. Môžeme si želať, aby boli kriminálnikmi, ale v ich vlastných myšliach a akciách sú vojakmi“.¹³⁾

I napriek súčasnému trendu, ktorý možno pri analýze vnútornej skladby teroristickej organizácie pozorovať – a tým je predovšetkým upustenie od kreovania teroristickej organizácie podľa modelu preferujúceho rigidnú hierarchickú štruktúru, zdôrazňuje tento prístup podobnosť medzi teroristickými organizáciami ako neštátnymi subjektami a modelom armádnych štruktúr štátnych aktérov. Prvok podobnosti nespočíva iba vo vedení bojových operácií proti definovanému okruhu nepriateľov, ale tiež v bojovej, logistickej a ideologickej príprave, ktorá samotnému boju predchádza. A samozrejme, figuruje tu i prvok obrany tých sfér, ktorým pripisujú teroristické organizácie životný význam a ktoré predstavujú jeden z fundamentálnych dôvodov vedenia svojich kampaní.

„Členovia takých súčasných skupín, ako je Hizballáh, Islamský Džihád a al-Kajda, veria, že sú obrancovia islamského štátu alebo kráľovstva vo všeobecnom zmysle, a iste sa domnievajú, že toto kráľovstvo je vo vojne so Spojenými štátmi“, pričom „takéhoto nepriateľa musíme považovať za armádu, i keď to nie je v súlade so západným poňatím armády...“.¹⁴⁾

Osobitnosť terorizmu ako druhu vojnového konfliktu nespočíva iba v civilnom charaktere cieľa, ale napríklad i v tom, že terorizmus ako druh vojny funguje bez jedného z tradičných elementov vojny prebiehajúcej medzi štátmi, ktorým je vyhlásenie vojny. Absenciou tohto prvku, ktorá sa pri pohľade na vojny vedené medzi štátmi v poslednom desaťročí minulého storočia už beztak stáva skôr pravidlom ako výnimkou, si terorizmus bezpochyby udržiava výhodu prekvapenia na svojej strane. Preto je prvok vyhlásenia vojny substituovaný buď reálnymi teroristickými útokmi, ako napríklad z 11. septembra, alebo aktivitou, ktorá by k samotnému uskutočneniu teroristických útokov mohla viesť. Za ňu je napríklad považované otvorené vyhlásenie teroristických skupín o hľadaní zbraní hromadného ničenia a dôkazov, ktoré potvrdzujú aktivitu teroristických skupín na tomto poli.

V nadväznosti na operačné možnosti nového terorizmu vyplývajúceho z potenciálneho vlastníctva zbraní hromadného ničenia možno hovoriť o mimoriadne vysokom vývojovom stupni terorizmu. Padnutie zbraní hromadného ničenia do rúk teroristov a taktiež z dôvodu neúčinnosti efektu odstrašenia voči v súčasnosti teritoriálne dekoncentrovaným nadnárodným teroristickým organizáciám je potrebné zabrániť, a to tým, že boj proti terorizmu sa preniesie z defenzívnej polohy do polohy ofenzívnej. Povedané presnejšie, ide o eliminácie terorist-

tickej hrozby ešte predtým, ako táto hrozba získa reálny a aktuálny charakter. Práve tu preferuje koncepcia stotožňujúca terorizmus s vojnou nezastupiteľnú rolu armády

v okruhu aktérov boja proti terorizmu, ktorá na základe relevantných informácií spravodajských služieb stojí v popredí vojny proti terorizmu. Tá potom nie je nič iné ako vojenská odpoveď proti terorizmu ako osobitnému druhu vojny.

Už uvedený vysoký vývojový stupeň súčasného globálneho terorizmu sa neprejavuje iba použitím zbraní hromadného ničenia (Tokio 1995), prípadne trvalou snahou o získanie uvedeného druhu zbraní. Prejavuje sa napríklad aj tým, že si súčasný globálny terorizmus môže dovoliť vybrať krajiny svojho budúceho pôsobenia. Hlavným kritériom tohto výberu je samozrejme politická a ekonomická nestabilita celého spoločenského systému štátu, ktorá súvisí s otázkou vzniku a existencie územných oblastí štátu nenachádzajúcich sa pod kontrolou vládnych autorít. O povahe súčasného globálneho terorizmu však vypovedá i skutočnosť, že to nie sú len krajiny tretieho sveta, ktoré sa stávajú destináciou teroristických skupín. Stále častejšie sme svedkami pôsobenia jednotlivcov, či dokonca celých sietí malých skupín napojených na náboženské teroristické organizácie v rámci krajín vykazujúcich dynamický rast ekonomík a vyznačujúcich sa stabilitou svojich politických systémov. S určitou dávkou zjednodušenia teda možno konštatovať, že kým terorizmus 70. rokov „vyrastal“ z určitej krajiny, resp. regiónu, dnes je prakticky na ňom, kde sa usadí.

A nakoniec v tomto prístupe možno tiež spozorovať aspekt, ktorý v americkom poňmaní politického terorizmu a boja proti nemu počas posledných tridsiatich rokov výrazne absentoval. Nóvum percepcie terorizmu ako osobitného druhu vojny sa prejavuje okrem uvedených charakteristík i v tom, že sa po prvý raz v oficiálnom dokumente – akým je Národná stratégia pre boj s terorizmom USA, hovorí o tom, že „žiadna príčina neospravedlňuje terorizmus“.¹⁵⁾ V tomto konštatovaní sa nezrkadlí iba vplyv postbipolárneho liberálneho prostredia, presnejšie jeho presvedčenie

o tom, že jediným oprávneným druhom politickej participácie je *nenásilnosť* politickej participácie. Predchádzajúce konštatovanie ponúka predovšetkým priestor pre reflexiu celej rady chýb z minulosti najmä vo vzťahu k podpore subjektov opierajúcich sa o taktiku politického terorizmu. Za všetky príklady postačí ten, ktorý sa dotýka vzťahu Spojených štátov a ich podpory mudžahedínov v boji proti ZSSR z čias afgánskej občianskej vojny, resp. vzťahu islamských veteránov tejto vojny a kreovania náboženských teroristických skupín. Poňatie terorizmu ako druhu vojny tak nevyhnutne implikuje potrebu opustiť paradigma *one man's terrorist is another man's freedom fighter*, tak príznačné pre obdobie studenej vojny.

Záverom

Prezident Bush počas svojej návštevy vo Veľkej Británii na margo bezpečnostnej funkcie štátu a jej spochybňovania hovoril o ľuďmi zverenej povinnosti brániť ich. Z tohto pohľadu sa tak prezidentove stotožnenie teroristických útokov z 11. septembra 2001 s aktom vojny neukazuje byť náhodné. Naopak, možno konštatovať, že Spojené štáty sa vďaka kvalitatívnemu skoku, ktorý dosiahol globálny terorizmus v kontexte svojich opcií a schopností počas posledného desaťročia, snažia čeliť tejto situácii predovšetkým prostredníctvom vojenských operácií, vyplývajúcich z nového konceptuálneho ohraničenia terorizmu. Či sa pri označení terorizmu za vojnu jedná o skutočné zachytenie esencie súčasného globálneho terorizmu, alebo ide o koncepciu, za ktorú sa možno skryť z dôvodu *nezrozumiteľnosti* motivácie, správania a záujmov predovšetkým religióznych teroristických skupín, však ukáže až ďalší vývoj. Na druhej strane však stotožnenie terorizmu s vojnou ukazuje aspoň v prípade Spojených štátov, ako dokážu traumatické skúsenosti vyplývajúce zo symetrických vojnových konfliktov ešte i po niekoľkých desaťročiach ovplyvňovať decízny proces v kontexte zaistenia národnej bezpečnosti štátu pred

modernými bezpečnostnými hrozbami asymetrického charakteru.

mperikles@yahoo.com

¹⁾ Úroveň tejto spolupráce prirodzene nedosahuje svoje optimum, najmä vďaka mnohokrát divergentnej percepcii terorizmu zo strany štátov.

²⁾ Wilkinson, P.: *Political Terrorism*. The Macmillan Press Ltd. London, 1974, str. 11.

³⁾ Foreign Military Studies: *Middle East Terrorism: The New Form of Warfare or Mission Impossible?* <http://fa-oa.org/journal/terror.html>.

⁴⁾ Hoffman, B.: *Re-thinking Terrorism in Light of a War on Terrorism*. Testimony of Dr. Bruce Hoffman before the Subcommittee on Terrorism and Homeland Security House Permanent Select Committee on Intelligence U. S. House of Representatives. September 26, 2001. <http://www.rand.org/publications/CT/CT182/CT182.pdf>, str. 3.

⁵⁾ Prístup stotožňujúci terorizmus s osobitným druhom vojnového konfliktu útočiaceho na nebojujúcich nie je totožný s prístupom, ktorý pojednáva o existencii terorizmu v rámci vojnových konfliktov, v ktorých až 90 % obetí predstavujú civilisti. Pozri bližšie: <http://www.ecoport.net/articulos/terroreyguerra.htm>.

⁶⁾ Dershowitz, A. M.: *Why Terrorism Works – understanding the threat, responding the challenge*. Yale University Press New Haven and London, 2002, str. 5.

⁷⁾ Gross, F.: *World Politics and Tension Areas*. University Press. New York, 1966, str. 335.

⁸⁾ K problematike selektívneho a neselektívneho terorizmu existuje rozsiahla diskusia, o ktorej napríklad Paul Wilkinson poznamenal, že teroristi často tvrdia, že sú selektívni v rámci výberu cieľa, ale komunitám, ktoré majú skúsenosť s teroristickou kampaňou, sa útoky zdajú byť neselektívne. Bližšie pozri: Wilkinson, P.: *Terrorism: Implications for World Peace*. <http://www.preparingforpeace.org/wilkinson.htm>. Percepcia tejto problematiky teda závisí od postavenia jednotlivca na škále oboch – páchatel.

⁹⁾ Lindley, D.: *Terrorism is War, but Justice Isn't Arbitrary*. <http://www.nd.edu/dlindley/handouts/terrorismiswar.html>.

¹⁰⁾ Rudolf, P.: *Der 11. September, die Neuorientierung amerikanischer Aussenpolitik und der Krieg gegen den Irak*. In: Zeitschrift für Politik. Organ der Hochschule für Politik München. August 2003, str. 276.

¹¹⁾ Tamtiež, str. 257.

¹²⁾ Ostáva však skutočnosťou, že vojne proti terorizmu sa ako taktike venuje oveľa viac pozornosti ako novému poňatiu terorizmu, na ktorý nadväzuje. Deje sa tak predovšetkým z dôvodu, že dva „najpovolanejšie“ dokumenty USA, dotýkajúce sa tejto problematiky – Národná bezpečnostná stratégia a Národná stratégia boja proti terorizmu, sa zaoberajú skôr princípmi vedenia boja proti terorizmu ako novej koncepcii vymedzenia terorizmu. Koniec koncov ani jeden z týchto dokumentov nedefinuje terorizmus ako vojnu, dotýkajú sa však niekoľkých bodov tejto koncepcie.

¹³⁾ Time.com Interview With Caleb Carr. <http://www.time.com/time/2002/carr/interview.html>.

¹⁴⁾ Carr, C.: *Dějiny Terorismu – Kořeny války proti civilistům*. Práh, 2002, str. 156–157.

¹⁵⁾ National Strategy For Combating Terrorism. February 2003, <http://usinfo.state.gov/topical/pol/terror/strategy/cts.pdf>, str. 1.

Demokratická odpovědnost a užití síly v mezinárodním právu

Democratic Accountability and the Use of Force in International Law Ed by Charlotte Ku and Harold K. Jacobson. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 440 stran, index, přílohy. ISBN 0521002079.

Kniha týmu autorů z devíti zemí světa analyzuje jednu ze zásadních otázek mezinárodní bezpečnosti: nakolik je možné na mezinárodní úrovni dostat principům demokratické odpovědnosti při použití ozbrojených sil v zahraničí. Ukazují, že celý mezinárodní systém je ve vývoji a musí se zabývat celou řadou kritických nedostatků, problémů a vnitřních rozporů. Dospívají nicméně k názoru, že kombinace národních a mezinárodních institucí a procedur je schopna zajistit značnou míru demokratické odpovědnosti a kontroly.

Tým sedmnácti autorů, vedený Charlottou Ku a Haroldem K. Jacobsonem, zpracoval několik problémových analýz a prezentuje rovněž národní praxi v devíti demokratických státech – Kanadě, Norsku, Indii, Japonsku, SRN, Rusku, Francii, Velké Británii a USA. Autoři vycházejí ze dvou předpokladů: od druhé světové války vzrostla role mezinárodních institucí a jak na národní úrovni, tak v mezinárodních vztazích probíhá proces demokratizace. Přitom je zjevné, že politická rozhodnutí na mezinárodní úrovni mají daleko menší demokratickou legitimitu než rozhodnutí národních států, kde fungují demokratické principy. Použití síly v mezinárodních vztazích patří k mezním rozhodnutím každé demokratické moci a jednotlivé moderní demokratické státy dospěly k velmi zpracovanému systému přijímání rozhodnutí o užití ozbrojených sil. Za poválečného období vzrostla ochota dát národní ozbrojené síly k dispozici v rámci dohodnutého mezinárodního rámce. Do centra pozornosti se dostala vedle mezinárodní bezpečnosti rovněž otázka lidských práv, zejména v průběhu vnitrostátních konfliktů, které ostatně po roce 1990 převládají. Na celkovém součtu mnoho nezměnily ani válečné akce v Afghánistánu a Iráku v letech 2001 a 2003, které ovšem kniha již nemohla zahrnout.

Současnost tak přináší nový problém: v době vzniku moderních států byl monopol na donucení silou jednou z jejich základních charakteristik. Úsilí o vybudování demokratické správy se soustředilo na zajištění společenské kontroly nad použitím ozbrojených sil. Demokratická kontrola pak použití síly zpětně dodávala nezbytnou legitimitu.

S rozvojem mezinárodních institucí se ovšem proces rozhodování o použití ozbrojených sil přesunuje mimo dosah těchto demokratických mechanismů. Mezinárodní právo nepředpokládalo, že budou mezinárodní akce podléhat stejným procesům demokratické správy jako vnitropolitické záležitosti národních států.

Autoři vycházejí z pojetí demokracie, vyjádřeném v primátu práva a uplatnění většinového principu při rozhodování. S rozpadem východního bloku se podle těchto kritérií počet demokratických zemí zvýšil ze 70 v roce 1987 na 120 v roce 2000. Předpokládá se, že s rozšiřováním počtu zemí s demokratickým zřízením se bude posilovat rovněž uplatňování demokratických mechanismů rozhodování o nasazení ozbrojených sil. To bude mít vliv na způsob, jak budou mezinárodní instituce řešit otázky bezpečnosti. Zároveň poroste tlak na to, aby mezinárodní instituce samy podléhaly principům demokratické odpovědnosti.

Autoři zcela nesdílejí pesimismus Roberta Dahla ohledně toho, zda mezinárodní instituce mohou lidem umožnit takovou spoluúčast, vliv a kontrolu, které mají ve vztahu k politice v demokratických státech. (s. 10) Domnívají se, že se národní vlády vcelku úspěšně snaží o to, aby zajistily jak efektivitu mezinárodních institucí, tak aby vycházely vstříc požadavkům občanů. (s. 34)

Na příkladu devíti vybraných států se ukazují shoda a rozdíly v národních přístupech k daným otázkám. Jeden z hlavních rozporů současného bezpečnostního systému přitom je v propasti mezi legitimitou a efektivností mezinárodního vojenského zásahu. Obecně se má za to, že předpokladem legitimacy je jistá forma multilaterálního zplnomocnění, nejlépe prostřednictvím Rady bezpečnosti OSN. Ovšem efektivita rozhodnutí mezinárod-

ních institucí závisí na jejich realizaci prostřednictvím jednotlivých států nebo jejich koalic (coalitions of willing). Nejširší je propast mezi legitimitou a efektivností tehdy, když mezinárodní akce nemá zcela pevné mezinárodněprávní základy.

Kniha se omezuje na analýzu použití síly pod hlavičkou OSN a NATO, protože Organizace spojených národů je jedinou univerzální organizací co do členství a představuje základní pilíř současných mezinárodních vztahů a práva. NATO je jedinou organizací, která může uskutečňovat celé spektrum vojenských operací. Navíc, NATO je složeno z demokratických států, má k dispozici integrovanou strukturu velení a (byť nepřímou) ozbrojené síly.

Autoři definují pět kategorií misí OSN, které organizace v letech 1945 až 2000 podnikla: monitorovací a pozorovatelské mise; tradiční mise za účelem udržení míru (peacekeeping); mise za účelem udržení míru spojené s budováním státu; rozmístění sil zajišťujících dohrzování mezinárodních závazků a donucovací mise. Ukazují, že v 45 procentech misí (celkem 65) od roku 1945 mělo charakter misí první kategorie. Z nich se jen 15,8 procenta konalo po roce 1990. Proběhlo sedm tradičních akcí na udržení míru a 26 akcí, které spojovaly peacekeeping a budování státu (z toho tři po roce 1990). Z misí, které zajišťovaly plnění mandátu OSN (celkem 24, před rokem 1990 pouze jediná), jen čtyři proběhly pod velením OSN. Mise na prosazení rozhodnutí OSN byly pouze dvě (korejská válka, 1950–1953, a válka za obnovení suverenity Kuvajtu, 1990–1991).

Snaha zohledňovat v mezinárodní bezpečnosti lidská práva snižuje bariéru, která v Chartě OSN brání vměšování do vnitřních záležitostí suverenních států. Neexistuje proto zatím konsenzus ohledně právních rámců mezinárodních akcí tohoto druhu. Byla to hlavně letecká válka NATO v Kosovu v roce 1999, která přinesla řadu otázek: Je možné ospravedlnit zásah do vnitrostátního konfliktu? Je pro takový zásah nutné rozhodnutí Rady bezpečnosti? Nebo stačí rozhodnutí Severoatlantické rady, v níž jsou zastoupeny země, které danou operaci prováděly?

Kniha na tyto otázky nedává zcela jednoznačnou odpověď. Ukazuje, že mezinárodní společenství dospělo k podstatně různorodějšímu způsobu použití síly, než předpokládal Woodrow Wilson, hlavní propagátor kolektivní bezpečnosti na počátku 20. století (s. 25). Vzhledem k tomu, že OSN nemá vlastní prostředky pro uskutečnění kolektivních akcí, zůstává zcela na vůli států podílejících se na jednotlivých akcích, nakolik

a jak bude mandát OSN naplněn. Přitom zkušenosti vedly k přesvědčení, které sdílí i Organizace spojených států, že totiž OSN není dost dobře schopna „vést válku“ (s. 369). Ostatně, žádný z analyzovaných států nikdy zástupcům OSN nepředal velení svých jednotek.

Rostoucí četnost akcí pod hlavičkou OSN a NATO, a především akcí s použitím síly, činí otázku demokratické odpovědnosti podstatně naléhavější, než tomu bylo ve vztahu k tradičním monitorovacím misím a relativně bezproblémovým misím na udržení míru. Karen Mingst ukazuje, že čím větší je riziko ztrát, tím větší množství vnitropolitických faktorů bude ovlivňovat snahu o kontrolu ze strany parlamentu a veřejnosti.

Autoři posuzují pět otázek týkajících se demokratické odpovědnosti při nasazení ozbrojených sil pod hlavičkou mezinárodních institucí: mezinárodní a rovněž národní zmocnění k použití síly; demokratická kontrola vojenského personálu a provádění operací; odpovědnost civilistů, kteří mise řídí, za bezpečnost nasazených jednotek; odpovědnost za dodržování norem upravujících chování vojenského a dalšího personálu (s. 26).

I demokratické státy, a dokonce i spojenci dávají na otázky demokratické odpovědnosti odlišné, někdy protichůdné odpovědi. Tak Rusko jako „nová demokracie“, jak ukazuje Bachtiar Tuzmuchamedov, zavádí teprve od roku 1990 mechanismy demokratické kontroly při nasazení ozbrojených sil. Ve Spojených státech, domnívá se Michael Glennon, kde existuje snad nejjednodušší ústavní systém pro schvalování zahraničních vojenských akcí, role parlamentních orgánů klesá, a roste naopak nezávislost exekutivy. Jistě správné je stanovisko (Yves Boyer, Sege Sur, Olivier Florence), že Francie jednoznačně dává přednost zplnomocnění ze strany mezinárodních organizací, hlavně OSN. Samostatné akce Francie, při nichž použila sílu (naposledy v Pobřeží slonoviny), ale hovoří zároveň, jak se zdá, o značné pružnosti při nasazení ozbrojených sil v zahraničí. Velká Británie (příspěvek Nigela Whita), stejně jako USA, vidí i jiné zdroje legitimacy pro použití vojenské síly než Radu bezpečnosti OSN.

V zásadě všechny posuzované státy dávají přednost tomu, aby měly při použití síly zmocnění Rady bezpečnosti OSN podle článku 42 Charty OSN. Ze 77 případů použití síly pod hlavičkou OSN a NATO v letech 1945–2000 bylo 74 autorizováno Radou bezpečnosti, dva byly založeny na doporučení Valného shromáždění OSN. Jedna vojenská akce – letecké údery proti Jugoslávii – byla založena na rozhodnutí Rady NATO. Otázka, zda mohou být vojenské akce

autorizovány jiným orgánem než RB, zůstává ale sporná i mezi demokratickými státy. Zejména Francie a Rusko nepovažují – na rozdíl od všech ostatních zemí, které kniha analyzuje – Valné shromáždění OSN za orgán, který může autorizovat použití síly. Naopak, všechny členské země NATO teoreticky vycházejí z pojetí, že vojenské akce může autorizovat Rada NATO. Tento přístup, pochopitelně, odmítají Rusko a Indie.

Ostatně i NATO bylo zpočátku rozděleno, pokud jde o použití síly proti Jugoslávii. Francie, Německo a Itálie požadovaly mandát OSN. Velká Británie došla k názoru, že situace v Kosovu vyžadovala použití síly, i když uznávala, že právní základ nebyl jasný. A Spojené státy považovaly za dostatečnou rezoluci 1199, v níž Rada bezpečnosti požadovala – s odvoláním na kapitolu VII. – aby obě strany „zastavily nepřátelské akce“. I když se nakonec státy NATO na podpoře sjednotily, autoři vyslovují dosti rozšířenou pochybnost, zda členské státy NATO budou schopny dosáhnout ještě někdy shody o použití síly za podobných podmínek (s. 357). Tento názor zřejmě nepřímě potvrdila i skutečnost, že se Spojené státy nepokusily použít NATO při válečných akcích v Afghánistánu a v Iráku.

Humanitární intervence na jedné straně bezesporu zpochybňují klíčový předpoklad mezinárodního práva – že státy jsou na svém území suverénní. Zároveň ovšem ustanovení mezinárodního práva, zakazující genocidu a zdůrazňující ochranu lidských práv, směřuje k tomu, aby byl princip zákazu intervence překonán. Autoři se opakovaně vyslovují pro to, aby byly přijaty nové standardy a procedury, které by zároveň odvrátily nebezpečí, že se mezinárodní vztahy vrátí k jednostranným intervencím velkých mocností, jak tomu bylo v 19. století (s. 355). Ostatně, Kofi Annan právní „schizma“ mezi suverenitou a humanitární intervencí, kterým se autoři zabývají, definoval velmi trefně: Ti, kdo se pro budoucnost nejvíce obávají použití síly bez mandátu RB, by měli na chvíli odsunout problém Kosova a připomenout si tragédii ve Rwandě. Zásah i bez mandátu OSN by tam byl býval nanejvýše na místě. Naopak zastánci vojenských akce v Kosovu si musí odpovědět na otázku, zda podobné intervence nepodlomí nedokonalý, nicméně dosud existující bezpečnostní systém (s. 357).

Autoři předvídalí další růst napětí mezi USA a OSN. Na jedné straně je podíl USA, vzhledem k jejich vojenským schopnostem, pro provádění větších donucovacích opatření Organizace spojených národů nezbytný. Na straně druhé mají USA velmi složitou ústavní proceduru a politickou kulturu použití

vojsk v mezinárodních akcích. Navíc používají technologicky vyspělé systémy, které bojové akce značně prodražují (s. 369).

OSN zpracovala tři zprávy (o mírových operacích, o selhání OSN v případech masakrů v Srebrenici a ve Rwandě), aby vyhodnotila použití vojenské síly při zajišťování mezinárodní bezpečnosti, a přizpůsobuje proceduru své činnosti. Válka v Iráku v roce 2003 tyto problémy dále kriticky zvýraznila. Rozpor mezi individuálními vojenskými akcemi aktivních států – v případě Iráku zdůvodňované údajným „bezprostředním ohrožením“ – a autoritou OSN se stal ještě více zjevný. Generální tajemník OSN Kofi Annan proto označil jednostranné, preemptivní vojenské akce za zásadní přeuvlášť principům, na nichž byl založen mír a stability v poválečných letech. Zároveň ale uvedl, že OSN musí prokázat, že je schopna řešit bezpečnostní obavy členských států multilaterálními nástroji. Ustavil proto panel expertů a bývalých prominentních politiků, který má zpracovat problémy existujících bezpečnostních rizik, možnosti kolektivních akcí, fungování OSN a její reformy.¹⁾

Kniha samozřejmě přímo neřeší otázku, zda i dokonale propracovaný systém demokratické odpovědnosti a kontroly garantuje správnost rozhodnutí při nasazení ozbrojených sil. Posuzuje ale velmi informovaně otázky demokratické legitimacy z pohledu jednotlivých zemí i mezinárodních institucí, otázky efektivit existujícího bezpečnostního systému. OSN vždy musela spoléhat na regionální organizace a koalice ochotných států, které prosazovaly bezpečnostní opatření. Vytváření takových koalic je nezbytné zejména tam, kde je vysoké riziko násilí a ztrát. Edwin Smith (s. 102–103) ale upozorňuje, že vytváření ad hoc koalic silných zemí může mít negativní následky, zejména pokud se budou řídit pouze vlastním úsudkem a nebudou hledat legitimitu OSN. Jednak se tato praxe může rozšířit do dalších oblastí světa. Může dojít k podlomení multilaterálních mechanismů mírového řešení sporů a krizí. Navíc státy, které mají odpovídající vojenský potenciál, mohou směřovat k tomu, aby jej používali příliš často a volně. Mnohé závěry knihy měly být potvrzeny během událostí po 11. září 2001, a zejména ve válce, kterou vedla koalice v čele s USA proti Iráku.

Vladimír Handl

handl@iir.cz

¹⁾ Vystoupení Kofiho Annana, generálního tajemníka OSN na Valném shromáždění 23. 9. 2003 <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/527/97/PDF/N0352797.pdf?OpenElement>

Belgie

Studie k ústavnímu uspořádání heterogenního království

jako pokusná laboratoř Evropy?

Berge, Frank, Alexander Grasse: Belgien – Zerfall oder föderales Zukunftsmodell? Der flämisch-wallonische Konflikt und die Deutschsprachige Gemeinschaft. Leske+Budrich, Opladen, 2003 (ISBN 3-8100-3486-X).

Často kladenou otázku, zda se Belgie brzy rozpadne, či zda je federálním modelem budoucnosti, si vybrali Frank Berge a Alexander Grasse hned do nadpisu své knihy o vývoji ústavního uspořádání belgického království. Stát, který vznikl v roce 1830 po revoluci, která se v katolických oblastech Sjdnocenného Nizozemí obrátila proti protestantské nadvládě, nemá kromě kulturně-náboženských základů a královské rodiny dnes žádné imperativní pojitko. Habsburská a bonapartistická minulost nejsou dnes podstatné, a tak vlastně jen *status quo* a role zakládajícího člena EU (a sídla podstatné části jejích institucí) definují stát, jehož jednotlivé části velmi jasně vyzdvihují svou vlastní identitu, zatímco identita společná je stále na ústupu. Situace v Belgii je ovšem tak složitá, že na nějaké rozdělení například podle česko-slovenského modelu není ani pomyšlení. Jedním z podstatných problémů – relevantní i pro českou diskusi – je pozice bývalé německé minority, která čítá ve státním celku se srovnatelným počtem obyvatel s ČR jen asi 70 000 osob. „Bývalá“ minorita je to proto, že v ústavním uspořádání dnešní Belgie hraje roli autonomního celku, ovšem nikoli na základě územní autonomie, nýbrž jako autonomní jednotka jazyková a kulturní.

K pochopení tohoto uspořádání je nutné krátce popsat jeho složitý princip: Belgie je federálním státem s dvojitou federalizací. Je totiž celkem složeným ze tří regionů (Valonie, Vlámsko a Brusel) a tří společenství (francouzské, německé a vlámské). Hranice těchto jednotek se nepřekrývají – německé společenství zahrnuje obyvatele východní Valonie (bez vlastního regionu) a Brusel je jazykově smíšeným regionem. Autoři knihy proto také věnují její podstatnou část principům federalismu, jehož uplatnění je v Belgii velmi propracované a určuje ústavní vývoj země. I citovaná literatura je podstatným a obsažným výběrem příspěvků k diskusi o federalismu. Belgie ovšem řeší své problémy na základě kontinuální diskuse. Vlastní belgická ústavní diskuse je ve svých etapách něco jako proces objevu federálního principu. Po roce 1945 byla opakovaně kladena otázka, jak má vypadat uspořádání na půdě Belgie a zda se vůbec má vracet královská rodina do své výchozí pozice. Po roztržkách hlavně během demonstrací ve Valonii 1960–1961 (ale např. také na univerzitě Lovani, která se tehdy stala po národně-šovi-

nistických vystoupeních studentů univerzity čistě vlámskou) dochází v letech 1962 a 1963 k nové formulaci jazykových zákonů. Vytvoření *Kulturních společenství* v ústavní reformě roku 1970 a jejich transformace v podstatně autonomnější *Společenství* 1980 (pro Německé společenství teprve v roce 1983) byly dalšími podstatnými kroky federalizace. Následující vývoj – nikoli bez konfliktů mezi jednotlivými skupinami – vyvrcholil v roce 1992 v kompletní federalizaci Belgie v podstatě již do dnešní podoby. Podle „Svatomichalské dohody“ z 29. září 1992 bylo konečně možné formulovat novou belgickou ústavu, přijatou v roce 1993. Ta obsahuje již zmíněné principy Regionů a Společenství.

Zajímavým aspektem belgického ústavního uspořádání je také jeho propojení s působením Evropské unie. Pro federální státy je již v Maastrichtské smlouvě (článek 146) zakotvena možnost přenechat zastoupení v Radách ministrů i ministrům subnacionální úrovně, pokud to odpovídá jejich zapojení do daných otázek podle ústavy členského státu.

Ministerský předseda Německého společenství Karl-Heinz Lambertz hovořil o těchto aspektech během „křtu“ knihy na belgické ambasádě v Berlíně. Vyjádřil se však i k otázkám možných secesí, které byly historicky častým problémem hlavně němec-

ké části Belgie. Mocenské hrátky Německa v první polovině 20. století a jejich korektury po světových válkách namíchaly německy mluvícím občanům východní Belgie tolik krátko po sobě zvenčí požadovaných změn identity a loajality, že pro ně jsou dnešní ústavní uspořádání a evropská integrace nejlepší zárukou poklidného vývoje a prosperity. Lambertz si také žertovně položil rétorickou otázku, zda by pro jeho společenství nebylo výhodné splnutí se sousední německou spolkovou zemí Severní Porýní-Vestfálsko. A odpověděl si ihned: „Jaká by byla pravděpodobnost, že bych se stal v mnohamilionové spolkové zemi ministerským předsedou?“ Samozřejmě věděl, že tím přispívá i do stále se rozvíjející debaty o evropském regionalismu.

Autoři recenzované knihy si ve své práci všímají také vývoje ve Španělsku, Itálii a Velké Británii. Všechny tři země rozvíjejí princip regionalizace, která uspokojuje potřeby různých skupin – jsou to ve Španělsku částečně jazykově definované národnosti, ve Velké Británii a Itálii pak historicky tradované celky (často s potřebou specifických hospodářských impulsů). Pro vývoj v těchto zemích je Belgie studnicí teoretických poznatků i praktických zkušeností. Ale v neposlední řadě se autoři věnují i možným rizikům belgického ústavního vývoje, který nazývají „disociativním federalismem“. Tato disociace nemá žádný daný konečný stav a může vést i ke kontraproduktivním separatismům. Proces evropské integrace a regionalizace je v tomto ohledu ovšem určitým ventilem pro emancipační snahy pod úrovní členských států.

Jaroslav Šonka

js@eaue.de

Německá bezpečnostní politika v militární dimenzi

Politické souvislosti, průběh a důsledky reformy Bundeswehru v letech 1998–2002

Zdeněk Kříž: Německá bezpečnostní politika v militární dimenzi – politické souvislosti, průběh a důsledky reformy Bundeswehru v letech 1998–2002. Vojenská akademie, Brno, ISBN 80-85960-52-4, 2002.

V polovině roku 2003 vydala Vojenská akademie v Brně zajímavou monografii na téma „Německá bezpečnostní politika v militární dimenzi“, s podtitulem „politické souvislosti, průběhy a důsledky reformy Bundeswehru v letech 1998–2002“, jejímž autorem je brněnský politolog Zdeněk Kříž. Vzhledem k tomu, že publikace vyšla v omezeném vydání sedmdesáti kusů, a ne každý má proto možnost se s ní sám seznámit, považuji za prospěšné na ni alespoň touto formou upozornit.

Významná část armád západní civilizace stojí v současné době před výraznými struk-

turálními proměnami, reagujícími na změny v oblasti bezpečnostních hrozeb, na zavádění nejpokročilejších technologií ve vojenství a na palčivý nedostatek financí pro udržení klasických mobilizačních armád. V Německu je tento bolestný krok komplikován i vlivem historicky opodstatněných omezení, jako například velkého akcentu na konskripční podobu armády jako výrazného prvku civilní kontroly armády nebo zdrženlivosti vůči nasazování vojsk mimo domácí či společenká území.

Ačkoliv je monografie časově vymezena pouze krátkým obdobím první rudo-zelené Schröderovy vlády, autor problematiku vsazuje do celkového vývoje německé bezpečnostní politiky od vzniku Spolkové republiky. V tomto období se formuje jejich pět základních pilířů; pevné zapojení Německa do struktur západních bezpečnostních orga-

nizací (zejména do NATO), udržování nadstandardních vztahů se Spojenými státy jako hlavním garantem německé bezpečnosti po celé poválečné období, pevná francouzsko-německá spolupráce, dobré vztahy s východními sousedy včetně Ruska (respektive Sovětského svazu) a vyloučení užití síly mimo sebeobranu na území Německa samotného nebo jeho spojenců. Zrod reformy německých ozbrojených sil, který je ústředním tématem Křížovy monografie, je vymezován právě těmito pěti základními tendencemi německé bezpečnostní politiky.

Přes sebevědomější rétoriku i nové geopolitické postavení Německa po sjednocení, provázeném rozpadem sovětského bloku, doznaly tyto základní tendence jen dílčích změn. Zde jde zejména o možnost nasazení Bundeswehru při operacích krizového managementu na základě rezolucí OSN, což připsala německá vláda již v roce 1992 a se souhlasem Ústavního soudu (1994) a Spolkového sněmu (1995) k takovému nasazení došlo v Bosně a Hercegovině (1995). Toto rozhodnutí z německé vojenské síly do jisté míry učinilo nástroj zahraniční bezpečnostní politiky.

Právě nové požadavky na ozbrojené síly s ohledem na nové formy bezpečnostních hrozeb a ekonomickou realitu se staly hlavním důvodem pro reformu Bundeswehru, budovaného po celou dobu studené války k vedení střetu vysoké intenzity při obraně

teritoria. Křížova studie obsahuje mimo historický rámec reformy německých ozbrojených sil i její vnitropolitický rozměr, což je pro plné pochopení problému nepominutelné. Až levostředová koalice se po nástupu k moci v roce 1998 shodla na nutnosti reformy, na jaře roku 1999 ustanovila komisi vedenou Richardem von Weizsäckerem, která v následujícím roce navrhla novou podobu Bundeswehru.

Limity pro rozhodování komise tvořily – kromě finančního rámce, jenž navzdory požadavku výrazné technické modernizace a mnohem vyšší akceschopnosti měl zůstat v dosavadních mezích, také postoje jednotlivých parlamentních skupení. Reforma je totiž koncipována tak, aby se neomezovala pouze na funkční období stávající vládní koalice. Zejména její implementační fáze překračuje horizont běžného politického cyklu. Postoje jednotlivých parlamentních stran k dílčím otázkám reformy, jako jsou úkoly, početní stavy, způsob rekrutace nebo financování Bundeswehru, tvoří proto základ Křížovy monografie. Navzdory tomu autor nepomíjí ani velký vliv vojenských a byrokratických elit v rámci ministerstva obrany na podobu konečných rozhodnutí.

Práce je bohatá na nejrůznější zdroje – od monografií a tištěných pramenů, přes odborné články až po rozhovory. Vedle popisných částí s širokým poznámkovým aparátem práce obsahuje také mnohé vlastní autorovy

analýzy, založené na dlouhodobějším studiu problematiky. Ústředním výsledkem autorovy analýzy je zpochybnění finanční únosnosti přijaté koncepce. Zde Kříž předpokládá nutnost její revize, mírné navýšení výdajů a větší omezení počtů vojenského personálu.

Je třeba upozornit na odborné pojetí práce, která je strukturovaná na základě vědecké politologické koncepce. Její styl je z tohoto důvodu pro běžného čtenáře náročný. I vzhledem k počtu výtisků je zřejmé, že studie se obrací spíše na odbornou veřejnost, která už má určité znalosti dané problematiky a pro niž bude jistě velmi zajímavá.

Lze konstatovat, že hlavním přínosem publikace v oblasti bezpečnostní politiky je zejména aktuálnost jejího tématu. Právě podoba reformy německého Bundeswehru, způsob její tvorby a úskalí spojená s její realizací, mohou být v mnohém inspirativní nejen pro praxi České republiky, ale také pro mnohé další země stojící před podobným úkolem. Přestože je německá bezpečnostní politika v českém prostředí frekventovaně studovaným objektem, konkrétní přínos této monografie spočívá v zaměření na reformu Bundeswehru, která prozatím takto uceleně v českých podmínkách prezentována nebyla.

t.zipfel@seznam.cz

Tomáš Zipfel

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

342 50 571
ASH, Timothy Garton
The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management and Democracy / Edited by Andrew Reynolds. – 1st ed. – Oxford: Oxford University, 2002. – 22, 507 s.: tab. – Pozn.-Rej. ISBN 0-19-924645-9

94 50 460
ASH, Timothy Garton
Dějiny přítomnosti: Eseje, črty a zprávy z Evropy devadesátých let / Timothy Garton Ash. – 1. vyd. – Praha: Paseka, 2003. – 406 s. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7185-454-9

355 D 50 349
BÁCHORA, Rastislav
Slowakische Republik: Parteipolitische Implikationen der sicherheitspolitischen Transformation 1993-2002 / Rastislav Báchora. – 1. Aufl. – Wien: Landesverteidigungsakademie, 2003. – 79 s. – (Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie; Nr. 1). – Bibl.-Pozn. ISBN 3-901328-80-7

327 50 469
CFSP/ESDP
The CFSP/ESDP After Enlargement: A Bigger EU = A Stronger EU? / Edited by Hanspeter Neuhold, Ernst Sucharipa; Text: Jiří Šedivý, Hana Motková et al. – 1st ed. – Vienna: Diplomatische Akademie, 2003. – 178 s.: tab. – (Favorita Papers; No. 2). – Pozn.-Přil. ISBN 3-902021-35-7

94 50 568 PK
DĚJINY
Dějiny Bangladéše, Bhútánu, Malediv, Nepálu, Pákistánu a Srí Lanky / Jan Filipický, Blanka Knotková-Čapková, Jan Marek, Stanislava Vavroušková. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2003. – 471 s.: obr. – Dod.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7106-647-8

50 395 PK
EUROPEAN
European Union Foreign, Security and Defence Policy: Basic Documents / Edited by C@lin-Radu Ancu@a, Zsuzsa Bereschi. – 1st ed. – Bucharest: Romanian Institute of International Studies, 2003. – 494 s. – Pozn.-Přil. ISBN 973-0-03174-6

327 44 826/2004
EUROPEAN
The European Union Encyclopedia and Directory 2004. – 1st ed. – London: Europa, 2003. – 28, 635 s.: mp., tab. – Pozn. ISBN 1-85743-206-1 ISSN 1363-7045

94 50 328
FAROUK-SLUGLETTOVÁ, Marion
Irák od roku 1958: Od revoluce k diktatuře / Marion Farouk-Sluglettová, Peter Sluglett. – 1. vyd. – Praha: Volvox Globator, 2003. – 18, 450 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7207-500-4

355 50 329
FREY, Marc
Dějiny vietnamské války: Tragédie v Asii a ko-

nec amerického snu / Marc Frey. – 1. vyd. – Praha: Paseka, 2003. – 210 s.: fot., mp. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7185-468-9

339 50 574
JENÍČEK, Vladimír
Globální problémy a světová ekonomika / Vladimír Jeníček, Jaroslav Foltýn. – 1. vyd. – Praha: Beck, 2003. – 18, 269 s.: tab. – (Beckovy ekonomické učebnice). – Pozn.-Rej. ISBN 80-7179-795-2

327 50 345
KAGAN, Robert
Labyrint síly a ráj slabosti: Amerika, Evropa a nový řád světa / Robert Kagan. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2003. – 140 s. – Pozn. ISBN 80-7106-655-9

94 50 466/1
KÁRNÍK, Zdeněk
České země v éře První republiky (1918-1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929); 1. díl / Zdeněk Kárník. – 1. vyd. – Praha: Libri, 2003. – 571 s.: fot., tab. – (Dějiny českých zemí; sv. 11). – Pozn. ISBN 80-7277-195-7

94 50 466/2
KÁRNÍK, Zdeněk
České země v éře První republiky (1918-1938). Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935); 2. díl / Zdeněk Kárník. – 2. vyd. – Praha: Libri, 2002. – 577 s.: fot., tab. – (Dějiny českých zemí). – Bibl.-Pozn. ISBN 80-7277-031-4

94 50 466/3
KÁRNÍK, Zdeněk
České země v éře První republiky (1918-1938). O přežití a o život (1936-1938) ; 3. díl / Zdeněk Kárník. – 1. vyd. – Praha: Libri, 2003. – 803 s.: obr. – (Dějiny českých zemí). – Pozn.-Rej.
ISBN 80-7277-119-1

339 50 462
KASTNER, Robert Th.
Tržní prostor střední Evropa: Mnoho kultur, jedna měna, nové šance / Robert Th. Kastner. – 1. vyd. – Brno: Barrister a Principal, 2002. – 191 s.: tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86598-35-7

94 De 50 569
KLÍMA, Jan
Východní Timor / Jan Klíma. – 1. vyd. – Praha: Libri, 2003. – 114 s. – (Stručná historie států ; sv. 19). – Pozn.
ISBN 80-7277-203-1

355 50 463
KONZELMANN, Gerhard
Džihád: Velká svatá válka – kořeny světového konfliktu / Gerhard Konzelmann. – 1. vyd. – Liberec: Dialog, 2003. – 308 s.
ISBN 80-86218-99-6

94 50 570
KREJČÍ, Jaroslav
Postižitelné proudy dějin: Civilizace a sociální formace, struktury a procesy, kultura a politika, revoluce a renesance, náboženství, národy a státy / Jaroslav Krejčí. – 1. vyd. – Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. – 563 s.: tab. – (Studijní texty ; sv. 23). – Pozn.-Rej.
ISBN 80-86429-09-1

339 De 50 461
LIŠKA, Václav
Světové a regionální finanční instituce / Václav Liška, Daniel Stavárek. – 1. vyd. – Praha: Professional Publishing, 2003. – 156 s.: tab. – Dod.-Pozn. ISBN 80-86419-40-1

339 50 418 PK
MARKOVÁ, Jana
Mezinárodní měnové instituce / Jana Marková. – 1. vyd. – Praha: Oeconomica, 2002. – 241 s.: tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. – 500 výt.
ISBN 80-245-0431-6

35550 393
MATVEJEVIČ, Predrag
Stručná válka a míru / Predrag Matvejevič, Vidosav Stevanović, Zlatko Dizdarevič ; Doslov Filip Tesař. – 1. vyd. – Praha: G plus G, 2003. – 150 s.
ISBN 80-86103-67-6

355 50 397
PUBLIC
The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe / Edited by Marie Vlachová. – 1st ed. – Geneva: Centre for Democratic Control of Armed Forces ; Belgrade: Centre for Civil Military Relations, 2003. – 304 s.: tab. – Pozn.
ISBN 86-83543-08-0

327 50 398
ROAD
The Road to the European Union: The Czech and Slovak Republics / Edited by Jacques Rupnik, Jan Zielonka ; Vol. 1. – 1st ed. – Manchester: Manchester University, 2003. – 9, 294 s.: tab. – (Europe in Change). – Bibl.-Chron.-Pozn.
ISBN 0-7190-6597-6

339 50 514/1-3 PK ROUTLEDGE
Routledge Encyclopedia of International Political Economy / Edited by R. J. Barry Jones ; Vol. 1 – 3. – 1st ed. – London: Routledge, 2001. – 1818 s. – Rej.
ISBN 0-415-14532-5

32 50 455
SHAPIRO, Ian
Morální základy politiky / Ian Shapiro. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2003. – 239 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 80-246-0716-6

342 D 50 332
ŠTURMA, Pavel
Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv / Pavel Šturma. – 2. doplň. vyd. – Praha: Beck, 2003. – 9, 150 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7179-398-1

327 50 459
THATCHER, Margaret
Umění vládnout: Strategie pro svět v pohybu / Margaret Thatcherová ; doslov Tomáš Ježek. – 1. vyd. – Praha: Prostor, 2003. – 441 s.: fot., mp. – (Obzor ; sv. 48). – Pozn.-Rej.
ISBN 80-7260-089-3

342 50 331
VODIČKA, Karel
Politický systém České republiky: Historie a současnost / Karel Vodička, Ladislav Caba-da. – 1. vyd. – Praha: Portál, 2003. – 351 s.: gr. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7178-718-3

94 50 330
WEBER, Hermann
Dějiny NDR / Hermann Weber. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2003. – 439 s.: mp., fot. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7106-558-7

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Cyril Bumbálek, nar. 1980; v současnosti studentem Právnické fakulty UK (5. ročník) a oboru Dějiny a kultura islámských zemí na Filozofické fakultě UK. Věnuje se zejména aktuálním politickým a bezpečnostním otázkám Blízkého Východu, především pak dění v Íránu. (str. 24)

JUDr. Vladimír Handl, nar. 1957; absolvent Moskevského státního institutu mezinárodních vztahů, do r. 1996 pracovník Ústavu mezinárodních vztahů v Praze, poté na výzkumném pobytu v rámci grantu Volkswagen Stiftung jako pracovník Institutu pro German Studies (The University of Birmingham), nyní opět ÚMV. (str. 40)

JUDr. Mgr. Jiří Herczeg, Ph.D., nar. 1969; vystudoval Matematicko-fyzikální fakultu UK a Právnickou fakultu UK. V současné době pracuje v advokacii, specializuje se na trestní právo a ochranu lidských práv. (str. 10)

PhDr. Václav Houzvička, nar. 1949; vystudoval Fakultu sociálních věd a publicistiky UK. Poté pracoval jako nakladatelský redaktor. Od r. 1990 se zabývá sociologickým výzkumem českého pohraničí a česko-německých vztahů. (str. 21)

Jan Kubáček, nar. 1981; předseda politologického sdružení POLIS, posluchač FF UK, obor politologie, specializace na oblast střední Evropy a politickou sociologii. (str. 19)

Kai-Olaf Lang, nar. 1967; vystudoval politologii na univerzitě v Kostnici (1996), specializuje se na sro-

vnávaní politických systémů zemí střední a východní Evropy. (str. 13)

JUDr. Harald Christian Scheu, nar. 1969 v Rakousku; vystudoval práva a slavistiku v Salcburku a v Praze. Od roku 1998 je odborným asistentem na Právnické fakultě UK. Zabývá se zejména mezinárodní ochranou lidských práv a problematikou judičiálního řešení mezinárodních sporů. (str. 4)

Mgr. Martin Sviatko, nar. 1978; vystudoval politické vědy na Fakultě politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. Od roku 2002 zde působí jako interní doktorand v oboru mezinárodní vztahy. Zabývá se komparativní politologií a globálním terorizmem. (str. 37)

Doc. JUDr. Pavel Svoboda, D.E.A., nar. 1962; Specializuje se především na právo Evropské unie, jež od r. 1993 přednáší na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a od r. 2000 jako hostující profesor na Université Sciences Sociales v Toulouse ve Francii, dále publikuje v oblasti práva e-obchodu a práva duševního vlastnictví. Absolvoval v r. 1985 PF UK a je držitelem francouzského postgraduálního titulu D.E.A., který získal na Université des Sciences Sociales v Toulouse. Je advokátem, členem České advokátní komory a byl členem komise Ministerstva kultury České republiky pro rekodifikaci autorského práva. (str. 6)

Ing. Yvona Šabacká, nar. 1977, vystudovala obor mezinárodní politika a diplomacie na fakultě Mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Nyní je doktorandkou na Středisku mezinárodních studií Jana Masaryka VŠE v Praze, kde přednáší a zabývá se Blízkým východem ze zaměřením na stát Libanon. V letech 2000 a 2002 absolvovala stu-

dijní pobyty na francouzské vysoké škole ekonomické EDHEC v Lille a na francouzské univerzitě Sv. Josefa v Bejrútu. (str. 34)

Jaroslav Šimov, nar. 1973; běloruský novinář a historik. Vystudoval žurnalistiku na Moskevské univerzitě. Od r. 1999 pracuje v Praze v ruském oddělení Rádía Svobodná Evropa. Zabývá se moderními dějinami střední Evropy a problémy vztahů Ruska a zemí bývalého SSSR se středoevropskými státy. (str. 26)

Jaroslav Šonka, nar. 1948; od r. 1969 v exilu v Německu; studium biologie a filosofie v Praze a Hamburku. Od r. 1970 působil na univerzitách v Hamburku a Ulmu a na Německém ústavu pro výzkum rakoviny. Od r. 1989 se zabývá mezinárodními vztahy jako organizátor a autor (posttotalitní transformace, transformace vědy a výzkumu, posttotalitní rozvoj mediální scény, česko-německé vztahy, evropská bezpečnostní politika, konflikt v bývalé Jugoslávii). Od r. 1990 novinářská činnost pro česká, německá a mezinárodní média (dnes hlavně BBC). (str. 42)

Mgr. Filip Tesař, nar. 1969; vystudoval obor etnologie na FF UK, v současné době tamtéž na postgraduálním studiu, přednáší na FSV UK o národnostních konfliktech na Balkáně. Specializuje se na současnost i dějiny Balkánu. Těto problematice se věnoval i jako diplomat, žurnalista a humanitární pracovník. Pracuje v ÚMV. (str. 8)

Tomáš Zipfel, nar. 1974; vystudoval FF MU v Brně, obor politologie, VUT v Brně, obor ekonomika a management. Absolvoval studijní pobyt na Southern Illinois University Carbondale a stáž na University of Central Florida Orlando. (str. 42)